

อภินันทนาการ

141266001

ไว้ในระบบสังคมสมัยอยุธยา

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

0455
30 SEP 2006

วิทยานิพนธ์

คณะสังคมศาสตร์

ของ

มหาวิทยาลัยนเรศวร

รุ่งทิศา นวมคงมณี

วันลงทะเบียน 30 SEP 2006

เลขทะเบียน 0455

เลขเรียกหนังสือ 17 2000.ร.3

DS 582
ร 633 น
4528

8622 น
2528

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต

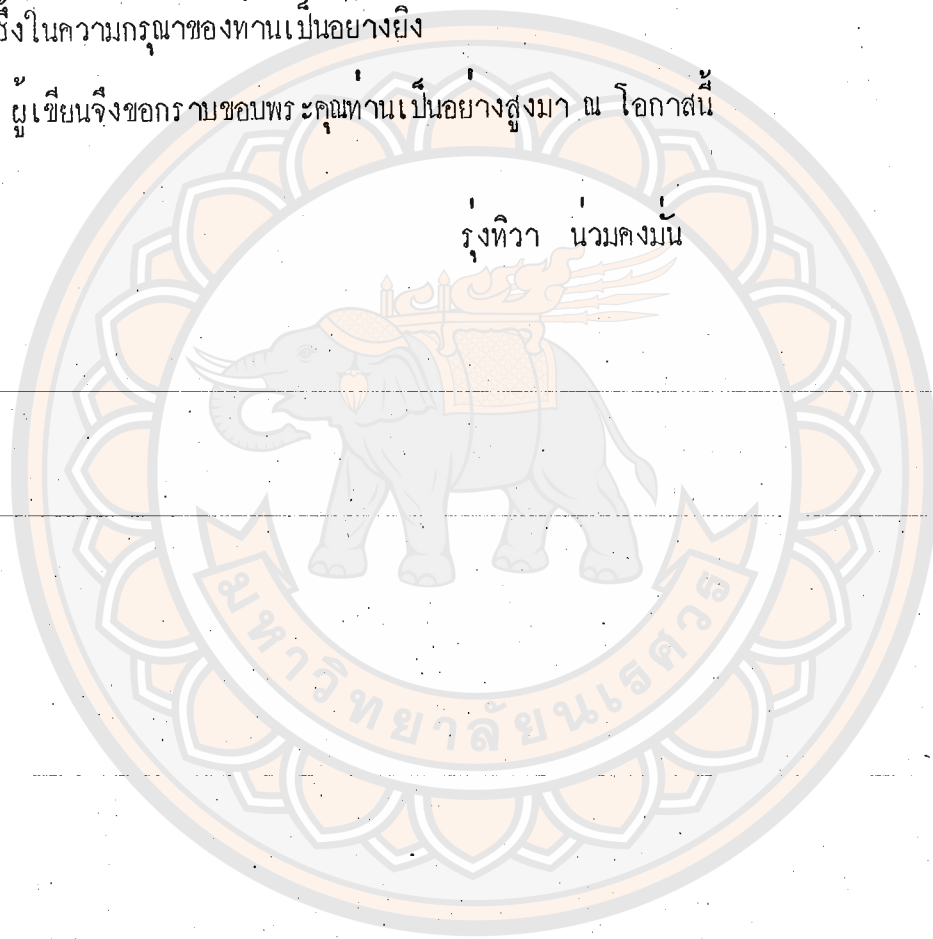
มีนาคม 2528

ประกาศคุณปรากฏ

การทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้สำเร็จไปได้ด้วยดี เนื่องจากผู้เขียนได้รับความกรุณาจาก
อาจารย์ชาญชัย รัตนวิบูลย์ ผู้ซึ่งรับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา โดยให้ความช่วยเหลือแนะนำชี้แจงและ
แก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ทำให้ผู้เขียนสามารถดำเนินงานไปได้ด้วยความเรียบร้อยและสำเร็จด้วย
ดี ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านเป็นอย่างยิ่ง

ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

รุ้งทิวา นวมคงมัน

อาจารย์ที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต ไทพิชญานาปริญญาโทฉบับนี้แล้ว เห็นสมควร
รับ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	3
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	3
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	4
วิธีการในการดำเนินการศึกษาค้นคว้า	4
แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ	4
2 พื้นฐานทางสังคมของอยุธยา	6
ระบบศักดินา	7
ระบบชนชั้น	10
ระบบมุนาย	15
3 ระบบไพร่	21
ความทั่วไปเกี่ยวกับระบบไพร่	21
ไพร่สมัยสุโขทัย	22
ไพร่สมัยอยุธยา	25
ลักษณะของไพร่	29
การสังกัดกรมกองของไพร่	33
ความสัมพันธ์ระหว่างไพร่กับมุนาย	38
หน้าที่ของไพร่	40
สิทธิของไพร่	42

บท	หน้า
4 บทบาทของไพร่	48
บทบาททางคามเศรษกิจ	48
บทบาททางคามการ เมือง	54
บทบาททางคามสังคม	58
5 บทสรุป	63
บรรณานุกรม	

บทนำ

กรุงศรีอยุธยาเคยเป็นประเทศราชของกรุงสุโขทัยมาก่อน เมื่อสิ้นรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง อาณาจักรสุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจลง พระเจ้าอู่ทองทรงเห็นว่ากรุงสุโขทัยอ่อนอำนาจลงจึงประกาศอิสรภาพ กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีไทยอยู่เป็นเวลานานถึง 417 ปี ตลอดระยะเวลาอันยาวนานนี้สังคมไทยสมัยอยุธยาได้วิวัฒนาการไปจากสมัยสุโขทัยอย่างมาก ประชากรสมัยอยุธยามีจำนวนมากขึ้น สังคมมีระเบียบแบบแผนสลับซับซ้อนมากขึ้น อารยธรรมของขอมได้เข้ามาอิทธิพลต่อสังคมไทยมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยสุโขทัย มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเสียใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ กวดยการเปลี่ยนแปลงตามแบบขอม คือ แบบทวารวดี ลักษณะสำคัญของการปกครองนี้คือเกิดการปกครองมาจากขอมและอินดู แบ่งแยกผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองออกจากกัน กษัตริย์ถูกยกย่องเป็นเสมือนสมมติเทพ การปกครองแบบทวารวดีนี้กระทำให้ชนชั้นปกครองกลายเป็นชนชั้นหนึ่งต่างหาก มีอภิสิทธิ์เสมือนเทพเจ้าตามคติอินดู ประชากรกลายเป็นผู้ถูกปกครองอย่างแท้จริง สมบูรณาญาสิทธิราชถือกำเนิด มาจากระบบนี้และเป็นที่มาของระบบลัทธิมนายกับบ่วงหรือทาสและระบบศักดินา จนกล่าวได้ว่าสังคมสมัยอยุธยาเป็นสังคมศักดินาที่สมบูรณ์ เช่น พวกเจ้านาย ขุนนาง ไพร ทาส เป็นต้น อย่างไรก็ตามลักษณะการแบ่งชนชั้นของไทยก็มีได้เข้มงวดและตายตัวเหมือนระบบวรรณะของอินเดียนั้น ถึงแม้ว่าสังคมในสมัยนั้นจะมีชนชั้นสูงและชนชั้นต่ำซึ่งมีฐานะ ตลอดจนมีสิทธิและหน้าที่ที่แตกต่างกันก็ ชนชั้นเหล่านี้ก็เป็นชนชั้นที่ไม่มีเสถียรภาพหรือความถาวรแต่อย่างใด ในสังคมอยุธยานั้นชนชั้นต่าง ๆ ก็มีได้แยกกันโดยกำเนิด จึงมีได้สืบทอดกันไปช่วยความถาวร หากแต่มีความเคลื่อนไหวหมุนเวียนอยู่เป็นนิจ ชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมอยุธยาไม่ตายตัว ผู้ที่อาจเป็นไพร่หรือไพร่ก็อาจเป็นผู้ดีไม่ยากนัก การแบ่งคนออกเป็นชนชั้นไพร่และชนชั้นผู้ดีเช่นนี้ทำให้สิทธิของคนในสังคมแต่ละชั้นต่างกัน สิทธิพิเศษต่าง ๆ ตก

1 สมพงษ์ เกษมสิน การปกครองของไทย หน้า 37

2 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สังคมสมัยอยุธยาในประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 50

3 ถนอม อานามวัฒน์และคณะ ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสิ้นสุดอยุธยา หน้า 305

ไปเป็นของชั้นผู้ติดตามลำดับแห่งความมั่งคั่งของศักดินา ชั้นนี้ในสังคมอยุธยาเป็นชนชั้นที่กล้า
 คลองตัวในการที่จะคลุกเคล้าปะปนกันได้ ไม่ว่าจะเป็นเจ้าขุนนาง ไพร่ ย่อมมีฐานะเป็นข้าแผ่นดิน
 เสมอกันหมดและเท่าเทียมกันภายใต้โทษทัณฑ์แห่งอยุธยา ความเสมอกันภายใต้อำนาจและความ
 เคลื่อนไหวเข้าหากันของชนชั้นต่าง ๆ อันทำให้ชนแต่ละชั้นไม่อาจแยกจากกันได้โดยง่ายวิธีนี้ ไพร่
 มีโอกาสที่จะขายตัวลงเป็นทาสได้ และสามารถไต่เต้าขึ้นไปสู่ฐานะชนชั้นขุนนางก็อาจทำการชิงราช
 สมบัติ ปรากฏอีกชั้นเป็นพระมหากษัตริย์จากนั้นก็สถาปนาญาติพี่น้องของตนเองขึ้นเป็นชนชั้นเจ้า
 นายได้ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงชนชั้นของบุคคลก็มีไว้ว่าจะกระทำได้ง่าย ๆ และมีอยู่เพียง
 จำนวนเล็กน้อยเท่านั้นที่กระทำได้¹

ในสมัยอยุธยาในกำลังไพร่พลเป็นสิ่งที่กษัตริย์จะต้องทำนุบำรุงให้มีจำนวนเพิ่มขึ้นอยู่
 เสมอ เพราะถือว่า การป้องกันประเทศเป็นสิ่งสำคัญ คือ พลเมืองที่เป็นชายฉกรรจ์ทุกคนถือว่าเป็น
 เป็นทหารของประเทศ กษัตริย์ทรงดำริงตำแหน่งจอมพลเวลาที่บ้านเมืองสงบต่างทำมาหากิน บังคับ
 บัญชากันอย่างพลเรือนในเวลาสงครามก็บังคับบัญชากันอย่างทหาร² เพราะพวกไพร่มีความสำคัญ
 อย่างยิ่งนี้เอง กษัตริย์จึงได้สร้างกฎเกณฑ์สำหรับควบคุมไพร่อย่างรัดกุม แบ่งพวกไพร่ออกเป็น
 หมู่เหล่าเป็นกรมกองแล้วให้เจ้านายหรือขุนนางปกครองดูแล ผู้ปกครองไพร่นี้เรียกว่า มุลนายหรือ
 เจ้าขุนมูลนาย ไพร่ในคดีของไทยนั้นมีสิทธิเสรีที่จะจับจองที่ว่างดางพงที่ดินที่ว่างเปล่าได้ยังชีวิต
 ได้ตามกฎหมาย หากแต่ไม่มีสิทธิจะได้รับการปกปักรักษาและสิทธิในทางโรงศาล ถ้าไม่สังกัดอยู่กับ
 กับเจ้าขุนมูลนาย การที่ไพร่จำต้องสังกัดอยู่กับเจ้าขุนมูลนายก็เพื่อแลกเปลี่ยนกับการคุ้มครองชีวิต
 และทรัพย์สินของตน³ สังคมไทยในยุคที่เริ่มแผ่ขยายอำนาจการปกครองไปที่กลุ่มน้ำเจ้าพระยา
 เมื่อตั้งรกรากสร้างบ้านเมืองขึ้น ก็ยอมอยู่เป็นกลุ่มก้อน เพื่อเป็นการป้องกันภัยจากกลุ่มชนที่เป็น
 ศัตรู เมื่อสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว ความจำเป็นของเมืองหลวงในการเรียกหา
 กำลังคนในเมื่อเกิดเหตุฉุกเฉิน จึงจำต้องตราเป็นกฎหมายมิให้ผู้คนแตกหมู่แตกพวกซึ่งจะเป็นการ

1 เฉลิม พงศ์อาจารย์ พจนานุกรมอยุธยา หน้า 203

2 ไพฑูรย์ มุกุศล ประวัติศาสตร์ไทย หน้า 128

3 ขจร สุขพานิช สามัคคีไพร่ หน้า 1

ยากแก่การควบคุมดูแล กฎหมายใดที่ร าคความสำคัญไว้ว่า ผู้ที่มีสังกัดมูลนายเท่านั้น บ้านเมืองจึง จะให้ความพิทักษ์รักษาในชีวิตและ ทรัพย์สินของตน* มูลเหตุที่จะเกิด "ไพร่ " จึงมีรากฐาน มาจากความจำเป็นของสังคมไทยเมื่อแรกตั้ง

ความสัมพันธ์ระหว่างลูกหมูกับมูลนายตลอดระยะเวลาต่อมา เพราะเหตุที่ลูก หมูกองพึ่งมูลนายจึงจะได้ความพิทักษ์รักษา ลูกหมูกจึงต้องปรนนิบัติเอาใจมูลนายของตนเป็นลึ ง ธรรมชาติ และยิ่งมูลนายต้องมีความรับผิดชอบในการกระทำ ความประพฤติกของลูกหมูกก็จำต้องให้ ความเคารพยำเกรง ในไม่ช้าความใกล้ชิดความสัมพันธ์เช่นนี้ จากคำว่าไพร่จึงเกิดคำว่า บ่าวไพร่ และจากคำว่า มูลนายจึงเกิดคำว่าเจ้านายมูลนายขึ้น อันที่จริงแล้วไพร่ก็คือ สามัญชนซึ่ง เป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศนั่นเองเป็นกำลังสำคัญในการ สร้างความมั่นคงเข้มแข็งทางการ เมืองและการพัฒนาทางความ เศรษฐกิจและการวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นชนชั้นที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อระบบสังคมไทย ทั้งทางความ เศรษฐกิจการเมืองและสังคม การศึกษาเรื่องไพร่จึงเป็นเสมือน การศึกษาถึงชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรในสมัยอยุธยา ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงสภาพความเป็น อยู่ทั่วไป บทบาทหน้าที่และสิทธิต่าง ๆ ของประชากรสมัยอยุธยาเป็นอย่างดีและจำ มองเห็น สภาพสังคมอยุธยาได้ดียิ่งขึ้น

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาถึงระบบศักดินาในสังคมอยุธยา โดยจะศึกษาถึงชนชั้นต่าง ๆ
2. เพื่อศึกษาถึงสภาพความเป็นอยู่ของไพร่ในสังคมอยุธยา
3. เพื่อศึกษาถึงประเภทของไพร่ สิทธิและหน้าที่ของไพร่ในสังคมอยุธยา
4. เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ของไพร่กับระบบมูลนาย
5. เพื่อศึกษาถึงบทบาทของไพร่ทางความ เศรษฐกิจ สังคมและการ เมือง

ความสำคัญของ การศึกษาค้นคว้า

ผลจากการศึกษาค้นคว้า

* กฎหมายลักษณะรับฟ้องในมาตรา 10 จากกฎหมายตราสามดวง ฉบับกรุงเก่า เล่ม 2 หน้า 32

1. จะทำให้เข้าใจถึงระบบศักดินาซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีผลต่อสภาพสังคมสมัยอยุธยา
 2. จะทำให้เข้าใจถึงสภาพชนชั้นสมัยอยุธยา ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในระบบศักดินาของอยุธยา
 3. จะทำให้เข้าใจถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ สัตว์และหน้าที่ไพร่สมัยอยุธยาจะได้รับ
 4. จะทำให้เข้าใจถึงบทบาทของไพร่ที่มีต่อระบบสังคมสมัยอยุธยา
 5. สามารถจะนำมาใช้เป็นเอกสารอ้างอิงประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาได้ และจะเป็นแนวทางแก่ผู้ที่สนใจในเรื่องนี้ได้ศึกษาค้นคว้าให้กว้างขวางลึกซึ้งต่อไป
- ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. จะศึกษาค้นคว้าในเรื่องระบบไพร่ในสมัยสุโขทัยพอสังเขป
 2. จะศึกษาค้นคว้าระบบไพร่ในสมัยอยุธยาจนถึงสิ้นสมัยอยุธยา
 3. จะศึกษาค้นคว้าเรื่องระบบศักดินาของอยุธยาที่ทำให้ประชากรต้องมีการแบ่งแยกชนชั้น
 4. จะศึกษาและวิเคราะห์ถึงบทบาทของไพร่ที่มีต่อสังคมอยุธยาทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง
- วิธีดำเนินการค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณาวินิจฉัย (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าจะใช้ข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลักและใช้ข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบด้วย

แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ

1. หอสมุดแห่งชาติ

2. หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
3. ห้องประวัติด้านมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก

พื้นฐานทางสังคมของอยุธยา

" สมุหมีศุภ คักราช 712 ปีชวด โทศก วันศุกร์ เดือนห้า ขึ้นหกค่ำ เพลา 3 นาฬิกา 9 บาท สถาปนากรุงพระนครศรีอยุธยา... แล้วพระเจ้าอู่ทองเสด็จเข้ามาครองราชสมบัติ ซึ่งพอพรหมเทพถวายพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสรรเพชญ์บรมพิจิตรพระพุทฺธเจ้าอู่หัว กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา มหาคิลกภพพรรัตนราชธานีบุรีรมย์ "

กรุงศรีอยุธยาได้รับการสถาปนาเป็นราชธานี เมื่อปี พ.ศ. 1893 ซึ่งในขณะนั้น กรุงสุโขทัยกำลังเสื่อมอำนาจลง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 แห่งกรุงศรีอยุธยาประกาศตนเป็นอิสระ อาณาเขตกรุงศรีอยุธยาในระยะแรกนั้น ทิศเหนือจรดเมืองสวรรคต แต่ไม่ถึงชัยนาท ทิศใต้จรดอ่าวไทย ทิศตะวันออกเลยลพบุรีเล็กน้อย ทิศตะวันตกจรดมหาสมุทรอินเดีย การปกครองในสมัยอยุธยาเป็นไปตามแบบของสุโขทัยและขอมผสมกันเป็นลักษณะของการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจสิทธิขาด ประชาชนเป็นเจ้าแผ่นดินอย่างแท้จริง ประชาชนในแต่ละครอบครัวต่าง ๆ ในท้องถิ่นหนึ่งจะรวมกันเป็นหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า และหมู่บ้านหลาย ๆ หมู่บ้านถูกจัดรวมเข้าเป็นตำบลมีกำนันเป็นหัวหน้า ตำบลรวมกันเข้าเป็นแขวงมีทั้งแขวงเป็นหัวหน้าและทั้งแขวงนี้อยู่ในคณะกรรมการขึ้นอยู่กับเจ้าเมือง กรรมการเมืองมีเจ้าเมืองเป็นประธานรับผิดชอบ มีปลัดหรือยกกระบัตร เป็นผู้ช่วยชีวิตของประชาชนในสมัยนั้นจึงขึ้นอยู่กับบุคคลเหล่านี้ ประชาชนจะมีสุขหรือทุกข์ทรมานหากินได้โดยสะดวกหรือไม่ก็สุขแล้วแล้วแต่ความสามารถ ความยุติธรรมและความสุจริตของเจ้าเมืองและคณะกรรมการ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบ ในทุกขสฺขของประชาชนโดยตรง

1 กรมศิลปากร พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ หน้า 1
2 เจริญ ไชยชนะ ประวัติศาสตร์ไทย หน้า 98
* ในสมัยอยุธยา ตำแหน่งกำนันเรียกว่า พัน
3 อสัมภินพงศ์ ฉัตราคม ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย หน้า 14

ในสมัยอยุธยาได้มีการตั้งระบบสังคมชั้นใหม่ ที่เรียกว่า ระบบศักดินาใช้เป็น เครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ของประชาชนในสังคม ซึ่งเมื่อแรกสถาปนาราชวงศ์อยุธยาขึ้นไม่มี หลักฐานกำหนดแน่ชัด จนกระทั่งมาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงมีกำหนดเป็นทางการแน่ชัด ได้มีการวางระเบียบการปกครองให้ดีขึ้นอีก โดยแบ่งแยกการทหารกับพลเรือนออกจากกันอย่างชัดเจน ถึงหลักฐานที่ว่า " สมเด็จพระรามาธิบดี ผู้เป็นพระราชาธิบดีขึ้นเสวยราชสมบัติ พระราชทานชื่อขุนนางตามตำแหน่งนา ให้เอาทหารเป็นสมุหพระกลาโหม เอาพลเรือนเป็นสมุหนายก เอาขุนเมืองเป็นพลนครบาลเมือง เอาขุนวังเป็นพระธรรมราชาธิบดี เอาขุนนาเป็นเกษตร เอาขุนคลังเป็นโกษาธิบดี ให้ถือศักดินาหมื่น " ¹

ระบบศักดินา

ศักดินาเป็นการกำหนดฐานะของบุคคลตามศักดิ์ของบุคคล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ให้ข้อคิดว่าการะบบศักดินาของไทยนั้นในระยะแรกเริ่มอาจเกี่ยวกับการถือที่ดินเป็นสำคัญ เนื่องจากสังคมไทยนั้นเป็นสังคมกสิกรรม เมื่อถึงคราวที่จะทวงวัดศักดินาของคนผู้เริ่มถือจะวัดศักดินาของคนนั้นอาจนึกถึงมาตราวัดที่ดินใดก่อนอื่น ระบบศักดินานั้นเป็นระบบที่ถือเอาศักดินาของคนเป็นเกณฑ์ ถ้าใครมีศักดินสูงหรือมีหน้าที่ในราชการ สูงก็มีศักดินาตามชั้นของบุคคล ถึงตัวอย่างการกำหนดยศ ราชทินนาม ตำแหน่งและศักดินา " เจ้าพระยามหาเสนาบดีที่สมุหกลาโหม " ศักดินาหมื่นไร่ เจ้าพระยาเป็นยศ มหาเสนาบดีเป็นราชทินนามและสมุหกลาโหมเป็นตำแหน่งเป็นต้น

ในสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 มีกฎหมายซึ่งดัดแปลงมาจากขอมมีตุลาการ เป็นพรหมมณู มีการกำหนดหน้าที่ตามกฎหมาย ค่วยเหตุที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชอาณาจักรใหม่ พระรามาธิบดีที่ 1 จึงจำเป็นต้องเร่งรัดจัดวางระเบียบการปกครองบ้านเมือง บ้านเมืองจะได้อยู่ในความสงบ ³

¹ กรมศิลปากร พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ หน้า 12 - 13

² ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "สังคมสมัยอยุธยา" รวมปรากฏการณ์อันสรดอยุธยา 200 ปี เล่ม 1 หน้า 291

³ ณรงค์ พวงพิศ ประวัติศาสตร์ไทย เล่ม 1 หน้า 74

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้มีการตรากฎหมายว่าด้วยการเทียบศักดินา เรียกว่า "พระราชกำหนดศักดินา" เป็นกฎหมายว่าด้วยกรรมสิทธิ์ที่ดินทำให้บุคคลเป็นเจ้าของที่ดินได้มากและน้อยกว่ากันตามยศ บุคคลต่าง ๆ จะมีศักดินาแตกต่างกันไป เป็นต้นว่า พระมหาอุปราชมีที่ดินได้เพียงหนึ่งแสนไร่ เป็นอย่างมาก เจ้าพระยามีได้ไม่เกินหนึ่งหมื่นไร่ และดอัคร วาลมาตามยศบุคคลโดยลำดับจนถึงไพร่สามัญมีได้เพียง 25 ไร่

เป็นที่เชื่อกันว่า เรื่องศักดินานี้ในชั้นต้นเป็นการพระราชทานที่ดินจริง ๆ เพราะพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของที่ดินทั่วราชอาณาจักร ส่วนข้าราชการและพระบรมวงศานุวงศ์ไม่มีเงินเดือนเงินปีอย่างปัจจุบันนี้ พระมหากษัตริย์จึงพระราชทานที่ดินให้มากน้อยตามฐานะ แล้วก็ใช้ไพร่ที่เกณฑ์มาช่วยกันบุกเบิกเป็นไร่นา ทำให้เกิดประโยชน์ขึ้นโดยไม่ต้องเสียค่าแรงงานแม้แต่ค่ากินของไพร่เหล่านั้นก็ไม่ต้องเสีย ไร่จะนำอาหารมาเอง เพราะเป็นไพร่เกณฑ์แรงงานที่หมุนเวียนกันมาช่วย มูลเหตุเดิมก็เห็นจะประสงค์เพียงให้มีไพร่ท่งที่นาไว้เกินกว่ากำลังที่จะทำให้เกิดผลได้ภายหลังมาคือเกณฑ์ศักดินาตามกฎหมายนี้ไปใช้เป็นหลักในการอย่างอื่นอีกหลายอย่างที่สำคัญมีคือ เอาไปใช้เป็นอัตราสำหรับปรับไหม ทั้งเช่นผู้ทำความผิดในคดีเดียวกัน ถ้าไพร่กระทำความผิดต่อไพร่ ปรับเท่าตัวคูณตามศักดินาไพร่ ถ้าไพร่กระทำความผิดต่อขุนนางต้องเอาศักดินาขุนนางปรับไพร่ แต่หาขุนนางกระทำความผิดต่อไพร่ก็เอาศักดินาขุนนางปรับเท่าตัวคูณไพร่ ที่กำหนดเช่นนี้ก็ควยหวังจะให้ผู้น้อยเคารพยำเกรงผู้ใหญ่

ถึงแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินจะพระราชทานที่ดินให้แก่ขุนนางตามกฎหมายก็ตาม แต่ขุนนางก็มีที่ดินจริงตามกฎหมายเป็นแต่กำหนดอย่างสูงไว้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันมิให้ขุนนางข้าราชการผู้มีอำนาจมีที่ดินเกินไปจนราษฎรไม่มีที่ทำกิน ขุนนางที่มีศักดินาหนึ่งหมื่นไร่อาจมีที่ดินจริงเพียง 100 ไร่ 1000 ไร่หรือไม่มีเลยก็ได้ กฎหมายศักดินามีความมุ่งหมายอีกประการหนึ่งคือใช้เป็นเครื่องแบ่งฐานะของคนออกเป็นชั้น ๆ เพื่อกำหนดสิทธิที่ควรได้หรือควรจะเสียให้แตกต่างกัน นอกจากนี้กฎหมายศักดินาก็ยังใช้ประโยชน์ในทางอื่น ๆ ได้อีก นอกจากจะใช้เป็นหลักในการปรับไหม ใช้เป็นเครื่องกำหนดในการตั้งทนายในการเป็นความกันในโรงศาล ยอมให้ผู้ที่มิศักดินา 400 ไร่ ขึ้นไปตั้งทนายความแทนตัวได้ ส่วนผู้ที่มิศักดินาต่ำกว่า 400 ไร่ลงมาไม่

มีสิทธิอันแล้ว กฎหมายศักดิ์คตินายังเป็นตัวกำหนดหนึ่งในการ เข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ ชุมนางจะนั่ง
สูงท่าไกลไกลจากองค์พระมหากษัตริย์จักตามลำดับศักดิ์คตินของแต่ละคน ผู้ใดที่มีศักดิ์คตินสูงจะได้เข้า
เฝ้าใกล้กับพระมหากษัตริย์

กฎหมายว่าด้วยการ เทียบศักดิ์คตินำโดยกำหนดศักดิ์คตินของพลเมืองไว้ทุกเพศ ทุกระดับ
ทุกตำแหน่งหน้าที่ราชการและทุกอาชีพ รวมความว่าพลเมืองทุกคนต้องมีศักดิ์คตินประจำตัวทั้งดำเนินการ
กำหนดชั้นของพลเมืองด้วยศักดิ์คตินา ทำให้สังคมอยู่อย่างมีระเบียบสามารถปกครองได้ง่าย เพราะ
การปกครองการให้ความยุติธรรม การให้สิทธิต่าง ๆ ถือเกณฑ์ตามศักดิ์คตินา ผู้มีศักดิ์คตินาย่อมได้ถึง
สิทธิและหน้าที่ของตนมีอยู่ตามกฎหมายของบ้านเมือง ทำให้ผู้น้อยเคารพยำเกรงผู้ใหญ่ ซึ่งลักษณะ
เช่นนี้ได้ยกทอความยังลูกหลานสืบต่อมาทุกยุคทุกสมัยตลอดมา สังคมไทยจึงเป็นระเบียบเรียบร้อย¹
ซึ่งจะเห็นได้ง่ายทั่วไปในสังคมไทย ผู้ที่มีศักดิ์คตินสูงจะต้องรับผิดชอบ ต่อพระมหากษัตริย์ในการที่จะ
ควบคุมคนไว้จำนวนหนึ่งให้มาดำรงร่างกายสมบูรณ์พอที่จะใช้ในราชการอื่น ๆ ได้จำนวนคนที่มี
มีศักดิ์คตินสูงจะต้องรับผิดชอบนั้นก็คำนวณด้วยศักดิ์คตินา นั่นเอง ถ้าศักดิ์คตินายิ่งสูงก็ยิ่งต้องรับผิดชอบ
คนมาก ความรับผิดชอบนั้นหมายถึงรับผิดชอบในความเป็นอยู่ ความผาสุกและความปลอดภัยของ
บุคคลเหล่านั้น² ถ้าบุคคลที่อยู่ในสังกัดเกิดของคคค ก็เป็นหน้าที่ของผู้มีศักดิ์คตินสูงที่ควบคุมอยู่ต้อง
ไปแก้คดีด้วย ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ศักดิ์คตินของบุคคลนั้นไม่ว่าจะสูงปานใดก็ตามก็เป็นเรื่อง
ของตัวบุคคลนั้นเท่านั้น มิได้ยกทอมาดังบุตรหลานในท่านองมรดกสืบต่อกันได้ เพราะศักดิ์คตินา
นั้นตายไปกับตัวบุคคลและจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความประพฤติและการทำงานของตัวบุคคลนั้น
เอง สำหรับข้าราชการนอกประจำจะมีศักดิ์คตินาเพียงกึ่งหนึ่ง แต่หากไม่มีค้อยมีบ่าวไพร่คิดตัวออก
มาศักดิ์คตินาจะลดเหลือเพียง 1 ใน 3 เท่านั้น ซึ่งไม่เหมือนกับในระบบศักดินา
ของยุโรปกรรมสิทธิ์จะตกทอดหลายชั่วอายุ ในสมัยอยุธยาขึ้นเนื่องจากการปกครองเป็นรูปแบบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลแบบครอบครัวหมดไปกลายเป็นความสัมพันธ์

1 ไพฑูรย์ มีกุล ประวัติศาสตร์ไทย หน้า 154

2 อสัมภินพงศ์ ฉัตราคม ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย หน้า 15

ที่มีลักษณะเข้มงวดขึ้น โดยมีตัวบทกฎหมายบังคับความรับผิดชอบของบุคคลตามลำดับชั้น ประชาชน
ในสมัยนี้จึงมีอิสระน้อยลงกว่าแต่ก่อน

ผลจากศักดินาที่สำคัญที่สุดคือ การสร้างชนชั้นข้าราชการ ซึ่งกลายเป็นชนชั้นที่ขยาย
ตัวขึ้นทุกระยะ¹ การควบคุมและใช้แรงงานไพร่เพื่อดำเนินการตามพระบรมราชโองการ เป็น
หน้าที่ความรับผิดชอบของขุนนางข้าราชการผู้มีศักดินาที่สำคัญที่สุด อย่างไรก็ตามการกำหนดศักดินา
ก็เป็นการแบ่งสังคมไทยเป็นหลายชั้น ซึ่งแต่เดิมมีอยู่ 2 ชั้น คือ ชนชั้นปกครองกับผู้ที่ไปปกครองเท่านั้น
การมีชนหลายชั้นเช่นนี้เป็นปัญหาทางจิตใจตกทอดมาให้ของคิดแก้ไข เมื่อมีการปกครองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในปัจจุบัน

ระบบชนชั้น

กฎหมายว่าด้วยการเทียบศักดินาได้กำหนดชั้นวรรณะของพลเมืองอย่างชัดเจน การ
แบ่งชั้นวรรณะของพลเมืองเป็นพวกชนชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำ เป็นประเพณีอันหนึ่งสังคมยุคโบราณ
แทบทุกประเทศยึดถือปฏิบัติ เป็นประเพณีที่ไม่ขัดต่อศีลธรรมหรือศาสนาแต่อย่างใดเพราะคล้อยตาม
ความนิยมของชุมชน ซึ่งมีได้เข้มงวดและตายตัวเหมือนระบบวรรณะของอินเดีย แต่โอกาสของ
ลูกหลานขุนนางจะเข้าดำรงตำแหน่งแทนบรรพบุรุษนั้นเป็นสิ่งที่ค่อนข้างจะแน่นอน โอกาสนี้พวกไพร่
จะเลื่อนขึ้นเป็นขุนนางจึงเป็นน้อยมาก พลเมืองในสมัยอยุธยาเฝ้าจะแบ่งได้เป็นชนชั้นต่าง ๆ ดังนี้

1. พลเมืองชั้นเจ้านาย เป็นผู้ร่วมสกุลรวมเชื้อสายกับพระเจ้าแผ่นดินทั้งในอดีต
และปัจจุบันพระเจ้าแผ่นดินทรงยกย่องพลเมืองชั้นเจ้านายนี้ ให้มีเกียรติยศมีบริวารสูงยิ่งกว่า
พลเมืองชั้นอื่น ๆ พลเมืองชั้นเจ้านายนี้ได้แก่ บรรดาพระบรมวงศ์านุวงศ์ ซึ่งตามกฎหมายเทียบบาล
สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไ้ระบุว่า เจ้านายอยู่ 5 ชั้นด้วยกัน คือ

1.1 สมเด็จพระอนุชาธิราช หรือ สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า ซึ่งจัดว่าเป็น
อันศักดิ์สูงสุดในพระบรมวงศ์านุวงศ์ เป็นตำแหน่งรัชทายาท ได้แก่ พระราชโอรสของพระ
มหากษัตริย์ที่ประสูติจากพระอัครมเหสี

1.2 พระมหาอุปราช เป็นเจ้านายชั้นรองจากชั้นแรกเป็นชั้นที่ยังมีสิทธิใน

ราชบัลลังก์ได้แก่ พระราชโอรสที่ประสูติจากพระอัครชายาชั้นที่เรียกว่า แมยวเมือง

1.3 ลูกหลวง มีฐานันดรศักดิ์เป็นลูกหลวงเอก ได้แก่ พระราชโอรสที่ประสูติจากพระมารดาที่มีกำเนิดเป็นพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์องค์ก่อน

1.4 หลานหลวง มีฐานันดรศักดิ์เป็นลูกหลวง ได้แก่ พระราชโอรสที่ประสูติจากพระมารดาที่มีกำเนิดเป็นหลานของพระมหากษัตริย์

1.5 พระเยาวราช ได้แก่ พระราชโอรสที่ประสูติจากพระมารดาซึ่งเป็นพระสนม จะเห็นได้ว่า พระราชโอรสของมหากษัตริย์นั้นจะมีฐานันดรศักดิ์เป็นเช่นไรจะดูจากตำแหน่งของพระมารดาเป็นสำคัญ ในเวลาต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงการกำหนดยศศักดิ์พระบรมวงศานุวงศ์เป็นเจ้าฟ้า พระองค์เจ้า และหม่อมเจ้า แต่ไม่มีหลักฐานว่า เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตอนใด¹ แต่จะสังเกตได้ว่า พระราชโอรสของพระมหากษัตริย์ในตอนปลายสมัยอยุธยาจะมีพระนามนำหน้าว่า เจ้าฟ้าคังเซน ในรัชสมัยพระบรมโกศ พระราชโอรสที่พระนามว่า เจ้าฟ้าอุทุมพร เจ้าฟ้าเอกทัศ² เป็นต้น

2. พลเมืองชั้นขุนนางหรือชนชั้นผู้ดี ได้แก่ บุคคล 2 จำพวก จำพวกหนึ่งเป็นญาติห่าง ๆ ของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทางการไม่นับว่าเป็นเจ้านาย อีกจำพวกหนึ่งเป็นผู้มีศรัทธาบรรดาศักดิ์เพราะได้รับใช้เป็นการของพระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านาย ข้าราชการหรือขุนนางแปรเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นกันไปเป็นลำดับตามลักษณะหน้าที่และความรับผิดชอบ มีศักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไปจนถึง 10,000 ไร่ พร้อมกับตำแหน่งหน้าที่ที่มีกฎหมายกำหนดว่าขุนนางจะต้องมีศรัทธาขึ้นนาม ตำแหน่งและศักดินาประจำทุกคน² ชนชั้นนางจะได้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องเสียค่านา ไม่ต้องรับราชการงานโยชอันเป็นสำหรับไพร่และทาส แต่ต้องไปทัพเมื่อเกิดสงคราม มีสิทธิคุ้มกันลูกหลานญาติพี่น้องไม่ให้ถูกเกณฑ์ไปทำงานโยชคนเหล่านี้ทางราชการถือว่าเป็นพวกผู้ดีไม่ต้องสักแซนและไม่ต้องลงชื่อในทะเบียนแล นอกจากนั้นขุนนางยังมีสิทธิแต่งตั้งบ่าวไพร่บริวารเป็นทนายและ

1 เฉลิม พงศ์อาจารย์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 205

2 ณรงค์ พวงพิศ ประวัติศาสตร์ไทย เล่ม 1 หน้า 79

เสมือนประจำตัว และเมื่อเป็นโจทก์นำคดีขึ้นสู่ศาลคดีหรือเป็นจำเลยคดี ขุนนางสามารถจะตั้งทนาย
ว่าความแทนตนได้ไม่ต้องไปศาลให้เสียเวลา บุคคลจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นขุนนางนั้นจะต้องเป็น
ผู้มีคุณสมบัติดังนี้คือ วุฒิ 4 ประการ และอริบดี 4 ประการ¹

2.1 วุฒิ 4 ประการ ประกอบด้วย

- 2.1.1 ชาติวุฒิ หมายถึง ผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลขุนนางเสนาบดี
- 2.1.2 วัยวุฒิ หมายถึง ผู้ที่มีอายุสมควร คือ ตั้งแต่ 31 ปีขึ้นไป
- 2.1.3 คุณวุฒิ หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ฝ่ายทหารและพลเรือนชำนาญโดย
เฉพาะด้านความรู้ในตำราพระพิชัยเสนาซึ่งเป็นตำราที่ว่าด้วยหลักสำหรับ
ข้าราชการควรประพฤติ²
- 2.1.4 บังเอิญวุฒิ หมายถึง ผู้ที่มีสติปัญญาดี มีความรอบรู้ในกิจการบ้านเมือง
ทั้งกิจการภายในและภายนอกรัฐ

2.2 อริบดี 4 ประการ ประกอบด้วย

- 2.2.1 ฉันทาบดี คือ ผู้ที่สามารถนำสิ่งของที่พระมหากษัตริย์ทรงพระประสงค์
มาทูลเกล้าถวายได้
- 2.2.2 วิริยชาติ คือ เป็นผู้มีความเพียรในการปฏิบัติราชการอยู่เสมอ
- 2.2.3 จิตชาติ คือ เป็นผู้ที่มีน้ำใจกล้าแข็งในการสงคราม
- 2.2.4 วิมังสาชาติ คือ เป็นผู้ฉลาดในการพิพากษาและการบริหารราชการ
แผ่นดิน

ถ้าหากบุคคลนั้นขาดคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่งก็จะไม่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นขุนนางดัง
หลักฐานความว่า " ถ้าผู้ใดมีประกอบด้วยวุฒิสี่ประการและอริบดีสี่ประการ แต่ประการใด ประการ
หนึ่งไซ้—ถึงคุณานุรูปพอสมควรก็คืออย่าให้ สมุหกลาโหม สมุหนายก จตุสดมภ์ราชบุรุษพระกรุณา

¹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 หน้า 149

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยโบราณ หน้า 147

แต่งตั้งผู้นั้นเป็นพระหลวงขุนหมื่นเป็นอันขาดทีเดียว " ¹

3. ขนชั้นไพร่ ซึ่งก็คือ ราษฎรหรือประชาชนทั่วไปนั่นเอง ถือว่าเป็น " กำนั่ง " ของประเทศเพราะรัฐบาลได้แรงงานของคนชั้นนี้สร้างถนนหนทาง ชุกคลองกำแพงเมือง ออกรบกับข้าศึก ทั้งนี้เพราะในสมัยอยุธยาวิธีการปกครองถือหลักการป้องกันประเทศเป็นสำคัญ ราษฎรที่เป็นชาวนครจรทุกคนถือว่าเป็นทหารของประเทศ เวลาที่บ้านเมืองสงบต่างก็ทำมาหากินตามปกติ บังคับมีธุระกันน้อยอย่างพลเรือน ในเวลาสงครามราษฎรชายทุกคนเข้ามาทำหน้าที่ป้องกันประเทศ บังคับมีธุระกันอย่างทหาร นอกจากนั้นแล้ว รัฐบาลยังได้ชาวปลาดอาหารสรรพสินค้าต่าง ๆ ตลอดจนภาชีอาหารจากพลเมืองชั้นไพร่นี้ไปบำรุงประเทศบ้านเมืองและเลี้ยงดูคนทุกชั้น มีชีวิตที่ผูกพันกับการราชการมากกว่าทหารในปัจจุบัน ซึ่งจะได้ทำการศึกษาย่างละเอียดในบทที่ 2 คือระบบไพร่ต่อไป

4. พลเมืองชั้นทาส คือ ผู้ที่ไม่มีอิสรภาพและเสรีภาพครบถ้วนเหมือนคนที่เป็นที่รัก ในสมัยเริ่มแรกทาสคงมีแต่พวกเชลยซึ่งได้มาจากการทำสงคราม ฝ่ายไหนตกเป็นฝ่ายแพ้ก็จะตกเป็นเชลยของฝ่ายชนะ ฝ่ายชนะอาจจะนำตัวมาเป็นข้ารับใช้การงานต่าง ๆ ไปจนตลอดชีวิต เป็นประเพณีที่ตกทอดกันมาจนถึงคนรุ่นหลัง ก็ยังคงนิยมการรุกรานบ้านเมืองของผู้หนึ่งเพื่อกวาดต้อนเชลยศึกเอามาเป็นทาสเชลย ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะกันเลยศึกไว้เป็นทาสของพระองค์ ส่วนหนึ่ง ส่วนที่เหลือแจกจ่ายให้แก่แม่ทัพนายกอง นายหมคนายหมู่และพลทหารที่คิดความร่วมมือกันกองทัพไปทำสงครามและมีความดีความชอบ เจ้าของอาจจะนำตัวไปใช้งานจนตายก็ได้หรือยกให้ใครๆ หรือขายเอาเงินก็ได้ ทั้งนี้เพราะถือว่า ทาสคือ ทรัพย์สินอย่างหนึ่งของเจ้าของ จะนำไปทำอะไรก็ได้ แต่ถ้าใครรับความเมตตาจากเจ้าของปล่อยตัวให้เป็นไท ทาสผู้นั้นก็จะได้รับการปลดปล่อยและเลื่อนชั้นขึ้นมาอยู่ในชั้นไพร่ มีอิสรภาพเสรีภาพสมบูรณ์เท่าเทียมกับราษฎรชั้นไพร่ทั้งหลาย ²

ทาสในสมัยอยุธยานี้มี 7 ประเภท คือ

1

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 หน้า 150

2

ฉัย เรื่องศีลมี ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนรัตนโกสินทร์ 25 หน้า 158

- 4.1 ทาสสินไถ่ หมายถึง ทาสที่ซื้อไว้ด้วยการที่คนมาขายตัวเองหรือนำลูกมาขายหรือบุคคลที่ไม่มีทางไหนสินไถ่ปรับตัวเองขายตัวเป็นทาส
- 4.2 ลูกทาสในเรือนเบี้ย หมายถึง เด็กที่เกิดจากทาสต้องเป็นทาสโดยกำเนิด
- 4.3 ทาสที่ไถ่ด้วยการรับมรดก
- 4.4 ทาสที่มรดกให้
- 4.5 ทาสที่ช่วยไว้จากทาสที่โทษ หมายถึง ผู้ที่คงโทษปรับไม่มีเงินให้ค่าปรับผู้มีเงินเอาเงินมาใช้แทนนำเอาตัวผู้ที่คงโทษไปเป็นทาส
- 4.6 ทาสที่ช่วยจากพวักมรภัย หรือ ผู้ที่คอยยาก
- 4.7 ทาสเชลย คือ เชลยที่ได้มาจากการทำสงคราม

การแบ่งชั้นวรรณะของราษฎร เป็นประเพณีของสังคมสมัยโบราณ สังคมนั้นถือเอาการกำเนิดเป็นสำคัญในการแบ่งชั้นวรรณะ เป็นเครื่องวัดว่าอยู่ระดับสูง กลาง หรือ ต่ำ ระดับสูงคือ บรรดาเจ้านาย ระดับกลางคือ บรรดาขุนนาง และระดับต่ำคือ โพรและทาส ความเหลื่อมล้ำค่าสูงระหว่างชนชั้นผู้ดี ชนไพร ชนทาสไม่ใคร่ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถ แต่ขึ้นอยู่กับการศึกษาในครุภพมารดา ถ้าพ่อแม่เป็นผู้ดีก็เป็นชนชั้นผู้ดี มีโอกาสทำราชการ เป็นขุนนางได้ง่าย ถ้าพ่อแม่เป็นทาสผู้ดีและบังเอิญเกิดในบ้านเจ้าเงินก็ต้องเป็นทาสตามพ่อแม่

ระบบการแบ่งชนชั้นของไทยสมัยอยุธยาแตกต่างจกระบบวรรณะของอินเดียมากทั้งนี้เพราะประเพณีของอินเดียตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์นั้น ถือเคร่งครัดมากไม่ยอมให้สิทธิแก่ประชาชนชั้นที่ต่ำกว่าข้ามชั้นไปเป็นคนชั้นสูงกว่าได้เลย และห้ามคนชั้นสูงไม่ให้คบหาสมาคมและทำการสมรสกับชนชั้นต่ำอย่างเด็ดขาด¹ ผู้ใดเกิดในตระกูลชนชั้นใดก็ต้องประพฤติตนตามกฎเกณฑ์ของชนชั้นนั้นไปตลอดชีวิตไม่มีโอกาสที่จะเปลี่ยนไปอยู่ในตระกูลชนชั้นที่สูงกว่าหรือต่ำกว่าชนชั้นที่ตนเป็นอยู่ ส่วนของไทยนี้ระบบชนชั้นนี้ตั้งไว้อย่างหลวม ๆ ไม่ได้มีกฎเกณฑ์ตายตัวในเรื่องของชนชั้นมิได้สืบต่อกันไปด้วยความถาวร หากแต่มีความเคลื่อนไหวหมุนเวียนอยู่เป็นนิจ ผู้ที่เกิดมาในตระกูล ถึงแม้

¹ รัช เรื่องศิลป ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25 หน้า 159

แม้ว่าจะได้รับความยกย่องจากชนทั้งปวงว่า เป็นชนชั้นสูง แต่ก็ถูกลดลงมาทุกชั่วคนและละลายหายไปจนหมดสิ้น เมื่อถึงชั่วคนที่ 1

สรุปได้ว่า ระบบชนชั้นของไทยสมัยอยุธยา นั้นไม่มีกฎเกณฑ์กับแน่นอนตายตัวชนชั้นขุนนางก็อาจถูกลดต่ำลงมาเป็นไพร่ธรรมดา ถ้าหากว่าทำความผิดมิชอบ ชนชั้นไพร่ก็อาจขยายตัวลงมาเป็นทาสได้ถ้าหากตนเองยากจนขาดแคลน ก็ขายตัวให้กับผู้มีเงินเพื่อให้ผู้นั้นนำตัวไปใช้สอยในบ้านของผู้มีเงินนั้น ส่วนชนชั้นทาสนั้นถ้าหากทำความดีความชอบประกอบกับนายเงินหรือเจ้าของมีความเมตตา ก็อาจได้รับความกรุณาปลดปล่อยให้เป็นไทมีฐานะทางสังคมเป็นไพร่ที่ไต่กล่าวมาแล้วในตอนต้น

ระบบมุนาย

โครงสร้างชนชั้นของสังคมไทยแบ่งออกได้เป็น 2 ชั้นใหญ่ ๆ คือ ชั้นผู้ปกครองซึ่งได้แก่พระมหากษัตริย์และขุนนาง กับชนชั้นผู้ถูกปกครองคือไพร่และทาส ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของรัฐ

ชนชั้นผู้ปกครองเป็นกลุ่มชนชั้นนำที่สำคัญของสังคมไทย ประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์และขุนนาง ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของรัฐทางการเมือง หรือผู้มีอำนาจปกครองสูงสุดนั้นเป็นผู้นำและป้องกันชนทั้งปวงในยามเกิดศึกสงครามและปกครองประเทศให้สงบ ในยามสันติ ทำให้พระมหากษัตริย์ต้องมีความรับผิดชอบและเห็นแก่ประโยชน์ของประชาชนอยู่เสมอ ความจำเป็นนี้ก่อให้เกิดมีชนชั้นขุนนาง² เพราะพระมหากษัตริย์ไม่อาจจะปกครองอาณาจักรทั้งหมดได้ด้วยพระองค์เอง และในการปกครองอาณาจักรพระมหากษัตริย์จะต้องรับฟังความคิดเห็นของขุนนาง ซึ่งพระองค์มอบหมายให้บังคับบัญชาส่วนราชการต่าง ๆ ทั่วๆ ไป เป็นการแบ่งเบาภาระของพระองค์

ประเพณีการปกครองของสังคมไทยถือหลักว่า พระเจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของแผ่นดินทั่ว

¹ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "สังคมสมัยอยุธยา" ในประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 50

² คิวอริช เวลส์ การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ กาญจนี ละอองศรีและยุพา ชุมจันทร์ แปล หน้า 34

ราชอาณาจักรประชาชนทั่วไปจึงเป็นที่มุงคองของพระองค์ คือ พระองค์พระราชทานที่ดินทั้งหมดให้ประชาชนเข้าไปจับจองทำไร่ทำนาทำสวนทำไร่ทำนาทำสวนของตนเอง นอกจากนั้นพระมหากษัตริย์ยังช่วยกำจัดศัตรูภายนอกและปราบศัตรูภายในคือ โจรผู้ร้ายต่าง ๆ ที่จะมาเบียดเบียนราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน นับว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ที่มีมุงคองแก่ราษฎรประชาชนทั่วไปอย่างสิ้นเชิงแล้ว ราษฎรจึงต้องสนองมุงคองของพระองค์ท่าน ด้วยการรับใช้ประจักษ์คือ ขอมตัวเป็น "ข้าแผ่นดิน"¹

พระเจ้าแผ่นดินออกกฎหมายบังคับใช้ "ข้าแผ่นดิน" ปฏิบัติหน้าที่ดังต่อไปนี้คือ

1. ข้าแผ่นดินต้องมีความจงรักภักดีต่อพระองค์
2. ข้าแผ่นดินที่เป็นชายฉกรรจ์ต้องรับราชการ โดยไม่มีค่าจ้างหรือเบียดเบียน
3. เมื่อเกิดศึก ข้าแผ่นดินที่เป็นชายฉกรรจ์จะต้องออกรบ
4. ข้าแผ่นดินต้องเสียค่าราชการและภาษีอากรตามที่กฎหมายกำหนด
5. ข้าแผ่นดินต้องปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด

ซึ่งกฎหมายเหล่านี้ก่อให้เกิดความไม่พอใจของราษฎรทั่วไป ถ้าเลี้ยงโคก็จะพากันเลี้ยง พระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียวสองคู่แล้วควบคุมไม่ไหว จึงต้องตั้งขุนนายสำหรับควบคุมราษฎรแทนพระองค์ แล้วออกกฎหมายบัญญัติว่าราษฎรเป็นไพร่ ไพรทุกคนต้องมีขุนนาย คนใดไม่มีขุนนายจะไม่ได้รับประโยชน์จากทางราชการ

ศาสตราจารย์จร สุธพานิช ได้บรรยายเกี่ยวกับการจัดระเบียบสังคมไทยในดินแดนแถบนี้ว่า ดินแดนแถบนี้ประกอบด้วยกลุ่มชนกลุ่มเล็ก ๆ แต่ละกลุ่มมีหัวหน้าของตน มีเจ้าหมู่บ้านเป็นหัวหน้าคอยควบคุมบังคับบัญชาลูกหมู่รับผิดชอบรัฐ เพื่อความสะดวกในการเกณฑ์ไพร่พลไปทำสงครามทุก ๆ คนในแต่ละกลุ่มจึงถูกบังคับให้ไปลงทะเบียนกับหัวหน้าผู้ซึ่งมีความรับผิดชอบในการเกณฑ์คนในยามเกิดศึกสงคราม การบังคับให้คนไปลงทะเบียนไว้กับหัวหน้ามีมาตั้งแต่พ.ศ. 1899 แล้ว

1 ชัย เรื่องศิลา ประวัติศาสตร์ไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25 หน้า 183

2 ก. หน้า 184

3 จจร สุธพานิช ฐานันดรไพร่ หน้า 17

หัวหน้ากลุ่มในสมัยนั้นเรียกว่า นายหรือมูลนาย

ความจำเป็นของเมืองหลวงในการเรียกหากำลังผู้คนในเมื่อเกิดเหตุฉุกเฉิน จึงจำเป็นต้องตราเป็นกฎหมายมิให้ผู้คนแตกหมู่แตกพวกออกเพ่นพ่านเนจร ซึ่งยากแก่การควบคุมแลกฎหมายจึงได้ตราความสำคัญไว้ว่า ผู้ที่มีสังกัดมูลนายเท่านั้น บ้านเมืองจึงจะให้ความพิทักษ์รักษาในชีวิตและทรัพย์สินของตน¹ ผู้ใดมิได้จดทะเบียนไว้กับมูลนายคนใดคนหนึ่งผู้นั้นก็จะขาดสื่อกลางในการขอความร่วมมือจากรัฐโดยไม่ผ่านมูลนายวัตถุประสงค์ก็เพื่อที่จะให้เกิดความสะดวกในการเกณฑ์ผู้คนในยามศึกสงคราม ดังกฎหมายพ.ศ. 1894 ระบุไว้ว่า

4. นาคตราหนึ่งมีพระราชโองการสั่งให้กำหนดเอาคนไปการณรงคสงคราม และขุนนางมูลนายมิได้เอาคนไปการณรงคสงครามและเอาเงินค่าจ้าง เป็นอาวพาประโยชน์แก่คนก็ตี และเกณฑ์เอาผู้คนบ่าวไพร่ เข้ากองทัพแล้วกลับเอาเงินค่าจ้าง และมีได้เอาไปการณรงคสงครามก็ตีโทษ 8 สถานแก่มูลนายนั้น²

เพื่อที่จะเกณฑ์ผู้คนของตนได้อย่างรวดเร็ว นายจะต้องสำรวจความเคลื่อนไหวของคนที่จะลงทะเบียนไว้กับตน นายจึงมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับความประพฤติของบุคคลได้บังคับของคนด้วย ฉะนั้นเมื่อใดก็ตามที่บุคคลใดกระทำการฟ้องร้องไพร่ ศาลก็จะส่งหมายไปยังมูลนายและสั่งให้นายส่งตัวไพร่ผู้นั้นมายังศาล ศาลก็จะส่งหมายไปยังนายและสั่งให้นายส่งตัวไพร่มายังศาล ถ้านายผู้ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งศาลก็จะได้รับการลงโทษเช่นเดียวกัน³ อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์ย่อมตั้งพระทัยที่จะบำรุงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้อยู่เย็นเป็นสุขและแผ่พระราชอาณาจักรให้กว้างขวางโดยยุติธรรม ถึงความจำเป็นที่จะทำศึกสงครามปราบปรามบ้านเมืองหรือป้องกันข้าศึกศัตรูก็ต้องผ่อนผันทำแต่ที่จำเป็นอย่าให้ถึงแก่ไพร่บ้านพลเมืองได้รับความเดือดร้อนมากเกินไป⁴ เพื่อที่จะให้มูลนาย

¹ ขจร สุขพานิช งานนครไพร่ หน้า 13

² กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า 8

³ ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์ สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416 หน้า 34

⁴ กรมศิลปากร คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ หน้า 165-166

เป็นที่อำเวยเกรงกลัวของราษฎร พระมหากษัตริย์จึงทรงแต่งตั้งมูลนายเป็นขุนนางให้มียศ ศักดิ์ มีตำแหน่ง มีเกียรติและพระราชทานศักดินาในแก่ขุนนาง เริ่มแต่ศักดินา 400 ไร่ขึ้นไปจนถึง ศักดินา 10,000 ไร่ แต่มูลนายเหล่านี้ไม่ได้รับพระราชทานเงินเดือน ทว่าราชการด้วยความ ประสงค์จะได้เกียรติอย่างหนึ่ง โฉนดประโยชน์ประจำตำแหน่งซึ่งทั้งวิธีที่สุจริตและทุจริต¹

เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงเห็นใจที่พวกขุนนางไม่ได้รับเงินเดือน จึงพระราช ทานเครื่องยศและบ่าวไพร่ให้เป็นเครื่องเชิดชูเกียรติ อดเชยกับการที่ไม่ได้ค่าจ้าง ขุนนางบางตำแหน่งหรือบางคนยังได้ที่ดินและบ้านพระราชทานอีกด้วย มูลนายจะได้สิทธิไร่ไพร่ที่อยู่ในสังกัดและ ไพร่หลวงในหน้าที่การงานเกี่ยวกับราชการหรือกิจการส่วนตัว แล้วแต่มูลนายจะต้องการ ไปจน กระทั่งมูลนายบรรยายหรือไพร่สมชราและมีสิทธิยกไพร่สมของคนใหญ่หรือแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นได้ เมื่อมูลนายไพร่สมของผู้ตายกลับคืนไปเป็นไพร่หลวง ส่วนทาสพระ ราชทานนั้นตกเป็นกรรมสิทธิ์ของ ผู้ได้รับพระราชทานตลอดไปชั่วลูกหลาน แต่ทาสของมูลนายผู้ตายต้องการไพร่สมของผู้ตาย ไว้เป็นบ่าวไพร่ของตน ต้องกราบทูลขอแก่พระมหากษัตริย์แล้วแต่จะทรงพระกรุณา

เครื่องยศพระราชทานมี เสื้อผ้า สัปทน ลอมพอก เขี้ยวหมาก เขี้ยว 2 พานหมาก เสลี่ยง คานหามและเครื่องสรรพุข กฎหมายมรดกเรียกของเหล่านี้ว่า พินัย² และไม่ให้ถือว่าเป็นมรดกที่จะตกทอดเป็นของทายาท เมื่อผู้ใดพระราชทานเครื่องพินัยกาย ผู้ จักการมรดกหรือทายาทต้องนำส่งคืนหลวง ส่วนบ้านกับที่ดินพระ ราชทานนั้น พระมหากษัตริย์ไม่ เรียกคืน ถือว่าพระราชทานให้เป็นกรรมสิทธิ์ ตลอดไปจนชั่วลูกชั่วหลาน

มูลนายจะทำหน้าที่ในการดูแลควบคุมไพร่พลในกรมกองที่ตนบังคับบัญชาบรรดาไพร่หลวง ในหัวเมืองชั้นในจะถูกแบ่งมาให้สังกัดกรมกองในเมืองหลวง ขุนนางผู้ใดจะมีไพร่พลสังกัดมากน้อย เพียงใดขึ้นอยู่กับตำแหน่งและศักดินาของขุนนางนั้น จะต้องคอยควบคุมไพร่หลวงให้เข้ามาประจำการ ให้ครบ—ควบคุมไพร่ให้ทำงานตามภาระหน้าที่ของกรมกองนั้น ๆ และคอยควบคุมดูแลมิให้ไพร่หลวง

1 ชัย เรื่องศิลปะ ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณ ตอนศตวรรษ 25 หน้า 186

2 ก.

ตำแหน่งและศักดิ์นาของขุนนางนั้นจะตองคอยควบคุมไพร่หลวงให้เข้าประจำการให้ครบ ควบคุมไพร่
ไพร่ให้ทำงานตามภาระหน้าที่ของกรมกองนั้น ๆ และคอยควบคุมดูแลให้ไพร่หลวงสูญหายขาดบัญชี
มิฉะนั้นแล้วเมื่อมีราชการ เรียกใช้แล้วไม่อยู่ครบขุนนางผู้ควบคุมก็มีโทษ

เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งให้ผู้ใดเป็นขุนนาง กรมวังมีหน้าที่แจ้งให้ขุนนางทราบ
และแจ้งให้กรมเจ้าสังกัดทราบด้วย ขุนนางจะไ้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องเสียคานา ไม่ต้องเสียภาษี
อากรใด ๆ ไม่ต้องสักแซน ไม่ต้องรับราชการงานโยธาเป็นงานอื่นสำหรับไพร่และทาส แต่ตองไป
ทัพเมื่อเกิดสงครามโดยทำหน้าที่เป็นบุ๋งบังคับบัญชาของทหารและมีสิทธิคุ้มกันลูกหลานญาติพี่น้องไม่ให้ถูก
เกณฑ์ไปทำงานโยธา ทางราชการถือว่าเป็นพวกผู้ไ้ไม่ต้องสักแซนและไม่ต้องลงชื่อทะเบียนแล

ขุนนางมีสิทธิแต่งตั้งบ่าวไพร่บริวาร เป็นทนายและเป็นเสมียนประจำตัว ทำให้บรรดา
ชายฉกรรจ์ยอมปรารถนาจะเป็นเสมียนทนายของขุนนาง เพราะทำงานสบายเบาแรงกว่าทำงาน
โยธาของรัฐบาลเพราะฉะนั้นจึงพยายามเข้าหาขุนนางให้ช่วยเหลือรับตัวไว้เป็นเสมียนหรือทนาย
เป็นโอกาสให้ขุนนางเรียกผลประโยชน์ตอบแทนหรืออย่างน้อยก็มีโอกาสช่วยเหลือสมัครพรรคพวกให้
พ้นจากการรับราชการงานโยธา ขุนนางจะไ้รับสิทธิพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ เมื่อเป็นโจทก์นำคดี
ขึ้นสู่ศาลคดีหรือเป็นจำเลยคดี ขุนนางตั้งทนายว่าความแทนตนไ้ไม่ต้องไปศาลไ้เสียเวลา ความ
เป็นขุนนางจะยังไ้ประโยชน์ไปถึงลูกหลาน กฎหมายพระอัยการบานแผนกบัญญัติไว้ในมาตรา 17
ว่า "ผู้มีศักดิ์คนแตนา 400 ขึ้นไปถึงนา 1000 นา 10,000 กั้เอาลูกหลานพี่น้องไพร่ฟ้าจาบาน
เป็นเมียเกิดลูกชายหญิงมากน้อยเท่าใดกั้คือยาบันเอาลูกผู้มีศักดิ์มาเป็นไพร่เลย"²

นอกจากนั้นแล้ว บรรดาขุนนางคาง ๆ เหล่านี้ ยังตองทำหน้าที่เป็นผู้ตัดสินพิจารณา
คดีทั้งที่เป็นคดีเล็กน้อยในหมู่ไพร่ของคนและคดีช่นอยู่กับหน่วยงานของคนด้วย ทั้งนี้เพราะในสมัย
อยุธยายังมีไ้มีการแยกอำนาจตุลาการออกจากอำนาจการบริหาร อีกทั้งขุนนางยังทำหน้าที่เก็บ
ภาษีอากรจากไพร่พลของคนและภาษีอากรที่อยู่ใ้เมืองคัมภีร์ของกรมกองที่คนสังกัด พระมหากษัตริย์

¹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า 32 - 33

² ชัย เรื่องศิลป ประวัติศาสตร์สังคมไทยสมัยโบราณก่อนศักราช 25 หน้า 191

มีพระราชประสงค์จะยกย่องขุนนาง ให้เป็นที่ยำเกรงแก่ประชาชนทั่วไปสมกับเป็นตำแหน่งขุนนางหรือ
 ขุนผู้ดี จึงทรงออกกฎหมายโทษประชาชนที่ค้าหรือทำร้ายขุนนางอย่างหนัก ดังปรากฏหลักฐาน
 ว่า "คานานผู้มีบรรดาศักดิ์ ทานให้ลงโทษ 4 ส่วน ส่วนหนึ่งคือ ให้แหะปากลงโทษถึงสิ้น
 ชีวิต ส่วนหนึ่งคือ ให้ตัดปากเสีย ส่วนหนึ่งคือให้หวนควยลวดหนัก 50 ที่ ไม้หวาย 25 ที่
 ส่วนหนึ่งคือ ให้ไหมโดยยศถาศักดิ์"¹

จะเห็นได้ว่า มุขนายกต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อประเทศมาก เป็นผู้ที่
 จะทำให้นโยบายต่าง ๆ ของรัฐประสบผลสำเร็จหรือไม่ พระมหากษัตริย์มองเห็นความสำคัญของ
 มุขนายกต่าง ๆ เหล่านี้ จะเห็นได้จากการได้อภิสิทธิ์ต่าง ๆ มากมาย สามารถสรรหาผลประโยชน์
 จากไพร่ที่มาอยู่ในสังกัดทั้งคานแรงงานและทรัพย์สินต่าง ๆ มุขนายกที่มีกำลังไพร่พลอยู่ในสังกัดเป็น
 ส่วนอย่างมาก ซึ่งเป็นฐานกำลังอำนาจอย่างหนึ่ง การที่คนเรามีอำนาจอยู่ในมือทำให้บางคนเกิด
 ความคิดที่จะเลื่อนสถานภาพของตนให้สูงขึ้นไปอีก ซึ่งจะเห็นได้จากการศึกซึ่งราชสมบัติกันอย่าง
 มากในตอนปลายสมัยอยุธยา ซึ่งมุขนายกมีบทบาทสำคัญในการศึกแต่ละครั้ง

ระบบไพร่

ไพร่คือราษฎรในความหมายปัจจุบันเอง ส่วนระบบไพร่จะมีอยู่ในสังคมไทยเป็นครั้งแรกตั้งแต่เมื่อใดนั้นไม่ปรากฏหลักฐาน แต่การเกิดระบบไพร่นั้นนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นของสังคมในยุคแรกเริ่มที่เริ่มก่อตั้งตัวเองขึ้น การอพยพมาตั้งถิ่นฐานของคนไทยในยุคแรก เนื่องจากจะคงมารวมกันเป็นกลุ่มก้อน จึงจำเป็นต้องมีผู้นำรับผิดชอบปกครองเป็นหมู่เหล่า ซึ่งการควบคุมคนเป็นหมู่เหลามีผู้นำปกครองนี้ ทำให้สะดวกในการปกครองและก่อให้เกิดความเจริญแก่สังคมในยุคก่อสร้างตัวเป็นปึกแผ่น การควบคุมคนในชั้นต้นนั้นคงเป็นไปอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน โดยลูกหลานชั้นตรงต่อหัวหน้าในกลุ่มคน เพื่อป้องกันภัยคุกคามของชาติที่เป็นศัตรู ตลอดจนหนีพจนจากอำนาจของขุนนางคนกลุ่มอื่น

ความทั่วไปเกี่ยวกับระบบไพร่

นับตั้งแต่ชนเผ่าไทยได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในระยะแรกคงต้องเผชิญกับอำนาจของชนพื้นเมืองเดิมหลายชนชาติ ซึ่งในขณะนั้นก็มีอาณาจักรใหญ่ที่รุ่งเรืองอยู่แล้ว หลายอาณาจักรมีการต่อสู้ชิงที่ท่ามาหากิน ตลอดจนทำสงครามซึ่งผู้คนมาเป็นทาสเชลยหลายครั้งจนสามารถรวบรวมกำลังผู้คนขับไล่ชนพื้นเมืองเดิมโค่นสำเร็จและสถาปนาเป็นรัฐสุโขทัย ความสัมพันธ์ในระบบไพร่ที่มีผู้ปกครองมีที่อยู่โดยปกครองมีอยู่ทั่วไปจากรัฐในเวลานั้น เจ้าผู้ครองรัฐเหล่านั้นก็จะทำหน้าที่ปกครองและเก็บส่วยจากไพร่ในเขตแดนของตน รัฐใดมีอำนาจจะมีกลุ่มคนพากันมาสวามิภักดิ์ ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า "คนโคกช้างมาหาพามาเมืองมาสู ช่วยเหลือเพื่อกูมัน บมีช้าง บมีม้า บมีนาง บมีเรือน บมีทอง ให้แก่มันชวมันตวงเป็นบ้านเป็นเมือง"¹ ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นการขยายตัวของชุมชนสุโขทัยออกไป นอกจากนี้ยังมีการขยายอาณาเขตโดยใช้สงครามเพื่อแย่งชิงทรัพย์สินและผู้คนอีกด้วย ไพร่ในรัฐต่าง ๆ เหล่านี้จึงจำเป็นที่จะต้องมี ผู้นำที่เข้มแข็ง เพื่อให้เป็นหลักประกันความปลอดภัยให้แก่ตนและครอบครัว แม้ว่าจะถูกกำหนดค้อตรา

¹ กรมศิลปากร ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย หน้า 8

การเสียสละ ภาชนะอาหารหรือการ เหน็ดแรงงานอย่างหนักไฟรกกต้องยอมเพื่อแลกกับสวัสดิภาพของ
ชีวิตคนและสมาชิกในครอบครัว

ไฟรสมย์สุโขทัย

จารึกสมย์สุโขทัยได้กล่าวถึงคำว่า ไฟรหลายชนิด ดังปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุน
รามคำแหงดังนี้

" เมื่อชาวพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ ในน้ำมีปลาในนามีข้าว เจ้าเมือง
เอาจกอบในไพร่ลูกทาง เพื่อนจูงวัวไปค้าขี่ม้าไปขาย ใครจักใครค้าขางค้า ใครจักใครค้ามาค้า
ใครจักใครค้าเงินคางทองคำ ใครจักใครค้าเงินคางทองคำ ใครจักใครค้าคนนางผู้ใดแล สมหายค้าย กวาทเหยาเรือน
พอเชื้อเสื่อค่านธางขอ ลูกเมีย เยยขาว ไฟรพาทาไทย ปาทมาก....."¹

"ในปากประตูมีกระเบื้องอันหนึ่งแขวนไว้เห็น ไฟรพาทาปก กุดางบ้านกลาง เมืองมี
ก้อมมีความ เจ็บทองของใจ....."²

เนื่องจากระบบการปกครองของอาณาจักรสุโขทัยเป็นระบบการปกครองแบบพ่อปกครอง
ลูก พระเจ้าแผ่นดินทรงปกครองบ้านเมืองโดยเอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ของไพร่ฟ้าเจ้าแผ่นดิน
อย่างใกล้ชิดผู้ใดมีเรื่องเดือดร้อนก็สามารถเข้าเฝ้าถวายฎีการ้องทุกข์ต่อพระเจ้าแผ่นดินได้โดยตรง
ดังหลักฐาน " มันจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนไร ไปล้นกระเบื้องอันหนานแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้า
เมืองไคยนี้เรียก เมื่อตามสวนความแก่นันควยชื่อ ไฟรในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม"³

ซึ่งลักษณะเช่นนี้เห็น ทำได้เฉพาะในชุมชนที่มีขนาดเล็กไม่ใหญ่โตนักและประชาชนก็มี
จำนวนน้อย ดังเช่นในสมย์สุโขทัย การที่สังคมในสมย์สุโขทัยไม่กว้างขวางใหญ่โต ทำให้ความ
ยุ่งยากในการปกครองมีน้อยมาก ประกอบกับการใช้หลักธรรมในการปกครองประชาชนของพระ

¹ กรมศิลปากร ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย หน้า 7

² ก. หน้า 8

³ ก. หน้า 8

พระมหากษัตริย์ ทำให้ระบบการปกครองสมัยสุโขทัยเป็นระบบที่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมีสิทธิ เสรีภาพ
 อย่างกว้างขวาง อย่างเช่น สิทธิเสรีภาพในชีวิต " ใครจักมักเดินเล่น ใครจักมักหัวหัว " สิทธิเสรี
 ภาพในการที่จะร้องขอความเป็นธรรม ถ้าหากไม่ได้รับความเป็นธรรมจากราชการหรือจากบุคคล
 อื่นก็สามารถจะถวายฎีกาต่อพระเจ้าแผ่นดินได้โดยตรง สิทธิเสรีภาพในการประกอบอาชีพ " เจา
 เมืองบเอาจากอบในไพร่ดูทาง เพื่อนจูงวัวไปค้าขี่ม้าไปขาย ใครจักใครค้าขางค้า ใครจักใครคามา
 ค้า ใครจักรใครตาเงินคாதองค้ำ สิทธิในทรัพย์สิน "ใครสร้างไควไว้ให้แก่นัน" เมื่อทำไรนามี
 ทรัพย์สินเงินทองแล้วใครสร้างไควเท่าไรก็เป็นของผู้นั้น และเมื่อตายไปทรัพย์สินนั้นก็ตกเป็นมรดกแก่
 ลูกหลานของผู้นั้น "ไพร่ฟ้าหน้าใสลูกเจ้าลูกขุน ผู้ใดแลลมคายหายกว่า เพี้ยเวือนพอเชื้อเชื้อค้ำ
 มัน ชางขอ ลูกเมียขาวไพร่ฟ้าขาไท ป่าหมากป่าพลู พอเชอมันไว้แกลุมภยลิน....." ซึ่งก็เป็น
 ลักษณะทั่วไปของสังคม

ส่วนหน้าที่ไพร่มีต่อรัฐนั้น เชื่อว่าพวกไพร่ทั้งหลายคงต้องสังกัดขุนนาง ถูกเกณฑ์แรง
 งานและเสียภาษีให้แก่รัฐ ถึงแม้ว่าในศิลาจารึกทั้งหลายจะมีโคลงกล่าวถึงภาษีที่รัฐบาลเรียกเก็บจาก
 ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เพียงแต่ระบุว่าในการค้าขายนั้นพ่อค้าไม่ต้องเสียภาษีจังกอบ ทั้งนี้เนื่องจาก
 สภาพชุมชนของสุโขทัยประกอบอาชีพการเกษตร เป็นส่วนใหญ่และเมืองแต่ละแห่งก็อยู่ห่างกัน เส้นทาง
 คมนาคมคงจะไม่สะดวก การไปมาหาสู่กันคงมีน้อยมาก การค้าขายระหว่างเมืองก็คงมีน้อยเช่นกัน
 ในยามที่เกิดมีสงครามไพร่ต้องถูกเรียกระดมพลเข้าเป็นกำลังกองทัพ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงให้คำจำกัดความว่า "พลรบ" ในสมัยสุโขทัยนั้นคือไพร่ฟ้าหน้าใส²
 ที่ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงเชื่อว่าเป็นชายฉกรรจ์ทั้งหมด ส่วนศรี อมาตยกุลก็ให้ขอ
 คิดว่า ไพร่ฟ้าหน้าใสนั้นเป็นบุคคลธรรมดาสามัญและน่าจะหมายถึงทหารมากกว่าเป็นผู้ที่เขาสูสมรภูมิ³
 สู้รบกับข้าศึกและป้องกันบ้านเมือง

¹ กรมศิลปากร ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย หน้า 7 - 8

² สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ตำนานสมเด็จพระเจ้า เดิม หน้า 48

³ ศรี อมาตยกุล "ไพร่ฟ้าข้าไทในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ในแถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร
โบราณคดี 3 : 54 กันยายน 2514

ความ'เป็นอยู่'ของ'ไพร่'ในสมัย'สุโขทัย'นั้น' เชื่อ'ว่า'คง'จะ'มีความ'สุข'พอสมควร' เพราะ' สมัย'นี้มี'ประชาชน'ไม่'มาก' ใน'น้ำ'มี'ปลา'ใน'น้ำ'มี'ข้าว' เมื่อ'ว่าง'เว้น'จาก'การ'ไป'ทำงาน'ให้'ข้าราชการ'แล้ว' ไพร่'ก็มี'อิสระ'เต็มที่'ในการ'ประกอบ'อาชีพ'ของ'ตนเอง' ถึง'แม้'ว่า'เนื้อ'ที่'สำหรับ'การ'เพาะ'ปลูก'ของ'สุโขทัย' มี'อยู่'ใน'ปริมาณ'จำกัด'แค่นี้'เนื่องจาก'ประชาชน'มี'จำนวน'ไม่'มาก'จึง'มี'เนื้อ'ที่'เหลือ'สำหรับ'เพาะ'ปลูก'อยู่'อีก'มาก' รัฐบาล'สุโขทัย'ได้'พยายาม'ชัก'จูง'ให้'ประชาชน'ทำการ'หัก'รางวัล'พง'สร้าง'ไร่' สวน'และ'นา'ขึ้นมา' และ' ให้'กรรมสิทธิ์'ใน'ที่ดิน'นั้น'เป็นการ'ตอบแทน' ดัง'ปรากฏ'ใน'หลักฐาน'ศิลา'จารึก'ว่า'สร้าง'ป่า'หมาก' ป่า'พลู' ทั่ว'เมือง' นี้'ทุก'แห่ง' ป่า'พร้าว'ก็'หลาย'ใน'เมือง'นี้' ป่า'ดง' ก็'หลาย'ใน'เมือง'นี้' หมาก'ม่วง' ก็'หลาย'ใน'เมือง'นี้' หมาก'ขาม'ก็'หลาย'ใน'เมือง'นี้' ใคร'สร้าง'ได้'ไว้'แก่น'มัน"¹ และมี'หลักฐาน'ที่'แสดง'ถึง' การ'ชัก'ชวน'ประชาชน'ให้'หัก'รางวัล'พง'เพื่อ'เพาะ'ปลูก'ว่า' "ปลูก'หมาก'พร้าว'หมาก'ดง'กลาง'ทุก'แห่ง'..... (ชำระ'ศ.)..... เป็น'ป่า'เป็น'ดง'ให้'แผ้ว'ให้'ดาง'.....(ชำระ'ศ.).....ไพร่'ฟ้า'ชา'ไทย'ซึ่ง'เรือ'ไป' ถ้า'ซึ่ง' มา'ไป'ขาย'.....(ชำระ'ศ.).....พอ'ตาย'ให้'ไว้'แก่'ลูก'ที่'ตาย'ให้'ไว้'แก่น'อย"²

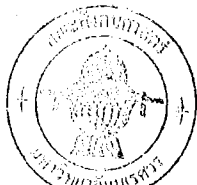
นอกจาก'นั้น'แล้วยัง'มี'หลักฐาน'ที่'แสดง'ให้'เห็น'ถึง'สิทธิ'ที่'ผู้'ปกครอง'ต้อง'ไม่'เอา'เปรียบ'ประชาชน' ต้อง'ไม่'เก็บ'ภาษี'ตก'เกิน'ไป'เช่น' ประชาชน'ท่าน'นาย'ฉัตร'ขาว'ได้' 10' ส่วน' ก็'ให้'เก็บ'มา'เป็น'ของ'หลวง'เพียง' ส่วน'เดียว'และ'ถ้า'ประชาชน'ยัง'ผลิต'ข้าว'ไม่'ได้' ก็'ไม่'ให้'เรียก'เก็บ'เข้ามา'เป็น'ของ'หลวง' ถ้า'หลักฐาน'ว่า' "ประการ'หนึ่ง'ควาย'ไพร่'ฟ้า'ชา'ไทย'ราษฎร'ทั้ง'หลาย'ทำ'ไร'ไถ'นา'กิน'ใน'แผ่นดิน'เรา'นี้' เมื่อ'ได้'ข้าว'นั้น'เป็น' รวง'ใส่'ใหญ่'คือ'เชิญ'ใจ' ชื่อนั้น'ไป'คุ้ม'บ้าน'ค้า'โดย'อุ้ม'เทียบ'นั้น'และ'กระทำ'ข้าว'เบ็ด'ดก'นั้น'เป็น' 10' ส่วน'เอา' เป็น'หลวง'นั้น'แต่'ส่วน' 1' และ'ส่วน'นั้น'ให้'แก่'เขา'และมี'แลดู'ว่า'เขา'มี'ได้'ข้าว'นั้น'ใส่'มี'คว'เอา'แก่'เขา'เสีย"³ นอกจาก'นั้น'ผู้'ปกครอง'ก็'ไม่ควร'เพิ่ม'อัตรา'ภาษี'จาก'ที่'เคย'เก็บ'กัน'มา'แต่'โบราณ'ด้วย' เพราะ'จะ'เป็น'ตัวอย่าง' ให้'ผู้'ปกครอง'คน'ต่อ'ๆ' ไป'ทำ'บ้าง"⁴ ซึ่ง'กระทำ'ให้'ราษฎร'เดือด'ร้อน

1 กรม'ศิลา'ปา'กร' ประชุม'ศิลา'จารึก'ภาค'ที่' 1' จารึก'สุโขทัย' หน้า' 8

2 ก. หน้า' 47 - 48

3 พระ'ญาติ'ไทย' ไตร'ภูมิ'พระ'ร่วง' หน้า' 114

4 ก. หน้า' 115

ไพรม์มัยอยุธยา

0455

30 SEP 2006

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

431083

บรรดาไพร่ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของรัฐ จะเป็นผู้ที่ทำมาหากินในที่ดิน ไพร่แต่ละคนได้รับพระราชทานที่ดินคนละ 25 ไร่ ตามที่ตนและครอบครัวทำการผลิตเพาะปลูกพืชผลต่าง ๆ ได้ การได้รับอนุญาตให้ทำมาหากินในที่ดินที่พวกตนอยู่นั้น พวกไพร่ต้องเสียค่าตอบแทนโดยจะต้องนำผลิตผลที่ได้อีกส่วนหนึ่งให้แก่ขุนนาง ส่วนหนึ่งเก็บไว้เพื่อเอาไว้ใช้ในครอบครัวของตนและอีกส่วนหนึ่งส่งขึ้นไปให้แก่ขุนนางที่ควบคุมพวกตน ไพร่ต้องใช้เวลาส่วนหนึ่งไปรับใช้ผู้ที่ยอมให้ตนอยู่ในที่ดินของเขา เพื่อเป็นค่าการแลกเปลี่ยนกับความคุ้มครองจากขุนนางที่มีต่อไพร่ ไพร่ทุกคนจะต้องมีผู้นำเจ้าสังกัด

ไพร่ผู้ใดที่ต้องการจะจับของตัวตนไม่ซุกคอ แปลงให้เป็นเรือสวนไร่นา ก็ยอมทำได้โดยไปแจ้งให้แก่เจ้าหน้าที่ทราบก่อน เมื่อได้บุกเบิกทำป่าให้เป็นนาเรือสวนเสร็จสิ้นแล้ว ก็ให้เจ้าหน้าที่ออกโฉนดหนังสือสำคัญให้ไว้เป็นหลักฐานกรรมสิทธิ์ ดังหลักฐานว่า

"ถ้าผู้ใดคนสร้าง เล็กร้างที่ไร่นาเรือสวนนั้น ให้ไปบอกแก่เสนานายระวางนายอากร ไปอยู่ที่ไร่นาเรือสวนที่ก่อสร้างนั้นให้รวมมากแลน้อย ให้เสนานายระวางนายอากรเขียนโฉนดให้ไว้แก่ผู้ใดสร้างคนสร้างนั้นให้รู้ว่ามีอยู่แน่นอน ก็นสร้าง เล็กร้างตำบลนั้นขึ้นในปิ่นนันทนเป็นที่สำคัญ....."

กฎหมายนี้ใคร่จะหรือจำกัดจำนวนว่า การจับจองที่ดิน จับจองได้แต่เพียงเท่านั้น ไร่นานี้ไร่ เป็นการให้สิทธิอย่างเสรีให้บุคคลผู้จับจองที่ดินทำมาหากินได้โดยไม่จำกัดจำนวน นอกจากนั้นยังมีการรับรองสิทธิของเจ้าของนาและลูกหลาน ผู้มีได้เป็นเจ้าของไปแถวทางเอาเอง ย่อมเป็นการละเมิดสิทธิของผู้อื่นในคานทรพิสัยนี้ ดังหลักฐานในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จความว่า "หัวป่าแต่มีเจ้าของสืบสร้างและผู้ใดตายให้แก่ลูกหลาน ถ้าแต่ผู้ใดไปแถวทางเอาเอง ทานว่าคน

1 ครอริช เวสต์ การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ กาญจนี ละอองศรีและยุภา ชุมจันทร์แปล หน้า 37

2 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 11

ผู้หนึ่งอาจให้ใหม่ลาหนึ่ง เป็นสินไหมถึงพิไทยถึงคืนที่นี้ให้แก่พ้องลูกหลานมัน " 1

อันที่จริงกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จระบุถึงการซื้อขายให้เขาเกี่ยวกับทรัพย์สินในทางบ้านเรือนและเรือสวนนาไว้อย่างชัดเจน เป็นการตราสิทธิของเจ้าของไว้ให้เห็นชัดตลอดไปจนถึงสิทธิเกี่ยวกับลูกเมีย วัวควาย คือ ทรัพย์สินที่เคลื่อนที่ไคและทรัพย์สินที่เคลื่อนที่ไม่ไค แต่สิทธิต่าง ๆ เหล่านี้บุคคลจะไม่มีใครได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย ถ้าหากความไคส่งก็อยู่กับเจ้าหมุ่ขุนนาย คงหลักฐานในลักษณะรับฟ้องความว่า "ราษฎรมารองฟ้องควยคดีประการไค ๆ แฉไค คงสังกัดขุนนาย อย่าพึงรับไว้บังคับบัญชาเป็นอันขาดที่ไคยว ให้สงควหาสังกัดขุนนายมิไคนี้แก่ สัสดีเอาเป็นคนหลวง....." 2

กฎหมายนี้เท่ากับ เป็นการบังคับให้ประชาชนต้องสังกัดขุนนาย ในทางปฏิบัติไพรจะเลือกขุนนายซึ่งมีอำนาจที่จะสามารถให้ความคุ้มครองคนไคบังคับไคมาก หรืองานของควมไคน้อย ซึ่งไพรจะตอบแทนความคุ้มครองของขุนนายควยการ เป็นผู้รับไคแรงงานนั้น ขุนนายก็ยังมีขอมูลมิตไคที่จะทองปองกันไพรของเขาในการขึ้นศาลพิจารณาคดี และขุนนายยังทองช่วยเหลือไพรในทางอื่น ๆ เช่น ให้ไพรยืมเงิน เมื่อไพรมีหนี้สิน เพราะถาหากไพรไม่สามารถจ่ายหนี้สินไคจะตกไปเป็นทาสของผู้ไคไป และตามธรรมเนียมแล้วขุนนายก็ควรเป็นผู้ไครับโอกาสที่จะไคไพร เหล่านี้มาเป็นทาสก่อนผู้ไค 3 และอีกประการหนึ่ง ถาขุนนายผู้ไคช่วยเหลือมิให้ไพรถูกขุนนางที่ปฏิบัติหน้าที่ในนามของพระมหากษัตริย์จับกุม ขุนนายผู้นั้นจะถูกลงโทษอย่างหนัก คงปรากฏหลักฐานดังนี้

" ขุนนายรู้ว่าว่ามีคดีใหม่หมายบอกมาว่า ผู้มีคตินของราชการพระผู้เป็นเจ้าอยู่หัว และทำอุบายควยพิรุชเองก็ไค สืบสวนมิไคเป็นสัจวา มันทองราชการจริงหาความมันละพระราชไคองการแกควมเมืองประเวระวังไคชา ทานว ไคกฎคไคเป็นแท ส่วนนายมันรูควย หานวละเบิดไคใหม่ไคยศรัคไค 3

1 ฎ. หน้า 117

2 กฎหมายตราสามควง เลม 2 หน้า 32

3 ควอริช เวลส์ การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ กาญจนี ละองศรีและยุพา ชุมจันทร์ แปล หน้า 42

4 กฎหมายตราสามควง เลม 2 หน้า 32

จะเห็นว่า กฎหมายนี้ใครบอกว่าเจาหมูนูนาย จะรองรับผิดชอบต่อผู้ที่อยู่ภายใต้การ
ควบคุมครองของตน ถ้าหากผู้ที่อยู่ใต้การคุมครองของตนกระทำผิดแล้ว ห้ามไม่ให้สมรฐรวกิดหรือ
เป็นใจกับคนของตน มิฉะนั้นแล้วจะมีความผิดของถูกปรับใหม่ตามยศสูงต่ำของตน

เกี่ยวกับคนตรา เด็กและผู้หญิง สังคมไทยในสมัยเริ่มแรกหรือแม้แต่ในชั้นหลังก็
จะปักเขาไปในประเภทบริวารของไพร่พล เพราะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชายผู้มีตำแหน่งหน้าที่เป็น
หัวหน้าครอบครัว ไพร่ในสมัยอยุธยาจึงหมายความว่า ชายฉกรรจ์ ส่วนลูกเมียและผู้สูงอายุใน
หมู่ญาติของชายฉกรรจ์นั้นจะไปในประเภทบริวาร เมื่อรวมกับพวกบ่าวและทาสของชายฉกรรจ์
นั้น คำที่ใ้รวม ๆ กันก็คงจะเป็นว่า ไพร่และบ่าวทาสบริวารซึ่งอันที่จริงนั้นไพร่คือ บุคคลสำคัญ
ในครอบครัว บุตร ภรรยาและญาติผู้ใหญ่คือ บริวาร¹

ในแผนดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ได้มีประกาศเกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนของไพร่

ดังนี้

มีพระราชกำหนดกฎหมายไว้แต่ก่อนสืบ ๆ กันมา ให้ข้าพระยาและพระยา
พระหลวงเมืองเจ้าราชินิกุลหมื่นพันทหารฝ่ายทหาร ฝอยพลเรือนสมนอกสมใน
สังกัดพรรคทั้งปวงขึ้นทะเบียนทางวาทุมไพร่หลวงและพรรคพวกสมกำลังแล้วไทย
ทาสขึ้นไว้แก่พระสัสดีชายชวาทุกหมู่ทุกกรมตามประเพณีแต่ก่อน แลอย่าให้ขึ้นเพื่อน
เสียราชการพระผู้เป็นเจ้า ถ้าขึ้นเพื่อนเสียราชการไปจะใหม่โทษจงหนักหนา
ความอัยการ แลให้พระสัสดีชายชวาให้สิ้นเชิงอย่าให้หลงเหลืออยู่ใด ถ้าสืบไป
เมื่อเอาเจ้าหมู่ใด ๆ เจ้ากรมใด ๆ เอาไพร่หมู่เอาหมายหมู่ ลูกหลานหมู่พิจารณา
ความสำมะโนครัว แลผู้นั้นใ้การ วาพอแม่พี่น้องญาติเป็นหมู่เป็นนเป็นกรมนั้นแลสมควย
คำนั้นใ้การ จึงใ้คงอยู่ตามหมู่ตามกรม แลผู้ใดใ้การ วาพอแม่พี่น้องญาตินั้นต่าง
หมู่ ต่างกรม ต่างบ้าน ต่างอำเภอประการใด ๆ กิด ให้พระสัสดีพิจารณาเถียง
นางวาทตามคำผู้นั้นใ้การ ถ้าพบข้อพอ ข้อแม่ ข้อปู่ ข้อตา ข้อนา ตามอาฝ่ายพอ
ฝ่ายแม่แต่คนหนึ่งสมคุดหนึ่งผู้นั้นใ้การ จึงใ้พระสัสดีแบ่งปันตามพระอัยการบ้าน

1
ขจร สุพานิช ขอมุขจากอดีต หน้า 32

แผนก ถ้ามีสมมุติหนึ่งคำนั้นจะหลบหนีราชการพระผู้เป็นเจ้าแล้วนั้นจะให้การ
ให้บิดามารดาบิดาค่าบั้นนั้น ก็อย่าให้ฟังแต่ให้พระสัสดีบังคับบัญชา ให้คงแก่หมื่นมี
เถียงมิได้ความทนายโดยมทพระอัยการ"¹

จากประกาศนี้กฎหมายระบุว่า ผู้ทนายเถียงมิได้ มีความผิด และต้องการให้ผู้คน
คงอยู่ตามหมตามกรม ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการที่จะเรียกเกณฑ์ผู้คน ในยามที่เกิดมีศึกสงคราม
หรือในยามที่ทางราชการประสงค์ในกิจการสำคัญ

นอกจากนี้ตามกฎหมายลักษณะการลักพา ยังได้บัญญัติเอาไว้ว่า
"ผู้ใดลักไพร่ฟ้า } ชาคน ทานคะหนี่แฉมทันภาหนี่ ยังแก้คืน
ลูกเมีย }
หน้า } ในศาลาคนสาน
ทา }

แห่งใด ๆ มีศักดิ์ขีพญาจะเอาชาคนทานภาหนี่จริง ทานวานูนั้นเป็นโจร ให้ใหม่กึ่งค่า....."²
และอีกตอนหนึ่งที่ว่า

" 20 มาตราหนึ่ง ชาคนลูกหลานผู้ใดก็ดี ไพร่ฟ้าชาหลวงก็ดี หนีไปตั้งนอก
จังหวัดแวนแควนราช เสมาทานตกไปตั้งคานแดนมานอื่น และมีผู้ใดเอามารอกมาถึงจังหวัดคานแดน
เมืองทานคินเลาอยู่มาเข้า ทาน }
ลูก } มาพบให้ยกกระบัตรความค้ำค่าให้ใดจงเต็มค่า ถ้าแลไพร่
หลาน } ฟ้าชาคนหลวงไซ้ ให้ขุนนายอนาพะยาบาล พิณฑุขเงิน
พิไนใดเอาสืบราชการไปเมื่อหน้า ถ้าชาคนหลวงผู้ราย
พอลวงลักส่งไป ให้กระลาการพิจารณาเอาผู้รายจงได้
ให้บริวารขาดแล้วฆ่าเสีย ส่วนตัวคนหลวงนั้นให้ใดเอาคืน"³

1 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 หน้า 1 - 3

2 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 3

3 ก. หน้า 12 - 13

จากหลักฐานดังกล่าวจะเห็นว่า พวกไพร่พลเมืองมีความสำคัญต่ออาณาจักรอยุธยามาก พระมหากษัตริย์จึงได้ทรงสร้างกฎเกณฑ์สำหรับควบคุมพวกไพร่อย่างรัดกุม โดยแบ่งออกเป็นหมู่เหล่า เป็นกรมกอง แล้วให้เจ้านายหรือขุนนางปกครองดูแล และเนื่องจากในสมัยอยุธยานั้นมีจำนวนประชากรมากขึ้น สิ่งเกิดจากการมีกฎหมายเป็นจำนวนมาก เพื่อที่จะให้การปกครองมีความสงบเรียบร้อยในสังคมป้องกันมิให้ประชาชนทำผิด จึงกำหนดบทลงโทษอย่างรุนแรงแต่ก็ไม่ยึดหลักความเสมอภาคในการลงโทษ ทั้งนี้เพราะสังคมอยุธยาใช้หลักการแบบศักดินา แต่ละคนมีหน้าที่และสิทธิไม่เท่าเทียมกันแล้วแต่ศักดินา การลงโทษก็ยึดหลักศักดินาเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตามก็สามารถที่จะสร้างความร่วมมือเป็นสุขให้แก่อาณาจักรทั้งหมดได้

ลักษณะของไพร่

ไพร่ในสมัยอยุธยาจะแบ่งออกเป็นประเภทที่ไม่มีหลักฐานแน่ชัด ซึ่งในกฎหมายตราสามดวงก็ได้กำหนดเรื่องไพร่เอาไว้ชัดเจน แต่พอจะสรุปได้ว่า ไปร่ในสมัยอยุธยาแบ่งออกได้ดังนี้

1. ไปร่สม คือ ชายฉกรรจ์ที่มีอายุระหว่าง 18 - 19 ปี แลวมาขึ้นทะเบียนสังกัดมูลนายหรือขุนนางใหญ่น้อยทั้งหลายที่เจ้านายที่กรมสุรัสวดี จะได้รับการสักทงมือว่าเป็นคนสังกัดกรมใด โดยธรรมเนียมจะบรรจุไว้ในกรมที่บิดาเคยสังกัดมาก่อน ทั้งนี้ก็เพราะถือว่าบุตรชายของเป็น "ลูกหมู่" ของกรมนั้นอยู่เสมอ และไพร่สมยังต้องสังกัดมูลนายจนตลอดอายุของมูลนาย ศาสตราจารย์ชจร สุขพานิช ให้ความเห็นว่า ไปร่สมมีสภาพเป็นเสมือนสมบัติส่วนตัวของมูลนาย เมื่อมูลนายสิ้นชีวิตลง ไปร่สมก็จะถูกยกเป็นมรดกตกทอดไปยังลูกหลานของมูลนาย ยกเว้นไพร่สมที่ได้รับพระราชทานจะต้องคืนให้กับพระมหากษัตริย์และถ้าเป็นไพร่สมของวังหน้าก็ถูกยกไปเป็นไพร่หลวงหมคเมื่อวังหน้าสิ้นพระชนม์* ในสมัยโบราณ พระเจ้าแผ่นดินไม่มีเงินเคื่อนใหญ่กับบรรดาข้าราชการ

¹ คำเนียร เลขะกุล "การทหารสมัยอยุธยา" ในรวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี เล่ม 2 หน้า 121

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลคุณากร "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" ในหนังสืออ่านประกอบหน้างานอารยธรรมไทยตอนหน้างานทางประวัติศาสตร์สังคมและการเมือง, หน้า 14

* ตำแหน่งวังหน้าคือ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เป็นอิสริยยศที่มอานาจสูงสุดรองจากพระมหากษัตริย์

เพราะเงินทองหายากจึงใช้วิธีแจกไพร่สมให้แทน จำนวนไพร่สมที่สังกัดขึ้นอยู่กับตำแหน่งหรือยศศักดิ์ทางราชการของมูลนาย ถ้าตำแหน่งของมูลนายสูงก็จะมีไพร่สมสังกัดมากและลดหลั่นลงมาเป็นลำดับ มูลนายสามารถเกณฑ์แรงงานไพร่สมในสังกัดตามที่มูลนายต้องการได้ เช่น ซ่อมวัง ซ่อมแซมที่อยู่อาศัย สร้างวัดของมูลนาย คัดตามมูลนายในการเดินทาง ทำการเพาะปลูก ฯลฯ ในกรณีที่เจ้านายออกรบโดยเน้นแม่ทัพนายกอง หากไพร่สมก็จะต้องติดตามไปเป็นกำลังพลในกองทัพของมูลนาย ก็จะเห็นได้จากประกาศของทางราชการความว่า

"ไพร่หลวงก็มีธรรมเนียมที่ชำระเดือนปลดเปลื้องคดีสุขทุกข์ไปได้แล้ว แต่ไพร่สมยังไต่ความยากลำบากอยู่....คงแต่ไป.....ให้ไพร่สมจำหน่ายตายชราพิการได้ แต่ 5 ปีให้จำหน่ายได้ครั้งหนึ่ง ถึงกำหนดปีชานให้เจ้าหนูทำทางวาวขึ้นจำหน่ายตายชราพิการ แต่หนีจำหน่ายไม่ได้ ถ้าชำระทางวาวที่ยื่นแล้วเมื่อใดให้เกณฑ์เอาแต่คนคงมีตัว แล้วให้เจ้าหนูเร่งรักเอาเงินตราราชการมาส่งต่อพนักงานกรมพระสุรัสวดี อย่าให้คิดค้างใดต่อไป ให้เสร็จเป็นปี ๆ"¹

เมื่อพิจารณาประกาศทางราชการฉบับนี้แล้ว จะเห็นว่าไพร่สมต้องรับราชการไปจนกว่าจะชราทางราชการจึงจะจำหน่ายออกจากทะเบียนเลข ถ้าหากไม่ได้รับราชการก็ต้องเสียตราราชการทุกปี จนกว่าจะถึงวัยชรา นอกจากนี้ไพร่สมยังต้องทำงานให้หลวงอีกปีละ 1 เดือน * ไปร่สมอาจเปลี่ยนมูลนายใหม่ได้แต่ต้องได้รับอนุญาตจากมูลนายเก่าหรือหลวงเสียก่อน และเมื่อมูลนายเสียชีวิตลง ไปร่สมของมูลนายผู้นั้นจะต้องถูกโอนไปเป็นไพร่หลวง ด้วยวิธีนี้พระเจ้าแผ่นดินจึงมีไพร่หลวงเป็นกำลังมากมายไม่รู้จักหมดสิ้นและสามารถตั้งกรมใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

สำหรับชายฉกรรจ์ที่อายุครบแล้วแต่ไม่มีขึ้นทะเบียน ทั้ง ๆ ที่ตนไม่ได้รับการยกเว้นประการใดถ้าจับได้มีโทษ และจะถูกส่งตัวไปรับราชการในกรมที่ว่างงานหนัก² และสำหรับ

¹ ชัย เรื่องศิลปะ, ประวัติศาสตร์สังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25 หน้า 170

* ไม่ทราบหลักฐานแน่ชัดว่าเกิดในสมัยอยุธยาหรือไม่ แต่ปรากฏหลักฐานในประกาศที่จะหักไพร่สมตายชราพิการปีทีกราช 1239 หรือ พ.ศ. 2420 ในสมัยรัตนโกสินทร์

² คำุเนิร เลขะกุล "การทหารสมัยอยุธยา" ในรวมปรากฏงานอนสุภอยุธยา 200 ปี
เล่ม 2 หน้า 121

ประชาชนที่อยู่ในหัวเมืองชั้นกลางไม่คงเดินทางมาขึ้นทะเบียนที่ราชธานี คงเข้ารายงานขอขึ้นทะเบียนเป็นไพร่สมของเมืองนั้นได้เสีย

2. ไพร่หลวง คือ ไพร่มีสังกัดพระมหากษัตริย์โดยตรงถือว่าเป็นสมมติของพระมหากษัตริย์ ไพร่หลวงถูกจัดขึ้นทะเบียนเนื่องจากไม่มีมูลนายเจ้าสังกัดหรือเป็นไพร่สมที่มูลนายถึงแก่ความตาย ทางรัฐบาลได้จัดไพร่หลวงเข้าเป็นหมวดกรมกอง ในแต่ละกรมกองมีเจ้ากรม ปลัดกรมและสมุหบัญชีบังคับบัญชา เมื่อไพร่หลวงที่เป็นชายอายุครบ 20 ปี จะต้องถูกเกณฑ์ให้เข้ารับราชการปีละ 6 เดือนใน 1 ปี เรียกว่า เข้าเดือนนอกเดือน หมายถึงว่า ต้องเข้ามารับราชการเดือนหนึ่งแล้วจึงมีอิสระกลับไปประกอบอาชีพเดือนหนึ่งสลับกันไป ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตามหลักฐานของดาตูลูแมร์ กล่าวว่า ไพร่หลวงต้องเข้ารับราชการปีละ 6 เดือน แต่พอมาในสมัยกรุงธนบุรีลดระยะเวลาเข้ารับราชการของไพร่หลวงเหลือเพียงปีละ 4 เดือน ไพร่หลวงจะต้องรับราชการในลักษณะนี้ตลอดไปจนกว่าจะอายุ 60 ปี จึงจะพ้นจากราชการ หรือถ้าหากมีบุตร เป็นชายฉกรรจ์ขึ้นทะเบียนเป็นไพร่หลวงแล้ว 3 คน ผู้ที่เป็นบิดาก็จะได้รับการผ่อนผันให้พ้นจากราชการเช่นกัน ส่วนไพร่หลวงตามหัวเมืองชั้นกลางคงให้เข้ารับราชการในกรมทหารประจำเมืองนั้น ๆ ปี ละ 1 เดือน

ไพร่หลวงนี้แม้จะมีมูลนายควบคุมอยู่ แต่ทางรัฐบาลก็ไม่ให้มูลนายเอาไพร่หลวงไปใช้สอยสวนตัวเกินกำหนด ตามพระโอยการลักษณะอาญาหลวงมาตรา 25 ใ้ระบความผิดของมูลนายผู้เกณฑ์แรงงานไพร่มาใช้มากกว่ากำหนดไป 1, 2 หรือ 3 วันในหนึ่งปี² ไพร่หลวงที่ต้องเข้ารับราชการนี้ทำหน้าที่ราชการต่าง ๆ กัน สุกแต่กรมกองที่ตนสังกัด บางคนทำหน้าที่ทหาร เช่น ทหารล้อมวัง แต่อาจสังกัดกรมกองเช่น กรมช่างสิบหมู่ทำางานช่าง บางคนทำกิจการสาธารณะต่าง ๆ เช่น การสร้างประสาทราชวัง ตลอดจนเม่อมคาย ถนนหนทาง คลอง สะพาน และไพร่หลวงทั้งหลายนี้จะย้ายกรมไม่ได้ ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจึงจะย้ายได้ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการ

1 สมจิตร พุทรวงษ์ ไพร่ในระบบสังคมสมัยอยุธยา หน้า 50

2 ควอริช เวลส์ การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ กาญจน์ ละอองศรีและยุพา ชุมจันทร์ แปลหน้า 44

ระคมพลเมื่อเวลาเกิดสงครามและจะถูกเรียกตัวสับเปลี่ยนใหม่ทำงานตามกำหนดเวลาของคน
ไพร่หลวงมี 2 ประเภท พวกหนึ่งเขาเวรผลัดเปลี่ยนกัน อีกพวกหนึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ไกลไม่สะดวก
ต่อการไปมา ทางทหารจะอนุญาตให้ส่งเงินหรือส่งของมาแทนตัว เรียกว่า การส่งส่วย เปลี่ยน
จากฐานะไพร่หลวงมาเป็นไพร่ส่วย ส่วนเงินที่ส่งมาแทนการ เขาเวร เรียกว่า " คาราชการ "

3. ไพร่ส่วย ก็คือ ไพร่หลวงนั่นเอง แต่อยู่ตามหัวเมืองที่อยู่ไกลพระนครออกไป
การที่จะเกณฑ์เป็นไพร่หลวง เขามารับราชการยอมไม่สะดวก จึงมีระบบการยอมให้ไพร่พลส่งสิ่ง
ของแทนแรงงานที่กองมาเขาเวรรับราชการได้ เช่นให้ราษฎรแถบคงพญาเย็นหาหินมุดคางความา
ทำหินประสีว ส่งเป็นส่วยให้หลวงให้ราษฎรแถบเมืองกลางส่งคีมักเป็นส่วยให้หลวง หรือแถบเมือง
ปากซงไทร โดยรัฐให้ไพร่ส่งส่วยให้รูปทองคำ ส่วยที่ไพร่ส่วยส่งให้รัฐส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่รัฐต้อง
การไวคาสำเภอกับชาวต่างประเทศ สมัยกรุงศรีอยุธยาจึงเน้นการส่งส่วยมากเป็นพิเศษ และพยายาม
ขยายราชอาณาจักรเพื่อจัดตั้งเมืองและเก็บส่วยเพิ่มเติมขึ้น

ในประมาณกลางสมัยอยุธยา รัฐบาลยอมให้มีการจ่ายเงินตราแทนการ เขาเวร เนื่อง
จากในสมัยนั้นรัฐบาลมีความต้องการเงินตรามากกว่ากำลังคน ประเพณีการ เสียเงินแทนการ เขาเวร
นี้ทำให้บรรดาขุนนางที่ร่ำรวยได้รับผลประโยชน์ โดยที่เสียเงินตราชการนี้ให้แก่ไพร่และนำตัวไพร่
นั้นไปเป็นแรงงานในที่ดินของตนเอง แต่อย่างไรก็ตาม ไพร่ส่วยนี้ในยามเกิดมีศึกสงครามก็จะถูก
เกณฑ์มาเป็นทหารทุกคน

4. ไพร่ชาพระ โคแก่ ไพร่ที่พระมหากษัตริย์ทรงมอบสิทธิให้แก่วัดใดวัดหนึ่ง ซึ่ง
เป็นพระอารามหลวง* ไพร่เหล่านี้มีหน้าที่ดูแลรักษาวัด รับใช้พระสงฆ์ ทำไร่ไถนาในที่ดิน
สงฆ์แล้วนำผลผลิตถวายแก่พระสงฆ์ ไพร่ชาพระนี้คงมีจำนวนไม่น้อย คงปรากฏในคำให้การขุน
โชดนาว่า มีไพร่ชาพระที่พระพุทธรูปบาทสระบุรีนี้เฉพาะแต่คนฉกรรจ์มีถึง 600 คน² ในการควบคุม
ไพร่ชาพระนั้นได้จัดให้มีขุนนางซึ่งเป็นฆราวาสปกครองถ้ามีเรื่องราวว่าพวกไพร่พระเป็นโจรผู้ร้าย

1 ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ระบบเศรษฐกิจอยุธยา หน้า 57

* พระอารามหลวงในสมัยอยุธยาคือวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งสร้างในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

2 สมชาย ศรีศุทรพรต โฉมหน้าศักดินาไทย หน้า 188

หรือไพร่ข้าพระวิวาหกัน ฟ้องร้องกัน ก็ให้ขุนหมื่นข้าพระนายเดซี นายโยมว่ากล่าวแก่กัน มีให้พระ
สงฆ์ เห็นหรือมายุ้ง เกี้ยวด้วย¹

5. เดก กฎหมายที่ออกในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศได้กล่าวถึงว่า มีพวกเลก
สังกัดในกรมมหาดไทยและกรมพระกลาโหมด้วย ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ให้ความเห็นว่า
"เดก" น่าจะเป็นคำรวมเรียกไพร่หัวเมืองทั้งหลายตลอดจนชาวต่างชาติ พวกเดกหัวเมืองขึ้นอยู่กับ 2
กรมใหญ่คือ กรมมหาดไทยและกลาโหม

เมื่อพิจารณาไพร่แต่ละประเภทแล้ว จะเห็นว่าสภาพความเป็นอยู่ของไพร่สมนั้นดีกว่า
พวกไพร่หลวง จึงมีไพร่หลวงจำนวนมากไม่ยอมพยายามหาทาง เปลี่ยนฐานะตนไปเป็นไพร่สม ส่วนใหญ่
แล้วไพร่สมจะทำงานรับใช้มูลนาย มีเวลาเพียงปีละ 1 เดือนที่ต้องไปรับราชการให้กับพระมหากษัตริย์
ยิ่งในสมัยหลัง ๆ แล้วทางรัฐบาลยินยอมให้เสียเงินค่าราชการแทนการมารับราชการได้ ก็ไม่ต้องมา
รับราชการเลยโดยเสียเงินให้แก่ทางราชการแทน เนื่องจากไพร่ทองทำงานต่ำกว่ากรรมาการทำให้แก่
ทางราชการ เป็นเวลายาวนานหลายสิบปี รัฐบาลก็จะมีสิ่งตอบแทนการรับราชการของไพร่คั้งนี้คือ

1. ผู้ที่จะมาขอให้ศาลยุติธรรมดำเนินคดีให้ ต้อง เป็นคนที่สังกัดมูลนาย คนที่ไม่มี
มูลนายฟ้องความไม่ได้
2. ไพร่ที่รับราชการได้ส่วนแบ่งในมรดกเพิ่มขึ้น
3. ไพร่ที่รับราชการมีค่าตัวสูงกว่าราษฎรที่มีได้รับราชการ ไพร่จะได้รับประโยชน์
จากพิภคาค้าวเมื่อถูกคนทำร้าย
4. ให้ตราภูมิคุ้มหนามแก่ไพร่หลวงบางหมู่ ราษฎรคุ้มหนามเป็นหนังสือที่ทางราชการ
ออกให้แก่ไพร่หลวงทั้งบ่าวเห็นใจความชอบบางคนหรือบางหมู่

การสังกัดกรมกองของไพร่

การปกครองของไทยแต่โบราณมีพื้นฐานอยู่ที่การควบคุมกำลังคนเป็นสำคัญ มีกฎหมาย

¹ เฉลิม พงศ์อาจารย์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 231

ที่กำหนดให้ไพร่ทุกคนต้องสังกัดมูลนาย ราษฎรคนใดไม่มีมูลนายสังกัด นอกจากจะมีความผิดแล้ว ยังไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอีกด้วย ดังนั้นจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่คนในสังคมไทยจะรู้อาตนาเองต้องเข้าสังกัดกรมไหน เพราะมีกฎหมายแบ่งหมู่คนเข้าสังกัดกรมกองต่าง ๆ ทั้งแคว้น ๆ นั้นมีอายุ 9 ขวบ กฎหมายนี้ตราขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ระบุจุลศักราช 1093 มีใจความว่า "มาคราหนึ่ง ถูกหมู่อายุสมแคว้นหนึ่งไปจนแปดขวบอย่าเอาบ้านแดนกแบ่งไปเลย ตั้งแต่เก้าขวบขึ้นไปให้เอาเขาหากแดนก ถ้าเอาเขาแดนกแล้วตายตามโชคเจ้าหมื่นนเท็ค"¹

เมื่อไพร่อายุได้ 9 ขวบ ทางเจ้าหมื่นนนายอันประกอบควย เจ้ากรมหรือเจ้าหมู่ ปัดค และสมุหบัญชีจะจัดซื้อขึ้นทะเบียนไว้ประจำกรมกองนั้น ๆ เพื่อให้รู้ว่าอายุหมู่ใด กรมใด เมื่ออายุสมควรจะสังกัดเป็นฉกรรจ์ มูลนายก็จะนำมาสังกัดแสดงสังกัดไว้โดยเจาหน้าที่กรมพระสุรัสวดีจะเป็นผู้สังกัดให้ การสังกัดนี้จะสังกัดเป็นรูปต่าง ๆ ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น ที่คอ แขนง ขา เป็นรูปตัวศาล รูปดาบ ไพรแต่ละหมู่จะได้รับการสังกัดบริเวณดังกล่าวแตกต่างกันออกไป ซึ่งปรากฏรายละเอียดอยู่ในกฎหมายตราสามดวงพระไอยการกรมตักคิ ซึ่งแสดงการปรับโทษที่ใช้ในการละเมิดไพร่หลวง ซึ่งการสังกัดบริเวณ คอ แขนง ขา ของไพร่หลวงมีวัตถุประสงค์ที่จะควบคุมคนในกรมกองนั้น ๆ มิให้หลบหนีมากกว่าอย่างอื่น การสังกัดดังกล่าวคงจะใช้ปฏิบัติในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้น จากจดหมายเหตุลาลูแบร์ แสดงให้เห็นว่าในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มีการสังกัดโดยประทับเหล็กเผาไฟแดงที่ข้อมือคานนอก แล้วจะลงหมึกสักทับ² เขาใจว่าแม้ว่าจะมีการสักที่แขนหรือข้อมือการสักที่แขนหรือข้อมือการสักก็คงเป็นรูปร่างต่าง ๆ ยังไม่ได้มีการสักเป็นตัวอักษร

การควบคุมไพร่ชนิดต่าง ๆ ที่สังกัดมูลนายในกรมกองต่าง ๆ ได้จัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ โดยที่หมวดหมู่หนึ่งมีหัวหน้าหมู่คอยควบคุมบังคับบัญชา ไพรในหมวดหมู่ต่าง ๆ ซึ่งแบ่งตามลักษณะความรับผิดชอบหรือแบ่งตามฐานะในหมวดหมู่นั้น ดังนี้

ไพร่แถว โค้แก ถูกหมู่อายุ 12 ปีลงมา

ถือศักดินา 10 ไร่

1 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 32

2 ลาลูแบร์ จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 แปลโดยสันต์ ท.โกมลสมุทร หน้า 349

ไพร่ร่าย ไค่แก่ ลูกหม้ออายุ 13 - 17 ปี	ถือศักดินา 15 ไร่
ไพร่มีครวว์ ไค่แก่ ไพร่ที่แต่งงานมีครอบครัวแล้ว	ถือศักดินา 20 ไร่
ไพร่หัวงาน ไค่แก่ ไพร่ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว	ถือศักดินา 25 ไร่

ในพระไอยการยามแผนกซึ่งตราขึ้นในสมัยพระเจ้าบรมโกศ ได้กำหนดให้ไพร่ที่มีอายุตั้งแต่ 9 ปี ขึ้นไปต้องไปขึ้นทะเบียนตามกรมกองที่มีคามารคาคคนเคยสังกัด แต่ตามคามารคาเป็นไพร่ต่างกรมกองใดนั้นก็กฎหมายบัญญัติแบ่งไว้แน่นอน ไพร่ที่ขึ้นทะเบียนแล้วมุนายก็จะสังกัดหม้อไว้เป็นสำคัญ เนื่องจากไพร่มีหลายชนิดและสังกัดกรมกองต่าง ๆ กัน และถ้าไพร่ต่างชนิดต่างกรมกองแต่งงานกัน จะทำให้เกิดปัญหาว่า บุตรที่เกิดมานั้นจะเข้าสังกัดกรมกองใด ในพระไอยการยามแผนกได้แบ่งไว้ มีมาตราที่สำคัญ คือ

มาตรา 4 ชายทหารใด ผู้หญิงพลเรือนเป็นเมีย เกิดลูกเท่าใดให้สิทธิแก่พ่อแม่

มาตรา 6 ผู้หญิงทหารใด ผู้ชายฝ่ายพลเรือนเป็นเมีย เกิดลูกเท่าใดให้สิทธิแก่

แม่

มาตรา 11 ชายฝ่ายทหารเอาทาสฝ่ายพลเรือนเป็นเมียเกิดลูกควยหญิงทาสนั้น 4 คนให้สิทธิแก่เจ้าหางฝ่ายพลเรือน ถ้าเกิดลูก 5 คนให้ชายฝ่ายพลเรือนเลือกเอาคนหนึ่ง ถ้าเกิดลูก 6 คนให้เจ้าหางฝ่ายพลเรือนเลือกเอา 4 คน ถ้าเกิดลูก 7 คนให้ชายฝ่ายพลเรือนเลือกเอาสองคน ถ้าเกิด 9-10 คน ให้ชายฝ่ายพลเรือนเลือกเอาสามคนให้เจ้าหางฝ่ายพลเรือน 8 คน

มาตรา 12 ผู้ชายฝ่ายพลเรือน เอาทาสฝ่ายทหารเป็นเมียเกิดลูก 7 คน ให้สิทธิแก่เจ้าหางฝ่ายทหาร ถ้าเกิดลูก 8 คน ให้เจ้าหางฝ่ายทหารเลือกเอา 7 คน ถ้าเกิดลูก 9 - 10 คนให้ชายฝ่ายพลเรือนเลือกเอา 2 คน

มาตรา 13 หญิงโสดสมรสกับชายทาสทาน เกิดลูก 7-8 คนก็ให้แม่ให้แก่เจ้าคนหนึ่งเกิดลูก 9-10 คนก็ให้แม่ให้แก่เจ้าผู้ชายสองคน

* สมสมัย ศรีสุพรรณ ได้ให้คำจำกัดความว่า คือพวกไพร่ชั้นต่ำ เป็นคนรับใช้คนอื่น มีฐานะดีกว่าทาสทอนที่มีอิสรภาพดีกว่ายาจก(คนจน)ที่อดมื้อกินมื้อตรงที่มีนายเลี้ยงและดีกว่าวิฬกตรงที่ไม่ต้องขาคทานเซากัน

มาตรา 14 สมท้าวพระยาพระหลวงหัวเมือง ขุนหมื่น พัน นาย ฝ่ายทหาร พลเรือน
ทั้งปวง สมรสด้วยหญิงไพร่สม เกิดลูกชายหญิงเท่าใดไซ้ไรให้คงแก่หมุ่ไพร่หลวงจงสิ้นอย่าให้มันเอา
เลย ถ้าชายนั้นไพร่หลวง สมรสกับด้วยหญิงไพร่สม เกิดลูกชายหญิงเท่าใดให้แบ่งปันตามพระราช
กำหนดกฎบ้านแผนก

มาตรา 17 ผู้มีศักดิ์นา 400 ไร่ ขึ้นไปถึงนา 10,000 กัดี เอาลูกหลานพี่น้องไพร่
ฟ้าจาบ้านเป็นเมีย เกิดลูกชายหญิงมากน้อยเท่าใดก็คี่ อยาบันเอาลูกผู้มีศักดิ์มาเป็นไพร่เลย"

กฎหมายในสมัยอยุธยาจะบังคับให้ไพร่หลวงสังกัดมูลนายเดิมจะยกย้ายเปลี่ยนแปลง
ไปเป็นไพร่สมหรือทาสคนอื่นมิได้ ไพร่ต้องขึ้นทะเบียนสังกัดหมวดหมู่เกี่ยวกับพอแญาคีพี่น้องของตน
จะย้ายไปสังกัดหมู่อื่นที่ไม่มีรายชื่อ พอ แม่ ญาคี พี่น้อง ปราบฎอยู่เดิมมิได้ ถ้าหากไพร่จะไปขึ้น
ทะเบียนต่างหมู่ซึ่งอยู่กับคนละตำบลหรืออำเภอในหมุ่จะต้องมีชื่อของไพร่ ซึ่งอาจเป็น พอ แม่
ลุง น้า หรืออาอยู่ด้วย มิฉะนั้นไปขึ้นสังกัดมิได้² แต่โดยทั่วไปแล้วพลเรือนส่วนมากไปจดทะเบียน
สังกัดมูลนายที่เกี่ยวกับบิดาสังกัดอยู่³

เนื่องจากไพร่หลวงต้องทำงานหนักได้รับความทุกข์ยากมากกว่าไพร่สมหรือไพร่ส่วย
จึงทำให้ไพร่หลวงหลีกเลี่ยงจากการขึ้นทะเบียน เช่น หนีไปบวชเป็นพระภิกษุ หนีไปเป็นทาสหรือ
เป็นไพร่สม ซึ่งเป็นการหลบหนีระบบไพร่ ในสมัยพระเจ้าบรมโกศต้องโปรดให้ขุนนางออกไป
เกลี้ยวกลอมเสกวัดกับไพร่หัวเมืองวิเศษชัยชาญ เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครชัยศรี เมืองจันทบุรี
เมืองพรหมบุรี เมืองสิงคโปร์ เมืองสมิ เมืองชัยนาท เมืองมโนรมย์ เมืองอุทัยและเมือง
นครสวรรค์ ให้กลับมาสู่ระบบไพร่⁴ การหลบหนีไม่ลงทะเบียนเป็นไพร่หลวงนั้น ถ้ามูลนาย
รู้เห็นเป็นใจควักยกแก่การตรวจสอบโดยเฉพาะพวกไพร่หัวเมืองซึ่งอยู่ห่างจากราชธานี การหลบ

1 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 7-26

2 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 1-7

3 ไญุลย์ ช่างเขียน ลักษณะสังคมและการปกครองของไทย หน้า 180-181

4 กรมศิลปากร พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ หน้า 615

หลักกึ่งทำไ้ง่ายขึ้น ซึ่งในการที่ไพร่หลวงหนีไปเป็นไพร่สมมน ก็จะเป็นประโยชน์และยังทำให้
มุลนายมีอำนาจมากขึ้น

เพื่อป้องกันมิให้จำนวนไพร่สมของมุลนายมีจำนวนมากขึ้น พระมหากษัตริย์จึงได้ทรง
หาหนทางเพิ่มจำนวนไพร่หลวงด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น

1. ลดเวลาในการรับราชการจาก 6 เดือนมาเป็น 4 เดือน¹ และในช่วงปี
พ.ศ. 2291 ในรัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ มีกฎหมายระบุว่า ลูกหลายไพร่หลานจะมากขึ้นเป็นไพร่
สมไม่ได้ ไพร่ผู้ใดไปขึ้นทะเบียนค่างหมูไว้โดยที่มุลนายไม่ทราบ หากทราบความจริงจะต้องนำไพร่
นั้นส่งหมุ่เค็มทันที

2. ห้ามมุลนายเรียกไพร่หลวงมาทำงานรับใช้มุลนาย เป็นการส่วนตัวโดยเด็ดขาด

3. เจ้านายหรือขุนนางทำผิดถึงขั้นต้องรับทัณฑ์บริวารบาทหรือสิ้นชีวิตถึง บรรดา
ไพร่สมทั้งหลายที่สังกัดจะถูกปรับเป็นไพร่หลวงหมด

4. สนับสนุนให้มุลนายเอาใจใส่ต่อราชการ เสาะแสวงหาไพร่หลวงมาเพิ่มใหม่ด้วย
และมีการพระราชทานรางวัลให้คือ ถ้าหาไพร่หลวงเพิ่มได้ 10 คน จะได้รับพระราชทานไพร่ขึ้นให้
เป็นไพร่สมของมุลนาย 1 คน ถ้าหากเพิ่มได้ 20 คน ก็จะได้ส่วนแบ่งเป็นไพร่สม 2 คน²

ในแผ่นดินพระนารายณ์มีกฎหมายระบุว่า "แต่ขึ้นต่อไปเมื่อหน้าแล ฝ่ายสมท้าวพระยา
พระหลวงหัวเมืองขุนหมื่นพันทวาร ฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวง แลมาสมรสด้วยหญิงไพร่หลวงและ
เกิดลูกหญิงชายเท่าใดให้ลงแก่เจ้าหมุ่ไพร่หลวง อย่าวให้ท้าวพระยาพระหลวงหัวเมืองขุนหมื่นพันทนาย
นั้นรับเอา ถ้าแลชายนั้นไพร่หลวงสมรสด้วยหญิงสม ทายพระยาพระหลวงหัวเมืองขุนหมื่นพันทนาย
พลเรือนชายชวาแลเกิดลูกหญิงชายเท่าใดให้บันตามพระราชกฤษฎีกา....."³ หรืออีกนัยหนึ่ง กฎหมาย
นี้ประกาศบังคับให้ลูกหญิงชายต้องขึ้นสังกัดอยู่กับแม่ ถ้าแม่เป็นไพร่หลวง แดแยกสังกัดตามพระราช
กฤษฎีกา ถ้าแม่เป็นไพร่สม

¹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 หน้า 24 - 25

² กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 หน้า 144

³ ขจร สุขพานิช ขอมูลจากอดีต หน้า 33

ความสัมพันธ์ระหว่างไฟรักับมุลนาย

การบริหารราชการของไทยในระบบไฟรั มีพื้นฐานอยู่ที่การควบคุมคนให้เป็นหมวดหมู่ มุลนายรับผิดชอบปกครอง มีกฎหมายบังคับให้ราษฎรทุกคนต้องมีมุลนาย จะอยู่โดยทั่วไปเป็นอิสระ ไม่มีความสัมพันธ์กับมุลนายจะ เริ่มตั้งแต่เข้าประจำการตลอดไป จนกว่าจะปลดราชการ

มุลนายในที่นี้หมายความว่า เจากรรม ปลัดกรม สมุหบัญชีกรม รวมทั้งเจาหมุลนาย กอง สมุหบัญชีประจำกองควย ซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดของกรมกองนั้น ๆ หน้าที่ของมุลนายคือ คุมดูแลไฟรัในสังกัดของตน รวมทั้งควบคุมและรับผิดชอบในความประพฤติของไฟรัของตนควย

ไฟรัและมุลนายมีสิทธิและหน้าที่พึงปฏิบัติต่อกัน ดังนี้คือ

1. มีกฎหมายซึ่งตราขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้นว่า หากไฟรักระทำผิดเป็นโจรไปปล้น มุลนายต้องตามไปจับตัวเอามาส่งตระลาการให้ได้ ถ้าเอาตัวมาไม่ได้ห้ามมุลนายเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ ดังหลักฐานความว่า "ให้ห้ามขุนมุลนายผู้เป็นโจรอย่าให้เฝ้าพระบาทมุลนายเป็นเจาอยู่หัว อยุ่ให้อยู่เรือน แลให้เร่งให้ไปหาเอาคนจงใจ เอามาเวนแกกระลาการในนครบาด แล้วให้ขุนมุลนายมาเฝ้าพระบาทมุลนายเป็นเจา"

นอกจากนั้นแล้วเมื่อไฟรัผิดคิมุลนายต้องส่งไฟรัผู้ตองคดีตามหมายบอก มีบทลงโทษมุลนายผู้ไม่ส่งผู้ตองคดีให้แกกระลาการ² และในเวลาพิศาลพิจารณาคดี ถ้ามุลนายกล่าววาคนของตนไม่มีใครรับความเป็นธรรมหรือจะเสียเปรียบ มุลนายจะมานั่งฟังก็ได้ จะช่วยแนะนำก็ได้ แต่เมื่อตระลาการออกมาแล้ว เสียมุลนายความไม่ได้เป็นอันขาด³ และถ้าไฟรักระทำผิดมุลนายตองวางลาตักเตือน หรือ ทูลให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบ หากเป็นความผิดที่ร้ายแรงมุลนายไม่ทูลมุลนายตองมีความผิดควยและเมื่อไฟรัมีความผิดมุลนายตองคำประกัน

1 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 217

2 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 59

3 ก. หน้า 150

2. มุสนายมีหน้าที่เกณฑ์ไพร่ไปรบหรือเกณฑ์สิ่งของต่าง ๆ ตลอดจนเก็บส่วยหรือเงิน
 ราชการ ซึ่งหน้าที่นี้เปิดโอกาสให้มุสนายใช้อิทธิพลของตนบันดาลให้เกิดความเดือดร้อนแก่ไพร่
 ได้ เป็นหนทางแห่งการฉ้อราษฎร์บังหลวง ถ้าไพร่หลบหนีราชการ มุสนายต้องส่งนายหมู่ นาย
 หมวกออกติดตามถูกรว่าไปแอมแปงอยู่ที่วังเจ้านาย หรือขุนนางผู้ใหญ่คนใดหรือไปอยู่ที่หัวเมือง ต้อง
 เร่งตัวจากผู้ที่ให้พักอาศัยถ้าไม่สำเร็วจกของส่วยให้พระเจ้าแผ่นดินมังคัม

3. พวกไพร่ที่จักสนยาจนมางักได้พึ่งพาอาศัยมุสนายออกเงินให้ยืมหรือให้กู้ทำให้
 ไม่ต้องชดเชยลูกชายเมียเป็นทาส ถ้ามุสนายไม่มีเงิน มุสนายก็จะช่วยได้ด้วยการรับรอง เห็นนาย
 ประกันถ้าในยามไปรบหากไพร่หรือมุสนายได้รับความเดือดร้อน อาจกู้ยืมเงินซึ่งกันและกันได้เต็ม
 กฎหมายห้ามการคิกคอกเบี้ย¹ หากไพร่มีเรื่องเดือดร้อน มุสนายจะเป็นผู้ถวายฎีกากราบบังคมทูล
 พระมหากษัตริย์ และมุสนายมีสิทธิลงโทษในมังคัมของตน²

4. เมื่อมุสนายยังมีชีวิต พวกไพร่สมกำลังต้องประจบ เอาใจช่วยการให้เงินให้ทอง
 ให้ลิ้มเนน เพื่อมุสนายจะได้เอนกผู้ส่งสารหรือช่วยเหลือให้ไต่ทำงานเบา ๆ และมีเวลาพักผ่อนมาก ๆ
 เวลามุสนายตายทางราชการอนุญาตให้ไพร่สมกำลังมีโอกาสทดแทนบุญคุณอยู่ช่วยงานศพไปจนกว่า
 จะเผา

การมีไพร่ในครอบครัวทำให้ขุนนางเจ้านายมีอำนาจและมังคัม มุสนายเหล่านี้จึงมีวิธี
 การต่าง ๆ ที่จะเพิ่มจำนวนไพร่ในสังกัดของตน เช่น การไต่ไพร่หลวงเป็นทาส เพราะมีกฎหมาย
 ระบุให้ทาสที่เป็นไทแก่ตัวเองของกลายมาเป็นไพร่สมของขุนนาง หรือเจ้านายขุนัน หรือไปเกลี้ย
 กล่อมเอาไพร่ที่หนีมุสนายมาจากที่อื่นมาเป็นไพร่ของตน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการฉ้อราษฎร์
 บังหลวงของมุสนาย ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกันขึ้นได้ในที่สุด ถึงขนาดเขารวมกอบกฎ
 ทัณฑ์อาณัติจักร ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังวิกฤตการณ์ทางการเกษตรทั้งสิ้น หรือบางครั้งก็เรียกนาม

1 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 91

2 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า 66 - 67

กฎเหล่านี้ว่า "กฎไพร"¹ ซึ่งทำให้ไพรต้องเสียชีวิตไปมาก
หน้าที่ของไพร

ไพรในสมัยอยุธยาทำหน้าที่ที่ต่องปฏิบัติต่อประเทศชาติและมูลนาย เพื่อเป็นการตอบแทนที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานที่ดินให้ทำมาหากินกัน ทั้งนี้เพราะ สังคมโบราณยึดหลักที่ว่าพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด ถ้าสังเกตในกฎหมายว่าด้วยการเทียบศักดินาจะพบว่าศักดินาของพระมหากษัตริย์นั้นไม่มี ทั้งนี้เป็นเพราะว่า พระองค์ทรงเป็นผู้มอบศักดินาต่าง ๆ ให้กับผู้นั้นเองนอกจากนั้น ส่วนมูลนายทำหน้าที่เป็นเครื่องมือของรัฐ เนื่องจากควบคุมดูแลทั้งในด้านการรักษาระเบียบความสงบสุขในหมู่ไพร เป็นที่พึ่งแก่ไพรในปัญหาต่าง ๆ และในทำนองเดียวกันไพรจำเป็นที่จะต้องตอบแทนคุณแก่มูลนายโดยการรับใช้ในกิจการงานต่าง ๆ ตามที่มูลนายต้องการหรือมอบผลผลิตที่ตนเองทำไ้มาตอบแทนแก่มูลนาย หน้าที่ของไพรจึงมีดังนี้

1. ไพรทุกชนิด ทั้งไพรหลวงไพรสม ไพรส่วย จะต่องเป็นทหารทุกคนในยามที่เกิดมีศึกสงคราม ไพรจะถูกระดมพลเข้ากองทัพและเดินทางไปทำสงครามตามที่มีมูลนายได้รับมอบหมาย จะหลักเพียงมีได้ ถ้าไพรหลบหนีโทษฐานกบฏ คงปรากฏหลักฐานความว่า

" ผู้ใดพระเจ้าอยู่หัว แต่งตั้งให้มียศศักดิ์และเป็นนายหมวดนายกองทแกล้วทหารไพร่ฟ้าชาแผ่นดินมีการรณรงค์สงครามมิได้อยู่ช่วยราชการ ภาครอบครัวอพยพหนีไป เขาควยชาติก็แลไปข่มขอนอยู่ปากทานว่าเป็นกระบถให้เขาเสียสิ้นทั้งโคตอย่าใหญ่เยี่ยงหย่างกันค้อไป"²

2. ในยามปกติไพรทุกชนิดก็ต่องถูกเกณฑ์แรงงานให้กับทางราชการ การเกณฑ์แรงงานนี้ในสมัยอยุธยาตอนต้นและตอนกลาง ไพรหลวงต่องเข้าเวรยาม 6 เดือน พอถึงสมัยอยุธยาตอนปลายลดลงมาเหลือ 4 เดือน เพราะไพรหลวงหนีไปเป็นจำนวน ค้างที่กล่าวมาแล้วทำให้จำนวนไพรหลวงลดน้อยลง ทางรัฐบาลจึงได้ออกกฎหมายกำหนดระยะเวลาการเกณฑ์แรงงานใหม่ ส่วนไพรสมจะถูกเกณฑ์แรงงานไปทำราชการ 1 เดือน ในระหว่างการเข้ารับราชการนั้นไพรจะต่อง

¹ สุเนตร ชุตินทรานนท์ "กฎไพรสมัยอยุธยา" ในศิลปวัฒนธรรม 12: 11 ตุลาคม 2526

² กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า 132

จัดหาข้าวปลาอาหารมาเป็นเสบียงเลี้ยงตนเอง ทางราชการไม่ได้เลี้ยงดูแต่อย่างใด¹ ชาวของ
เสบียงที่นำมาเหล่านั้นไม่คงเสียภาษีเวลาผ่านแดนขนอน²

ส่วนไพร่สมไม่ปรากฏหลักฐานว่า เมื่อต้องรับราชการ เพียงเดือนเดียวนั้นจะต้องไปทำงาน
รับใช้มูลนายอีกกี่เดือนแต่คงจะมีเวลาประกอบอาชีพส่วนตัวมากกว่าไพร่หลวง จะเห็นว่าไพร่หลวงนั้น
ทำงานมากกว่าไพร่สม มีเวลาเป็นตัวของตัวเองน้อย หลังจากที่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานรับราชการแล้ว
ไพร่อาจถูกมูลนายบางคนเรียกไปใช้งานส่วนตัวของมูลนายอีก แทนทั่วไปกสิกรรมไปทำมาหากิน
ของคนก่อให้เกิดปัญหาการหลบหนีราชการ รัฐบาลจึงต้องแก้ปัญหาโดยออกกฎหมายให้มูลนายนำไพร่
หลวงไปใช้ได้ครึ่งแอก่อน แต่ก่อนนั้นให้นำไพร่หลวงไปใช้ไม่เกิน 3 วัน ถ้าเกินกำหนดจะถูกปลดออก
จากตำแหน่ง แต่ในสมัยอยุธยาตอนปลายมีกฎหมายห้ามมูลนายใช้ไพร่หลวงทำงานโดยเด็ดขาด

การเข้ารับราชการของไพร่หลวงในราวสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ผ่อนผันให้พวก
ไพร่เสียส่วยแทนการเข้ารับราชการ คิดเป็นเงินประมาณ 3 - 4 บาทต่อเดือน โดยเงินนี้มูลนายจะได้
นำไปจ้างผู้อื่นมาทำงานแทน ซึ่งปรากฏว่ามูลนายจำนวนไม่น้อยเก็บเงินนี้ไว้เสียเอง "พวกหัวหน้า
งานไม่ว่าใหญ่หรือน้อยจะต้องยกเว้นราชการงานหลวงแก่บุคคลเพื่ออาณาประโยชน์ของตนเองทั้งสิ้น
ซึ่งกษัตริย์ทรงทราบดี แต่พระองค์หัดพระเนตรเสีย คอยเหตุผดุงว่าเงินที่ข้าราชการได้รับ
พระราชทานนั้นน้อยนักไม่พอเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง นี่คือการกระทำที่เขาเรียกกันว่า ทำนายนหลัง
ไพร่ คือ ทำนายนหลังราษฎรนั่นเอง"³

สำหรับพวกไพร่หัวเมืองซึ่งส่วนใหญ่จัดให้อยู่ในจำพวกไพร่ส่วยนั้น ก็คงหาสินค้าที่มี
ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นสินค้าที่ทางราชการต้องการ เป็นมูลค่าตามที่ทางราชการต้องการ แลหากหา
สินค้าไม่ได้ก็ผ่อนผันให้ขายเป็นเงินได้ ตกในราวปีละ 10 บาท ซึ่งน้อยกว่าเงินตราราชการของ
พวกไพร่หลวง พวกไพร่ส่วยนี้เนื่องจากอยู่ใกล้มูลนายซึ่งเป็นเจ้าเมืองคงควบคุมไม่ทั่วถึงหรือไม่ก็

1 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 หน้า 24

2 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 หน้า 141

3 ชจร สัชพานิช ขอมูลจากอดีต หน้า 73

ฉอดลเบียดบีบมีขึ้นทะเยียนเป็นไฟรสวย จึงทำให้จำนวนไฟรมไม่มากนัก ถ้าหากทางราชการจำเป็น ก็คงมีการสำรวจบัญชีไฟพลกันครั้งใหญ่ โดยส่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จากเมืองหลวงออกไปตั้งกอง เลกสัก คั้งนั้นผู้ชายไทยทุกคนจะต้องไปรับการสัก เลกเมื่ออายุครบตามที่กำหนด หากใครปลอม ข้อมือจะมีโทษหนักถึงตายสิ้นทั้งตระกูล

3. ไฟที่ขึ้นสักคัมมุนาย จะต้องทำงานรับใช้มุนายคามที่มุนายสั่ง เคิมพวกไฟหลวงก็ตองรับใช้มุนายเช่นเดียวกับไฟสม แต่ต่อมาได้มีกฎหมายยกเลิกมิให้มุนายนำไฟหลวง มาใช้ส่วนตัว ไฟที่จะรับใช้มุนายก็เหลือเพียงไฟสมกับทาสของมุนายเท่านั้น แດอย่างไรก็ตามก็มีไฟหลวงบางคนตองแบ่งผลผลิตที่ตนทำมาหากินได้ ไปให้แก่มุนายหนึ่งคนเพื่อที่ตนจะได้มีความคุ้มครองเป็นอยางดีจากมุนาย

4. ไฟทุกชนิดจะต้องเสียภาษีอากรให้แก่ทางราชการ ภาษีอากรนี้เป็นภาษีอากรที่เกิดจากพวกไฟทำมาหากินเช่น ทำนา ทำสวน ค้าขาย คมกลนสุรา เป็นต้น ซึ่งมุนายจะทามีอำนาจที่ในการจัดเก็บภาษีอากรจากราษฎรที่อยู่ในสังกัด

สิทธิของไฟ

ระบบศักดินาของไทยเป็นระบบที่มุนายและไฟตองอุปถัมภ์พึ่งพาซึ่งกันและกัน ไฟทุกประเภทรวมถึงพวกทาสควย ถือว่าเป็นไฟฟ้าชาแดนดินของพระมหากษัตริย์ควยกันทั้งสิ้น พระมหากษัตริย์ทรงมีเจตนารมณในการปกครองบ้านเมืองให้ราษฎรอยู่ร่มเย็นเป็นสุข คั้งปรากฏในพระไอยการอาญาหลวงมาตรา 32 ได้กำชับพวกขุนนางที่มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองว่า

"ไฟฟ้าอันเอาไศรยอยู่บนเสมาอาณาเขตจังหวัด เมืองใหญ่ เมืองน้อย
ในถิ่นฐานบ้านนอกขอบชนบท ท่านให้เขาอยู่สุขเย็นใจเขา ท่านมิให้อูกอาจแก่เขาเลยแม้ผู้ใดทำอูกอาจแก่เขา แลทรงตั้งคิดว่าตนมียศถาศักดิ์

เห็นว่าเขามั่งมีใส่กลว่า เขาคิดเอาเขามาจำไว้แต่รักษาบาดเอาสิ่งสิ้นช้า
 คนเขาก็คือ เห็นเขาวาเขาเป็นสมัครสมาอาไศรยเขาไซประหงคประคนคน ๆ
 รุกราชเอาเขาใส่สังขลิกะบัญญัติจจำไว้ด้วยแรงตนเองก็ค หนึ่งว่าทานเกิดเมีย
 คน ๆ มมีจับได้ แต่ไคยีนค้ำบอกเล่ากเอาหนองลูกหลานชานคนเพื่อฝูงคนไป
 รุกราชเอาเขามาทำเป็นสาหัสก็ค หนึ่งสิ่งสิ้นนี้คณมิอยู่แทน คนไปย้อชักขลัก
 เอาทานด้วยแรงตน ชิงเอาสิ่งสิ้นทานมาเป็นสิ่งสิ้นคนก็ค ทานให้ลงโทษ
 เสถาน"¹

แสดงให้เห็นว่าประชาชนในสมัยอยุธยา มีสิทธิอยู่สุขเห็นใจ แม่สิทธิเสรีภาพพระถูกจำกัด
 ลงไปบ้าง ทั้งนี้เพราะอาณาจักรอยุธยาใหญ่โต มีพลเมืองมากจึงจำเป็นต้องออกกฎหมาย
 ที่ระคคุมเข้มงวดเพื่อความคุมสังคมให้มีความสงบสุขสิทธิที่ประชาชนสมัยอยุธยาจะได้รับคือ

1. สิทธิที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครองจากกฎหมายและจากพระมหากษัตริย์ มิให้
 ชุณนางเขานาย หรือราษฎรอื่น ๆ มากดขี่ข่มเหง เมื่อไพร่พลเมืองได้รับความเดือดร้อนมีสิทธิ
 จะฟ้องร้องผู้กดขี่ข่มเหงได้ แมแต่ขุนนางของตนเองคั่งหลักฐานความว่า

"แต่สืบไปเมื่อนาน ถ้าไพร่หลวงสมกำลังจะร้องฟ้องกล่าวโทษขุนนางประการ
 ใด ๆ ถ้าพิจารณาเป็นสัจ สมฟ้องวานายทำผิดให้เอาตัวเป็นโทษปรับใหม่ตาม
 รูปความบพระอายุการ ถ้าไพร่สมกำลังเป็นผู้ฟ้องนั้นให้ขาดจากขุนนางเอาเป็น
 ไพร่หลวง ถ้าไพร่หลวงเป็นผู้ฟ้องให้คงหมวกกองตามเดิม ถ้าพิจารณาขุนนาง
 ไม่เป็นสัจให้เอาตัวไพร่ผู้ฟ้องเป็นโทษ เขียนสองยก เอาที่ใส่โทษแทนฉนใด
 ให้ลงโทษแทนฉนนั้นนึ่งตามบท"²

1 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า 33

2 กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 หน้า 204

และถ้าผู้พิพากษาชั้นต้นพิพากษาคดีไม่เป็นธรรม ใครไม่พอใจคำตัดสินนั้นก็สามารถอุทธรณ์คดีต่อไปได้ โดยไปฟ้องร้องที่ศาลชั้นอุทธรณ์หรือศาลฎีกา ศาลชั้นต้นนี้ให้ความยุติธรรมแก่คน ทางรัฐบาลก็จะดำเนินการพิจารณาตัดสินใหม่อีกครั้ง นอกจากนี้พระราชกรณียกิจที่ถูกต้องหรือไม่ได้รับความเป็นธรรม มีสิทธิที่จะถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์ได้ แต่มีเงื่อนไขถวายได้โดยตรง ต้องส่งผ่านมุลนายไปจนถึงสมุหพระกลาโหมหรือสมุหนายก อัครมหาเสนาบดีจึงจะนำความขึ้นกราบทูลพระมหากษัตริย์จะทรงพิจารณา ซึ่งอาจจะทรงวินิจฉัยให้ตั้งคณะตุลาการใหม่ขึ้นพิจารณาตัดสิน¹ อนึ่งถ้าพระราชกรณียกิจที่ผิดขึ้นทะเบียนสังกัดกรมกองใด ๆ ก็จะไม่ได้รับสิทธิอันนี้ ดังปรากฏในกฎหมายรับฟ้องที่ตราขึ้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ว่า "ราษฎรมาฟ้องร้องด้วยคดีประการใด ๆ และมีใครสังกัดมุลนาย อย่าพึงรับไว้บังคับบัญชาเป็นอันขาดทีเดียวให้ส่งตัวผู้สังกัดมุลนายมิไต่ถามแก่สัสดีเอาเป็นคนหลวง"

ราษฎรมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองให้พ้นจากการกดขี่ข่มเหงของขุนนาง เจ้านายที่มีอำนาจในสมัยอยุธยาได้ออกกฎหมายป้องกันมิให้ขุนนางข่มเหงราษฎรหลายฉบับ ผู้ฝ่าฝืนมีโทษหนักถึงประหารชีวิต ถ้าหากราษฎรถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดใด ๆ ก็มีสิทธิให้อำนาจเจ้าพนักงานตามอำเภอใจ ต้องแจ้งความต่อมุลนายตามลำดับ และเมื่อเจ้าหน้าที่ใดเข้ามาแล้วห้ามตัดสินลงโทษกันเองมิได้นำเรื่องราวขึ้นสู่ศาลให้มีการสืบสวนสืบพยานเสียก่อน การตัดสินความผิดของราษฎรเป็นอำนาจของศาล เจ้าหน้าที่ผู้ใดหรือกรมใดคนใดให้อำนาจจับกุมผู้ต้องหาแล้วมาลงโทษเองโดยพลการจะมีความผิดอย่างหนัก ถ้าทำผู้ต้องหาถึงตายควย² และถ้าราษฎรถูกจับกุมตัวส่งศาลแล้วราษฎรมีสิทธิที่จะขอประกันตัวได้ แต่ถ้าเป็นคดีออกฉกรรจ์แล้วจะประกันตัวไม่ได้ ในระหว่างไต่ประกันตัวนายประกันมีสิทธิใช้แรงงานราษฎรนั้นได้³

¹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า 33

² กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 173 - 174

³ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 132

2. มีสิทธิได้รับความคุ้มครองจากมูลนิธิความในพระราชกำหนด เก่ากล่าววา
- " ให้เจ้าเมืองเอาใจใส่รักษาประชาราษฎร์อันมีในจังหวัดแขวงเมืองนั้น อย่าให้มีผู้เบียดเบียนกันโทษ รุกรานชาวพื้นไพร เมืองไหนได้ ถ้าเจ้าเมืองและผู้อยู่เมืองมิได้เอาใจใส่พิทักษ์รักษาประชาราษฎร์พลเมือง และมีผู้รายปล้นสดมเบียดเบียนกันโทษกรรกรานพื้นแห่งไพรบ้านพลเมืองทั้งหลายได้ไซ้ จะให้ลงโทษแก่เจ้าเมืองกรมการจหนัก ถ้ามีผู้มากันโทษล่าเห็ดอามีได้ก็ให้บอกหนังสือเข้าไปยังผู้คุมศาลให้เอากรรบทูลพระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละออง"

สิทธิดังกล่าวเป็นสิทธิที่ราษฎรจะได้รับความคุ้มครองจากมูลนิธิ โดยกฎหมายสิทธิอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์แบบส่วนตัวคือสิทธิที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครองจากมูลนิธิ เมื่อไพร่มีคดีขึ้นศาล ถ้าไพร่เป็นโจทก์มูลนิธิจะช่วยพาไปยื่นฟ้องและพาไปให้การที่ศาลจนสิ้นสุดคดี ถ้าไพร่ชดสนในเรื่องเงินของมูลนิธิคงให้ความช่วยเหลือ ถ้าไพร่นั้นมีความสนิทสนมกับเจ้านายก็เป็นธรรมดาที่จะได้รับความช่วยเหลือมากขึ้น และยังกว้านเถาหากไพร่ในสังกัดเกิดทำความผิดมูลนิธิก็ใช้อำนาจช่วยเหลือไพร่ เช่น ปกปิดความผิดของไพร่ ช่วยไพร่ให้หลบหนีหรือไม่ก่ช่วยวิ่งเต้นช่วยเหลือไพร่ของคนให้เป็นฝ่ายชนะคดี ซึ่งการกระทำของมูลนิธิเช่นนี้คงมีอยู่จึงได้มีการออกกฎหมายห้ามปรามเอาไว้ เช่นในกฎหมายลักษณะโจรกล่าววา บาวไพร่ชาวไทยสมัครมาอาศัยอยู่ในบ้านเจ้าขุนมูลนายผู้ใด และมีผู้ไปแจ้งวากนผู้เป็นโจรปล้นเรือนชาวพื้นทานมาดเจ็บ ให้มูลนิธิส่งผู้รายนั้นให้แกคณะตุลาการพิจารณา มีให้เบียดบังผู้รายนั้นไว้ ถ้ามิได้เอาตัวส่งให้คณะตุลาการเพื่อพิจารณาเป็นสัจจะวามูลนายแกลงอำพร างปลงกันโจร เอาไว้ให้ลงโทษมูลนิธิเท่ากับลงโทษโจรนั้น²

3. สิทธิในการประกอบอาชีพ ราษฎรมีสสิทธินี้กว้างขวางพงทำไรนา เป็นส่วนตัวและไพร่สามารถจะซดที่ดินจำนวนมากเท่าที่ครอบครัวของตนจะทำการเพาะปลูกได้ ซึ่งที่ดินนั้นจะต้อง

¹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 หน้า 38

² กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 318

ไม่เกิน 25 ไร่ เมื่อทำเสร็จให้ไปแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ เพื่อเจ้าหน้าที่จะได้ออกโฉนดแสดงกรรมสิทธิ์
ให้และทางราชการจะจดเว้นภาษีให้ 1 ปี ส่วนในทางการค้าขายนั้นราษฎรก็สามารถทำการค้า
ขายนั้นราษฎรก็สามารถทำการค้าขายได้เต็มข้อจำกัดอยู่มากทั้งนี้เพราะทางรัฐบาลผูกขาดในเรื่องการ
ค้า ราษฎรจะทำการค้าขายกับต่างประเทศโดยคงไม่ได้ ราษฎรต้องนำสินค้ามาขายให้กับพระคลัง
สินค้ามาขายให้กับพระคลังสินค้าก่อน ในราคาที่พระคลังสินค้าจะกำหนดราคาเอง

"ส่วนทรัพย์สิน เงินทอง ซากดิน ที่เป็นสมบัติของใครก็สามารถยกให้เป็นมรดกแก่ลูกหลาน
ของตนได้ แต่เนื่องจากราษฎรไทยเป็นชาวนาชาวไร่เป็นส่วนใหญ่ เวลาทำมาหากินมีน้อย เวลาทำ
มาหากินก็เป็นภาระแก่ผู้หนึ่งเด็กเพราะผู้ชายต้องถูกเกณฑ์แรงงานและรับไข่มุขนายตามฐานะของตน
เชื่อว่าฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนจะอยู่ในระดับต่ำ ยิ่งเมื่อเกิดมีศึกสงครามเกิดภาวะน้ำ
ท่วมหรือแห้งแล้งประชาชนก็จะต้องได้รับความทุกข์ยากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามก็มีหลักฐานปรากฏว่า
ประชาชนในสมัยอยุธยาที่มีทรัพย์สินมีความเป็นอยู่ดี ดังหลักฐานความว่าฝูงชนพลเมือง
ทำมาหากิน มีการกสิกรรมทำไร่นา ทำพาณิชย์การ แลกเปลี่ยนค้าขายทำการช่วยเหลือกรรม
เป็นคนว่า จักสน ทำหม้อไฟ คุมโอง ไซใส่ข้าวในน้ำมากมุลซื้อขายแก่กัน พวกราษฎรมีทรัพย์สิน
มั่งคั่งเจริญสมบูรณ์ทุกที่....."

แสดงว่า ประชาชนในสมัยอยุธยาที่มีความสุขพออัตรภาพ แต่ในสมัยที่เกิดมีศึกสงคราม
บ่อย ๆ ประชาชนต้องเดือดร้อนเป็นอย่างมาก ไม่มีเวลาทำมาหากิน เพราะต้องคอยอพยพหลบหนี
กันบ่อย ๆ ทำให้ฐานะของประชาชนไม่ค่อยจะเจริญ

¹ กรมศิลปากร คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การชนหลวงหวาดและพระราชนิพนธ์ว่าวการกรุง
เก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ หน้า 55

บทที่ 3

บทบาทของไฟ

ไฟ เป็นประชาชนส่วนใหญ่ของรัฐ จึงมีบทบาทสำคัญต่อกลไกทุกอย่างภายในรัฐทั้งใน
ด้านเศรษฐกิจซึ่งประกอบด้วยอาชีพเป็นเสมือนผู้เลี้ยงดูประชาชนทั้งรัฐ ทั้งนี้เพราะสมัยนั้นธุรกิจส่วนใหญ่
เป็นไปในด้านการเกษตรกรรมและเป็นผู้ให้บริการสังคม และในด้านการเมืองนั้น ไฟก็เป็นกำลัง
สำคัญทั้งในการป้องกันการรุกรานจากศัตรูภายนอกและในการขยายอาณาเขต และไฟยังมีบทบาท
ในด้านสังคมด้วย ซึ่งจะได้อธิบายบทบาทของไฟในแต่ละด้านดังนี้

บทบาททางเศรษฐกิจ

การตั้งหลักแหล่งของไทย มีลักษณะการตั้งบ้านเมืองบนพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบ
เครือญาติ ลักษณะเศรษฐกิจเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองมีการเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็น
หลัก¹ และมีการผลิตอื่น ๆ เพื่อเสริมความต้องการทั้งทางภายในและบริโศก ในด้านการ
เกษตรกรรม ส่วนใหญ่แล้วจะปลูกข้าว ซึ่งปลูกแต่พอกินพอใช้ภายในครอบครัวไม่มีการผลิตข้าว
เพื่อเอาไปขาย ดังนั้นพื้นที่บุกเบิกเป็นไรนา ในขั้นต้นจึงมีขนาดเล็กพอเหมาะกับการทำ
ได้เพื่อให้ได้ข้าวหรือสิ่งอื่น ๆ ตามที่ต้องการสำหรับเลี้ยงดูกันไม่ถึงกับออกจากการซื้อขายที่มีเงิน
ตราเป็นสื่อกลาง การค้ากับต่างประเทศถูกจำกัดอยู่ในแคว้นของชนชั้นปกครองซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อย
ส่วนหนึ่งเท่านั้น² และการใช้จ่ายเงินตราที่มีอยู่จำกัด³ ในสมัยอยุธยาหนึ่งที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ยังคงมี
มากเมื่อเทียบกับจำนวนประชากร ดังนั้นผู้ต้องการจับจองที่ดินทำมาหากินก็ยังคงทำได้โดยง่ายแม้
ว่าตามหลักการแล้วจะถือว่าที่ดินเป็นของหลวงก็ตาม แต่ทว่าพระมหากษัตริย์มิได้มีพระราชประสงค์

1 สุนันท์ ไชยเมล์ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ หน้า 2

2 ปิยะฉัตร ปิตะวารรณ การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
หน้า 38

3 กรรณิการ์ นิลชล ระบบศักดินาไทยและยุโรป : ศึกษาเปรียบเทียบโครงสร้างทางสังคมและ
ลักษณะพัฒนาการ หน้า 44

ในที่คินนั้นเป็นพิเศษจนต้องมีการ เวณคินแล้ว ราษฎรสามารถเข้าไปจับจองที่ดินทำกินและมีสิทธิในการทำมาหากินบนผืนแผ่นดินนั้นตกทอดมาถึงลูกหลานไค้ด้วย การมีที่ดินอยู่มากมายนั้นทำให้ในบางครั้งมีการชักจูงให้ประชาชนเข้าไปจับจองที่ดินทำกินให้มากขึ้นด้วย ดังปรากฏในกฎหมายลักษณะขบถศึก ซึ่งวางเกณฑ์ขุนบำเหน็จรางวัลให้แก่ เจ้าน้ำที่ในราชการผู้ชักชวนส่งเสริมให้ประชาชนเข้าไปจับจองที่ดินที่เป็นป่าดงทุ่งว่างเป็นที่ทำมาหากิน ดังหลักฐานความว่า "อนึ่งป่าดงทุ่งว่างร้างเซ หารู้อยู่ทำมาหากินมิไค้ แลผู้ไค้ชักชวนราษฎรให้เข้าทำมาหากิน เอาส่วยสาอากรขึ้นพระ ครั่งบ้านาญเป็นลหุ"¹

ปัจจัยการผลิตที่สำคัญในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงซึ่งอยู่ที่กำลังคน จำนวนคนในรัฐมีน้อยมาก เมื่อเทียบกับขนาดและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ไม่ว่าในสมัยใดจะเกิดปัญหาการเคลื่อนกำลังเสมอมาการทำสงครามในสมัยก่อนจึงเป็นการช่วงชิงกำลังคน เพื่อเอามาเป็นแรงงานในการผลิตซึ่งที่กล่าวแล้วว่ามีกฎหมายให้รางวัลแก่ผู้ชักชวนส่งเสริมให้ประชาชนมาทำกินบนพื้นดินที่ว่างเปล่าซึ่งในขณะเดียวกัน ก็มีการลงโทษอย่างรุนแรงแก่ผู้ที่นำคนไปขายนอกประเทศ ดังหลักฐานความว่า "ผู้ไค้ลักไพร่ ฟาซาคคนทนายแก่ประเทศทางเมืองชายลงเรือลงสำเภาก็ไค้ เอาสินจ้างแลส่งคนให้แก่ประเทศทางเมืองก็ไค้.....ทานให้ชาญรายนั้นเสีย สนวนต่างประเทศนั้นให้เกาะจำไว้ให้ใหม่ฉั้นใจ....."²

มีหลักฐานจาก "คำให้การของชาวกรุงเก่า" เล่าถึงการดำเนินชีวิตของชาวกรุงศรีอยุธยาว่า "ฝูงชนพลเมืองรูทำมาหากิน มีการกลสิกรรมทำไรนา ทำพาณิชย์กรรมแลกเปลี่ยนค้าขาย ทำการช่างหัตถกรรม เป็นต้นว่า จักสาน ทำหม้อ ให้ คุม โอง ไซ้ใส่ขาวใส่ดำมากมุลซื้อขายแก่กัน พวกราษฎรก็มีทรัพย์สินมั่งคั่งเจริญสมบูรณ์ขึ้นทุกที" แสดงให้เห็นว่า กรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองด้วยการกลสิกรรมการค้าขายและหัตถกรรมนานาประการ บนเกาะเมืองมีหมู่บ้านร้านค้าตลาดทั้งเป็นตำบล ๆ ไป แต่ละตำบลก็ทำสินค้าขึ้นแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน

¹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า 154

² กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 หน้า 15

³ คติกา เลขะกุล "หมู่บ้านชาวต่างประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยา" ใน อ.ส.ท. 25:36

เนื่องจากการผลิตในระบบไฟส่วนใหญ่ คือ การ เกษตร ซึ่งไม่ต้องอาศัยทุนมากนัก เช่น เมล็ดพันธุ์หรือเครื่องมือในการผลิตเป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว หรือหาได้ไม่ยากนัก เทคนิคที่ใช้ในการผลิตก็เป็นเทคนิคที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน และเป็นสิ่งที่เรียนรู้กันอยู่แล้วในครอบครัว ไฟซึ่งเป็นผู้ผลิตตกอยู่ในภาวะที่เสียเปรียบเป็นอันมาก ถึงแม้ว่าการจับจองที่ดินในระบบไฟจะไม่มีกฎหมายจำกัดจำนวนที่ดินที่จะจับจองไว้ แต่ไฟในสมัยอยุธยาที่มีข้อจำกัดทางสิทธิบางอย่าง การควบคุมกำลังคนในระบบไฟมีข้อมูลกันว่าไฟต้องส่งส่วยหรือถูกเกณฑ์แรงงาน ก็เป็นข้อจำกัดในเรื่องเวลาทำให้ไฟไม่สามารถครอบครองที่ดินผืนใหญ่ได้ เพราะไฟมีข้อจำกัดในเรื่องแรงงานและประกอบกับองค์การราชการให้แก่มูลนายอีก ไฟไม่มีบริวารในสังกัดคน เช่น ชุนนางหรือเจ้านาย แรงงานของไฟมีเพียงจากสมาชิกในครอบครัวของตนเท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกับเจ้านายหรือชุนนาง อันเป็นชนชั้นปกครองที่ไม่ได้ทำการผลิตแล้ว ไฟซึ่งเป็นชนชั้นที่ทำการผลิตย่อมครอบครองที่ดินน้อยกว่าผู้นั้นเอง¹

บทบาทของไฟทางด้านเศรษฐกิจอาจจะแยกออกได้เป็น 2 ทางคือ การถูกเกณฑ์แรงงานและการประกอบอาชีพของตนเอง ซึ่งจนแยกพิจารณาได้ดังนี้คือ

1. การถูกเกณฑ์แรงงาน การเกณฑ์แรงงานในระบบไฟ เป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นอันมาก ไฟไม่มีโอกาสทำงานให้กับครอบครัวได้อย่างเต็มที่เพราะไฟต้องเสียเวลาถึงปีละ 6 เดือน เพื่อไปทำงานให้มูลนายและพระมหากษัตริย์ ซึ่งวิธีนี้เรียกว่า "รับราชการ" ซึ่งไฟจะต้องเข้าไปรับราชการโดยวิธีเข้าเดือน ออกเดือน ไฟจึงเสียเวลาประกอบอาชีพเพียงปีละ 6 เดือนเท่านั้น ในช่วงที่ผู้ชายในท้องถิ่นถูกเกณฑ์เข้าไปทำงานรับราชการ แรงงานในท้องถิ่นก็จะขาดไป ทำให้การผลิตต่าง ๆ โดยเฉพาะการเกษตรทำได้ไม่เต็มที่ การขาด ๆ ตกเป็นหน้าที่ของฝ่ายหญิงทั้งงานในไร่นาและงานในบ้าน แรงงานเด็กและสตรีต้องมีบทบาทมากขึ้นในการผลิต การเกณฑ์แรงงานเป็นประเพณีสังคมอย่างหนึ่งซึ่งเป็นของคู่กันกับระบบ

¹ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ การยกเลิกระบบไฟในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 41

² สุทธิพันธุ์ บุทรฉนทร์ การเก็บภาษีอากรและผลกระทบตอสังคมไทย พ.ศ. 2416 - 2475 หน้า 35

แบ่งชั้นวรรณะ เจ้านายและพวกผู้ดีเป็นพวกใช้สมอง สร้างความเจริญให้แก่สังคมและบ้านเมือง ไม่สมควรที่จะออกแรงทำการทำงานใด ๆ¹ นอกจากนั้นการเกณฑ์แรงงานนอกจากมูลนายและพระมหากษัตริย์ไม่คงจ่ายค่าตอบแทนหรือค่าจ้างแล้ว ใครยังต้องเตรียมเสบียงอาหารไปเองตามมองคู่อีกแห่งหนึ่งแล้ว การเกณฑ์แรงงานก็เป็นการเสียภาษีแบบหนึ่งนั่นเอง เพียงแต่เป็นการเสียภาษีด้วยแรงงาน ไม่คงเสียเป็นเงินเท่านั้น ซึ่งปรากฏว่าในระยะหลังตอนปลายสมัยอยุธยาเกิดการกบฏขึ้นบ่อยครั้งทำให้ไพร่ที่ถูกเกณฑ์เข้ารับราชการ สามารถเสียเงิน "การราชการ" แทนการเข้ารับราชการได้โดยคิดอัตราเดือนละ 6 บาท แล้วก็ไม่คงมาเข้าเวรทั้งปี กรมพระสุรัสวดีจึงมีหน้าที่เก็บเงินเดือนการราชการส่งคลังขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เพราะในช่วงตอนปลายสมัยอยุธยานั้นศึกสงครามมีน้อย รัฐต้องการตัวคนเข้ามารับราชการมีหนึ่ง ๆ ไม่มากนักและรัฐต้องการเงินมาใช้จ่ายมาก²

นอกจากผ่อนผันให้เสียเงินการราชการแทนแล้ว ก็ยังให้ผ่อนผันด้วยการ "เสียส่วย" แทนได้อีกอย่างหนึ่ง แนววิธีเสียส่วยนี้มักใช้กับคนที่อยู่ห่างไกลมาก ๆ จะเดินทางเข้ามารับราชการก็ลำบากนัก จึงเกณฑ์เอาสิ่งของที่เกิดในท้องถิ่นที่อยู่และทางการประสงค์ โดยคิดเป็นราคาเงินให้เท่ากับที่ต้องเสียเป็นการราชการแทนได้ แต่การเสียเงินและการเสียส่วยแทนการเข้ารับราชการนี้ ยอมให้ใช้ได้เฉพาะในยามปกติเท่านั้น ในยามที่เกิดมีศึกสงครามจะต้องเข้ารับราชการทหารทุกคน เงินการราชการนั้นทำให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลหลายฝ่าย ผู้ที่เป็นเจ้าขุนมูลนายตามกรมกองต่าง ๆ ซึ่งมีทรัพย์หรือรายได้มาก ก็มักจะเสียเงินการราชการให้แก่คนที่อยู่ในสังกัดแล้วเอาคนเหล่านั้นไปใช้สอยในกิจการของตนหรือผู้ที่มีฐานะดีเป็นช่างไม้หรือช่างทองต่าง ๆ ที่มีฝีมือ ตลอดจนผู้ที่มีไร่นามากก็อาจยอมเสียเงินการราชการตามที่ทางราชการเรียกร้อง เพื่อยกเว้นตนไม่ให้ต้องเสียเวลาเข้าไปรับราชการตามกรมกองและสามารถที่จะกระทำกิจการงานของตนเองให้เกิดประโยชน์ได้ตลอดปี เงินการราชการนั้นจะเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาต้องวางโรยไปในทางคานกำลังคนจนไม่สามารถสู้ข้าศึกศัตรูได้เข้มแข็งเหมือนในสมัยแรกเริ่มและทำให้ระบบศักดินานั้นกลายเป็นเพียงจักรกล

¹ ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25 หน้า 159

² คำเนิร เลขะกุล "การทหารสมัยอยุธยา" ในรวมปรากฏงานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี เล่ม 2

อย่างหนึ่งในการ เก็บภาษีเท่านั้น มิได้มีความหมายในการรวบรวมกำลังคนไว้ป้องกันประเทศหรือใช้ในราชการอื่นอีกต่อไป วิธีนี้ทำให้มูลนายที่มั่งคั่งร่ำรวยได้เปรียบมาก เนื่องจากบรรดาไพร่จำนวนมากเป็นอิสระจากการถูกเกณฑ์แรงงานและไค้อุทิศเวลาทั้งหมดทำการเพาะปลูกในที่ดินของมูลนายและในที่ดินของตนเองด้วย¹

การระของไพร่เพียงประการเดียว คือ การเกณฑ์แรงงาน จะเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ขุนนางและเจ้านาย อันเป็นชนชั้นปกครองได้เปรียบไพร่เป็นอันมาก เพราะไม่เพียงแต่ไค้แรงงานและผลผลิตส่วนเกินในชีวิตไพร่ โดยไม่ต้องจ่ายเงินแล้ว ยังไค้ของซึ่งเอาแรงงานและผลผลิตที่จำเป็นแก่ชีวิตไพร่ไปส่วนหนึ่ง โดยไม่ต้องจ่ายค่าตอบแทนเป็นเงิน นอกจากนี้ให้ความคุ้มครองทางกฎหมาย

2. การประกอบอาชีพของตนเอง เนื่องจากลักษณะการผลิตในระบบไพร่ เป็นการผลอที่พอเลี้ยงตัวไค้ ดังนั้นนอกจากส่วนใหญ่จะปลูกข้าวแล้ว แต่ละครอบครัวไค้ปลูกพืชผลอื่น ๆ อีกมาก เช่น ผลไม้ พืชไร่ อาชีพที่จักว่าเป็นกานเกษตร อีกชนิดหนึ่งคือ การเก็บผลิตผลจากป่าอาชีพที่รองจากเกษตรกรรม คือ การค้าขาย ซึ่งไค้กล่าวแล้วว่าเป็นการค้าขายแบบแลกเปลี่ยนสินค้ากันเอง

ในการปลูกผลไม้นั้นจะต้องเสียอากรเป็นรายต้น โดยคิดเป็นต้นละสลึงบ้าง เฟื้องบ้าง ซึ่งหากปลูกมากหมายความไพร่ ต้องเสียอากรมากเท่านั้น สำหรับชาวนาต้องเสียภาษีรายไค้ที่เรียกว่า อากรคานาซึ่งราษฎรต้องเสียเป็นข้าว ในสมัยอยุธยาตอนปลายเปลี่ยนมาเก็บตามเนื้อที่นา และเก็บเป็นเงิน คือ ไพร่ต้องเสียคนละประมาณ 1 สลึง 1 เฟื้องต่อไร่โดยเก็บทุกปี นอกจากนั้นในการประกอบอาชีพจับปลาน้ำจืดหรือน้ำเค็มต้องเสียอากรคานาน้ำ ซึ่งคิดตามขนาดเครื่องมือระมงเป็นรายปี เช่น มีลุม 1 อัน เก็บปีละสลึง แห่เก็บปีละ 1 บาท เบ็ดปีละ 2.50 บาท ไร่ชดลอม อวนเก็บปีละ 10 บาท² เป็นต้น

¹ ทวารวิช เวลส์ การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ กาญจนี ละอองศรีและยุพา ชุมจันทร์ แปล หน้า 518

² ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 44

MISSING

การ เก็บภาษีแบบนี้คงเป็นนโยบายของรัฐที่จะกระตุ้นให้ราษฎร เพาะปลูกให้เต็มที่ที่มีอยู่¹

สำหรับชาวไร่ชาวนาก็จะต้องเสียอากรสวนที่เรียกว่า สมพัตสร ซึ่งเก็บจากสวนที่ปลูกพืชล้มลุก เช่น ยาสูบ อ้อย ฯลฯ โดยจะเก็บจากจำนวนเนื้อที่ปลูก การเก็บภาษีส่วนใหญ่จะเก็บโดยระบบผูกขาด โดยมีเจ้าภาษีนายอากร เป็นผู้สำรวจการทำมาหากินของราษฎร แล้วจึงขอเป็นเจ้าภาษีนายอากรประมูล เงินภาษีที่ตนจะให้แก่รัฐเป็นรายปี การผูกขาดเป็นเจ้าภาษีนายอากรประเภทใดก็ตาม ย่อมหมายถึงความมั่งคั่งและผลกำไร และส่วนมากเจ้าภาษีนายอากรมักจะเรียกเก็บภาษีเกินกว่าอัตราที่ทางราชการกำหนดไว้ ระบบผูกขาดเก็บภาษีโดยเจ้าภาษีนายอากรก่อให้เกิดความเคียดแค้นแก่ไพร่มาก เนื่องจากการเก็บภาษีในระบบไพร่อยู่ในอัตราสูงแลไม่มีใ้เก็บตามรายได้บุคคล บุคคลที่มีรายได้มากไม่ต้องเสียภาษีมาก แต่ไพร่ซึ่งมีรายได้น้อยกลับต้องเสียภาษีอากรมาก ดังนั้นภาษีที่เกี่ยวของกับสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตของราษฎรย่อมเพิ่มความเคียดแค้นให้แก่ราษฎร ทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ความเคียดแค้นจึงตกอยู่กับไพร่ผู้มีเวลาประกอบอาชีพน้อย เนื่องจากถูกเกณฑ์แรงงานอย่างหนักเลียงไม่ได้

จะเห็นได้ว่าในสังคมระบบไพร่ ชนชั้นปกครองและไพร่จะมีโอกาสหาผลประโยชน์แตกต่างกันมาก ไพร่เป็นผู้ลงแรงผลิต สังคมเปิดโอกาสให้ชนชั้นปกครองที่ไม่ได้ลงแรงผลิตมีช่องทางและอำนาจที่จะแสวงหาความมั่งคั่งและอำนาจได้มากกว่า มีราษฎรอีกเป็นอันมากที่มีฐานะยากจน ต้องตกเป็นลูกหนี้และกลายเป็นทาสของเจ้านี่หรือชายตัวเป็นทาสกับผู้อื่นเอาเงินมาใช้หนี้ ถ้าราษฎรเป็นหนี้คนหลายคนใช้ไม่หมด กฎหมายระบุให้เอาตัวลูกหนี้ไปขายได้เงินมาเท่าใดแบ่งให้เจ้านี่ไปตามส่วน² แต่อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปแล้วฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนก็คงอยู่ในระดับพอกินพอใช้ มีประชาชนจำนวนมากสามารถส่งเงินคาราชการไปแทนแรงงานของตนได้ ไพร่จักได้ว่าเป็นพื้นฐานการผลิตของสังคมอย่างแท้จริง การผลิตของไพร่ทั่วประเทศทำให้ชนชั้นปกครองซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าสามารถอยู่ได้อย่างสุขสบายและพุ่มเฟิ่ย แม้ว่ากฎหมายจะระบุถึงบทลงโทษที่รุนแรงต่อมูลนายที่ฉ้อราษฎ์บังหลวง กคชี่ไพร่ อยู่ตลอดเวลา แต่กับปรากฏว่ามีการร้องเรียนว่าถูกกคชี่และมีหลักฐานอยู่ตลอดเวลา มูลนายทุจริตและกคชี่ไพร่ การควบคุมไพร่

¹ วิไลเลขา ธรรมสาร และคนอื่น ๆ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 358

² สายชล วรรณรัตน์ "เศรษฐกิจ-สังคมปลายอยุธยาในธรรมศาสตร์" 3 : 7-40 กันยายน 2523

ของมูลนายจึงเป็นการประสาสนประโยชน์ระหว่างมูลนายกับพระมหากษัตริย์ คือ มูลนายเก็บค่า
ราชการส่งพระมหากษัตริย์โดยมูลนายจะได้รับผลประโยชน์ตอบแทน คือ ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรง
งานได้รับบริการจากไพร่ในรูปต่าง ๆ เมื่อเปรียบเทียบภาระหน้าที่และความรับผิดชอบระหว่าง
มูลนายและไพร่แล้วจะเห็นถึงความมั่งคั่งและสุขสบายของมูลนายอันเป็นชนชั้นปกครอง การถวาย
เทพีพยากรณ์ในรูปส่วย การเกณฑ์แรงงาน สิ่งของ ตลอดจนภาษีต่าง ๆ เป็นการเคลื่อนย้าย
ความมั่งคั่งจากดินต่าง ๆ ในรัฐมาสู่ศูนย์กลางคือเมืองหลวงเพื่อชนชั้นปกครองเพียงกลุ่มเดียว
ทรัพยากรนั้นไม่คืนกลับไปยังชนบท

บทบาททางด้านการเมือง

ความสัมพันธ์ระหว่างไพร่กับมูลนายแลมูลนายกับพระมหากษัตริย์ได้ถูกนำมาใช้
ประโยชน์ในทางการเมือง เพราะไพร่เป็นกำลังรบเป็นฐานอำนาจ พระมหากษัตริย์ทรงใช้ระบบ
การปกครองโดยจัดปกครองไพร่แบ่งเป็นหมู่เป็นกองอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าขุนมูลนาย พระ
มหากษัตริย์ทรงควบคุมกำลังคนซึ่งเป็นฐานอำนาจสำคัญทางการเมืองไว้ แต่มีใตหมายความว่า
การแบ่งแยกกองทหารควบคุมไพร่ให้แก่เจ้านายแลขุนนาง ทำหน้าที่เป็นมูลนายปกครองทำให้
พระมหากษัตริย์มีความมั่นคงทางการเมืองอย่างใด ความมั่นคงของพระราชอำนาจขึ้นอยู่กับความ
พยายามที่ทรงรักษาคุณแห่งอำนาจในการควบคุมคนเอาไว้ มิให้กำลังคนไปรวมอยู่กับขุนนางหรือ
เจ้านายตำแหน่งใดมากเกินไป จนเป็นอันตรายแก่พระองค์ใด เพราะไพร่เป็นกำลังรบอาจถูกนำ
มาใช้เพื่อสร้างอำนาจให้แก่ขุนนางเจ้านายคนหนึ่งคนใดก็ได้ เจ้าหมมูลนายมีหน้าที่ปกครองดูแล
ทุกข์สุขของลูกหมคนยามศึกสงครามเจ้าหมมูลนายต้องรวบรวมลูกหมของตนไปทำสงคราม ระบบ
การปกครองหรือการควบคุมประชาชนในลักษณะคล้ายกองทัพ เช่นนี้เหมาะสมกับสภาพของสังคม
ไทยในสมัยเริ่มแรกเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นเวลาที่เพิ่งอพยพมารวมรวมกันทั้งถิ่นฐานมีกำลังพล
เมืองน้อย ไม่จำเป็นต้องแยกออกเป็นฝ่ายทหารและพลเรือน ระบบการปกครองแลควบคุมกันเป็น
กลุ่ม ๆ สะกดกแกการป้องกันตนเองจากศัตรูและการชวยพลบภัยเมื่อไม่สามารถต้านทานการรุกร
รานจากศัตรูได้¹

วิธีการที่เหมาะสมประการหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงใช้ในการควบคุมกำลังคน คือ

¹ สมจิตร. พุทธพงษ์ ไพร่ในระบอบสังคมสมัยอยุธยา หน้า 48

การพระราชทานศักดิ์ทินาให้แกทุกคนในพระราชอาณาจักร ในสังคมเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองมิได้ ยึดที่ดินเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะยังมีที่ดินว่างเปล่าอยู่มากแต่กำลังคนหาได้ยากกำลังคนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่ต้องระดมไว้ การพระราชทานศักดิ์ทินาได้นำมาใช้ในการกำหนดจำนวนคนที่สังกัดอยู่กับขุนนางและเจ้านายควบคุมเพื่อเก็บผลประโยชน์เป็นของตนบ้าง

สมัยอยุธยาถือว่าตัวบุคคลที่ต้องเป็นทหาร นั่นคือหลักกว่าชายไทยไม่ว่าจะเป็นยศใด สกุดใดต้องเป็นทหารทุกคน¹ ซึ่งตรงกับเจตนาของลาลูแบร์ที่ว่า ประชาชนพลเมืองของชาวสยามรวมกันเป็นกองทัพรักษาดินแดน ซึ่งทุกคนจะต้องขึ้นทะเบียนหางว่าวที่กรมสุรัสวดี เข้าไว้หมดทุกคนเป็นพลรบในภาษาสยามเรียกว่า ทหาร² พระมหากษัตริย์ได้ทรงใช้นโยบายที่สำคัญในการควบคุมกำลังคนไว้ คือ

การใช้นโยบายแบ่งแยกอำนาจและสอดส่องป้องกันกันดูเหมือนว่า พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ได้ทรงใช้นโยบายนี้มาตลอด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารเสียใหม่ เพื่อป้องกันปัญหาการสะสมกำลังคนของเจ้าเมืองลูกหลวง แต่เดิมมีการปกครองระบบเมืองลูกหลวง โดยพระมหากษัตริย์จะทรงส่งพระราชกุมารไปครองเมืองต่าง ๆ ตามลำดับความสำคัญ เมืองที่ถือว่าเป็นเมืองลูกหลวงได้แก่ เมืองพิษณุโลก สวรรคโลก กำแพงเพชร ลพบุรี สิงห์บุรี³

ค่านการเตรียมพลในสมัยอยุธยานั้นจะมีระยะเวลาการคัดเลือกชายฉกรรจ์มาเป็นทหารแบ่งระยะเวลาได้ดังนี้

1. เมื่อชายใดมีอายุครบ 18 ปี ต้องมาขึ้นทะเบียนที่เจ้าหน้าที่กรมพระสุรัสวดี จะได้รับการสีกทองมือว่าเป็นคนสังกัดกรมใด โดยธรรมเนียมจะบรรจุไว้ในกรมที่บิดาเคยสังกัดมาก่อน

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ราชานุภาพ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 หน้า 43

² ลาลูแบร์ จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 346

³ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 72

2. เมื่อชายมีอายุครบ 20 ปี

สำหรับผู้ที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเป็นทหาร คือ

1. นักบวชศาสนาต่าง ๆ ทุกศาสนา ซึ่งเป็นเหตุให้บุคคลพากันหลบหนีไปบวชเป็นจำนวนมาก เป็นเหตุให้เกิดปัญหาศาสนาเสื่อมและจำนวนประชากรที่เป็นทหารมีน้อยจึงปรากฏเรื่องราวในพระราชพงศาวดารสมัยสมเด็จพระนารายณ์ว่า เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ให้ลี้ภัยพระภิกษุสามเณร ออกมารับราชการทหาร

2. ชาวต่างประเทศแต่ถ้าหากผู้ใดสมัครก็รับเป็นทหาร อาสาส่วนชาวต่างประเทศจำพวกที่เป็นลูกหลานเชื้อสายของชาวต่างประเทศอันเกิดในแผ่นดินอยุธยาไม่มีศักดิ์เป็นทหาร²

3. พวกทาสพวกเชลยจะเป็นทหารไม่ไค้ต้องเสียเงินค่าราชการหรือถูกเกณฑ์แรงงาน

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงปรับปรุงการปกครองเสียใหม่โดยแบ่งอำนาจการควบคุมกำลังคนออกเป็น 2 ฝ่าย ตำแหน่งสมุหพระกลาโหมทำหน้าที่ควบคุมกำลังคนฝ่ายทหาร ตำแหน่งสมุหนายกให้ทำหน้าที่ปกครองกำลังคนฝ่ายพลเรือนตลอดจนแบ่งกรมเป็นฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายเป็นนโยบายการแบ่งแยกอำนาจอย่างแท้จริง

นอกจากนั้นพระมหากษัตริย์จะทรงใช้นโยบายการแบ่งแยกอำนาจในการควบคุมกำลังคนแล้วยังทรงใช้การสืบข่าวสอดแนมป้องกันภัย อันเกิดจากการคบคิดกันระหว่างผู้มีอำนาจในการควบคุมคนด้วย นโยบายในการปกครองอีกประการหนึ่งที่ทรงใช้ยุทธศาสตร์คือนโยบายอำนาจเป็นธรรม³ กฎหมายในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้นแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ได้นิยมใช้นโยบายนี้เป็นอย่างมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการป้องกันภัยซึ่งราชสมบัติที่ปรากฏว่ามีอยู่เกือบตลอดเวลาในสมัยอยุธยาตอนต้นโทษสูงสุดของผู้ที่ทำผิดขององค์พระมหากษัตริย์หรือเป็นภัยต่อความมั่นคงของพระองค์คือการพันคอริบเรื่อน พระมหากษัตริย์ทรงกำหนดโทษสำหรับเจ้าเมืองหรือแม่ทัพที่ยกกำลังเข้ามาเมืองหลวงโดยไม่มีหนังสือแจ้งให้เข้ามาก่อนหรือมาก่อน

¹ กรมศิลปากร พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 หน้า 166

² กรมพระยาดำรงราชานุภาพ "ตำนานการเกณฑ์ทหารไทย" ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4 ภาคที่ 23 หน้า 134

³ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ หน้า 52

ได้รับหนังสือไปถึงประหารชีวิต

ทั้งนี้เพราะทรงเห็นว่าเกรงการใช้กำลังไพร่ เป็นฐานอำนาจในการยึดอำนาจรัฐ ในจากพระองค์ การลงโทษอย่างรุนแรงคงทำให้ผู้อยู่ใต้ปกครองเกิดความเกรงกลัวไม่สามารถ กระทบการ เป็นภัยต่อพระองค์ได้

ในคอนปลายสมัยอยุธยาได้ปรากฏการใช้ไพร่ เป็นฐานอำนาจทางการเมือง เพื่อหวังชิงพระราชอำนาจจากพระมหากษัตริย์อย่างเด่นชัด คือ การขึ้นมามีอำนาจของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและสมเด็จพระเพทราชาซึ่งแต่เดิมเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่และเจ้านายที่มีไพร่ในบังคับบัญชา มาก นับตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองลงมา มีการสงครามและเกิดกบฏชิงอำนาจภายในหลายครั้ง เช่น การขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระนารายณ์ การขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเพทราชา กบฏบุญกว้าง กบฏธรรมเถียร ฯลฯ การช่วงชิงอำนาจการเมืองภายใน หรือการสงครามกับศัตรูภายนอกก็ ทุกครั้งต้องอาศัยไพร่ เป็นขุมกำลังในการช่วงชิงอำนาจทำให้ไพร่ต้องล้มตายลงเป็นจำนวนมาก ปลายสมัยอยุธยาทำให้กำลังการป้องกันประเทศอ่อนแอจนต้องเสียกรุงครั้งที่สองในที่สุด

คุณภาพทางการรบของไทยค่อยลงมากในคอนปลายศตวรรษที่ 17 แคร้แวลส์ได้ให้ข้อเสนอเรื่องสภาพของกองทัพในช่วงนี้ว่า

"ปัจจุบันนี้มีทหารประจำการซึ่งได้รับการฝึกอย่างมีระเบียบอยู่ราว 100 คนเศษเท่านั้น นอกนั้นก็เป็ทหารเกณฑ์จากหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปรบหรือใช้งานอะไรก็ได้ตามที่รัฐเรียกร้อง ทหารคนหนึ่งจะเสพยาเสียยงอาหารของคนไวนนไหลข้างหนึ่งอีกไหลหนึ่งเสพยาอาวุรบ รัฐเป็นผู้ออกเงินค่าและกระสุนให้.... ทุก ๆ เย็นจะมีการคิดตลาดในค่ายที่พักเพื่อขายเสพยาอาหารให้แก่ผู้ขาดแคลน แต่โดยที่ขายควยราคาแพงลิบลิว พวกพลทหารที่จน ๆ ก็จำต้องเลือกซื้อเฉพาะที่จำเป็นเพื่อมิให้ออกตายเท่านั้น... ขณะที่ดำเนินการสงคราม กองทัพจะไม่เกินทัพในเวลากลางคืนเป็นอันขาด พอตกค่ำก็จะตั้งค่าย ถ้ารู้ว่าอยู่ใกล้กับข้าศึกก็หลบไปชมซ่อนอยู่ตามซั้มภูมิที่คิดว่าคนใดเปรียบแล้วยังป็นตั้งตั้งไปจนกระทั่งรุ่งสางสว่างพร้อมกับโหรงสนั่นครันครัน ทำทุกอย่างที่จะให้ข้าศึกเสียขวัญและคลายความห้าวหาญลงไป... คติของพวกเขาคือจะไม่ทำรบพุ่งขึ้นแตกหักเลยถ้าไม่จำ

เป็นจริง ๆ คอยแต่จับพวกข้าศึกเป็นเชลยและปล้นหมู่บ้านฝ่ายตรงข้าม
เท่านั้น เขาไม่คอยชอบเห็นเลือดคนัก บ่อยครั้งที่เคียวที่เมื่อจะทำการรบ
พุ่ง เขาจะใคร่รับคำสั่งจากแม่ทัพว่ามีให้ฆ่าใคร นอกจากว่าสุดที่ระลึก
เลี้ยงมีให้ข้าศึกฆ่าตัวเขาให้ไ้แล้วเท่านั้น ฉะนั้นจึงน้อยนักเมื่อรบกันแล้ว
จะมีทหารนอนตายอยู่ในสมรภูมิมากเกินกว่าฝ่ายละ 40 คน

จะเห็นได้ว่าไพร่ในนั้นมีบทบาทสำคัญในการ เมืองของรัฐเป็นอย่างมาก ผู้ใดที่มีไพร่ อยู่ในสังกัด
เป็นจำนวนมากก็แสดงว่าผู้นั้นมีฐานะกำลังมาก ไพร่ก็คือทหารที่จะคอยทำการป้องกันรัฐในยามศึก
สงคราม ในยามว่างเว้นจากการศึกสงครามก็ประกอบอาชีพโดยที่ตอ้งมีการทำราชการออกเคื่อน
เข้าเคื่อนคังที่กล่าวมาแล้ว

บทบาททางศาสนาสังคม

ประเพณีสังคัมไทยมีใ้กำหนดค่านวรรณะไว้ตายตัว การจะแสดงโครงสร้างทาง
สังคัมไทยเป็นสิ่งที่เห็นใ้ยากลำบากมากเมื่อพิจารณาจากชนชั้น วิธีที่จะมองโครงสร้างสังคัม
ไทยใ้เห็นอย่างเด่นชัดควรจะแบ่งเป็นชนชั้นปกครองและชนชั้นปกครอง ไพร่ในฐานะที่เป็น
ชนชั้นถูกปกครองจะมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไพร่ส่วนใหญ่มีฐานะยากจนที่อยู่อาศัยปลูกสร้าง
อย่างง่าย ๆ โดยใ้ใช้วัสดุที่หาใ้ได้ในท้องถิ่นนั้นเองในบริเวณบ้านก็ปลูกผักสวนครัวบ้างเล็ก ๆ
น้อย ๆ ตามความจำเป็นใ้ในชีวิตประจำวัน ชีวิตใ้ในครอบครัวมักจะรวมกันเป็นครอบครัวใหญ่
ครอบครัวใ้มีบุตรหลานมาก บุตรที่แต่งงานแล้วจะตั้งบ้านเรือนอยู่ใ้ไกล เคียงกับบ้านของบิดา
มารดาทำให้เกิดเป็นหมู่บ้านชนคยอมขึ้นและคยอมขยายออกเป็นหมู่บ้าน² ความสัมพันธ์ใ้ในหมู่บ้าน
ของไทยจึงเป็นแบบเครือญาติอย่างแน่นแฟ้นคนใ้ในหมู่บ้านจะรู้จักกันหมด

ใ้ในชีวิตครอบครัวของไพร่ ผู้หญิงจะมีบทบาทรับผิดชอบใ้ในครอบครัวเป็นอย่างมาก

¹ นิโกลาส์ แชรแอส ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม สันต์ ท.
โกมลบุตร แปล หน้า 57 - 58

² เสฐียรโกเศศ ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน หน้า 358

เพราะชายนั้นต้องผูกพันอยู่กับระบบไพร่ ต้องเข้าไปรับราชการ เข้าเคื่อนออกเคื่อนไม่มีเวลา
 อยู่บ้านอยู่กับครอบครัวมากนัก ในเวลาที่มีสงครามก็ต้องถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารปีละหลายเคื่อน
 ในขณะที่กลับมาอยู่ที่บ้านก็อาจจะมีภาระ ภาระแรงงานและสิ่งของเป็นครั้งคราว เป็นผลให้ผู้หญิง
 มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบครอบครัวสูง อย่างไรก็ตามสังคมไทยก็ยังยกย่องผู้ชายมากกว่าผู้หญิง
 สังคมกำหนดว่าผู้หญิงจะทำหน้าที่เป็นผู้ปรนนิบัติรับใช้ และกำหนดให้ผู้ชายเป็นนาย ผู้ชายนั้น
 สามารถขายบุตรและภรรยาเป็นทาสได้ เนื่องจากการรับผิดชอบต่อครอบครัวอยู่ที่ฝ่ายหญิง
 ผู้หญิงไทยจึงมีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องภายในครอบครัวและมีบทบาทในการสร้าง
 ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวเป็นอันมาก

ในสังคมของไพร่มีการศึกษาไม่มากมายนัก เรียนรู้การศึกษาเพื่อนำไปใช้ในชีวิต
 ประจำวันมากกว่า ส่วนใหญ่แล้วไพร่จะอ่านหนังสือไม่ออกเขียนไม่ได้ ผู้หญิงจะไม่มีโอกาสได้
 เรียนหนังสือทั้งนี้เพราะโรงเรียนสมัยนั้นก็คือวัด จะมีพระสงฆ์เป็นผู้สอน ดังนั้นผู้ชายเข้าเรียนที่มี
 โอกาสได้เรียนหนังสือ ผู้หญิงก็เรียนรู้การทำงานการเรือน งานเย็บปักถักร้อยต่าง ๆ ไป
 ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อต่าง ๆ ที่มีส่วนในการควบคุมพฤติกรรมของ
 ชนชั้นไพร่ได้จากศาสนาเป็นอันมาก คนในสังคมมีความเชื่อว่ามีฐานะและความเป็นอยู่ในโลก
 นี้ของแต่ละคนเกิดจากผลกรรมที่สร้างสมไว้แต่ชาติปางก่อน คานิยมในระบบไพร่ที่ยกย่องเคารพ
 ยำเกรงผู้มีอำนาจและอาวุโสผู้น้อยของยำเกรงผู้ใหญ่ ปลูกฝังความเชื่อโดยไม่ต้องคิดหรือโต้
 แย้งทำให้คนไทยเป็นคนหัวออน ไม่สงสัยในประเพณีที่สั่งสอนกันมาการปลูกฝังความเชื่อเช่นนี้
 มีประโยชน์ต่อชนชั้นปกครอง ซึ่งศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีต่างมีส่วนทำให้การควบคุมไพร่
 ของชนชั้นปกครองเป็นไปอย่างง่ายกาย แม้จะมีการเคลื่อนไหวของไพร่ในสังคมบ้างเป็นครั้ง
 คราว เช่น กบฏธรรมเจียรในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา กบฏญาณสิทธิเจียรในแผ่นดินพระมหา
 ธรรมราชา กบฏบุญกว้างในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา เป็นต้น

* ลักษณะเช่นนี้ได้ตกทอดมาสู่สังคมไทยในยุคต่อมา ผู้หญิงจะทำหน้าที่เป็นแม่บ้านคอยดูแล
 รับผิดชอบเรื่องในครอบครัว ส่วนผู้ชายนั้นออกไปทำงานนอกบ้านรับผิดชอบในการสร้างฐานะทาง
 เศรษฐกิจ

¹ สังฆราชปาเลกัวร์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 206

ซึ่งล้วนแต่เป็นการชักชวนรวบรวมไพร่โหดอกการกบฏขึ้น การเคลื่อนไหวที่ใช้ไพร่ เป็นเครื่องมือ ในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองเท่านั้นมิได้มีเป็นการตื่นตัวเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นไพร่แต่อย่างใด

ไพร่จึงเป็นชนชั้นที่จะต้องให้บริการแก่สังคมอยู่ตลอดเวลา มีหน้าที่ต้องเชื่อฟัง เคารพยำเกรงมูลนายตลอดจนรับใช้งานเกณฑ์ของรัฐและงานในบ้านเรือนของมูลนายโดยหวังว่ามูลนายคงพอใจและสามารถคุ้มครองตนให้ปลอดภัยหรือ ออกจากความลำบากต่าง ๆ ได้ แต่สภาพความเป็นอยู่สถานะในสังคมของชนชั้นไพร่ยังคงเป็นไปในรูปเดิมอยู่นั่นเอง โอกาสที่ไพร่จะได้เขยิบฐานะในสังคมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยยาก เว้นเสียแต่เมื่อมีศึกสงครามหรือมีการล้มล้างราชบัลลังก์ อยากรู้ก็ตามไพร่ในสมัยอยุธยาที่มีโอกาสเลื่อนฐานะขึ้นได้โดยวิธีดังนี้

1. ความสำเร็จราชการ วิธีนี้เริ่มตนด้วยการเป็นข้าราชการชั้นเลวไปก่อน เมื่อผู้บังคับบัญชาเห็นความสามารถ เช่น มีความรู้ความสามารถชำนาญในงาน มีความขยันหมั่นเพียร ก็จะเลื่อนชั้นเป็นขุนหมื่น แล้วต่อไปก็อาจได้เลื่อนชั้นเป็นขุนนางก็ได้ ถ้าพระมหา กษัตริย์เห็นชอบ

2. ความสำเร็จการรบ กฎหมายลักษณะขบถศึก มาตรา 16 บัญญัติว่า "ถ้าการพระราชสงครามยกไปที่ใด ฆ่าศึกยกมาถึงเมืองก็ตี แล ท้าวพระยาหัวเมืองมุขมนตรี เสนาโยธามาตย์ ผู้เป็นนายกอง นายทัพ ยกข้างมารีพลค้ำคายนเสโลปืนไฟ หน้าไม้ธนูหอก คานเป็นปีกออกไปกลางแปลง..... ถ้าพลหอกคานเสโลพล เท้าโคช่วยควยข้าง แลผู้ชนข้างมีชัยเพราะพลเท้า ยกพลนั้น เป็นขุนรางวัลเงินลากทองลาก ลูกหลานเลี้ยงสืบไป..... ถ้าไพร่พลชาวเล็กรองคักของโจมคี่ทะเลวงฆ่าศึกหนีจากทัพ ให้เงินชั่งหนึ่งคัลบทองเสื่อน้ำ ตั้งขึ้นเป็นขุนอาษา ผู้โคพันแย้ง ความสำเร็จแลชนะเงินห้าตำลึง ผู้โคสูสองคนแลแก้ตัวออกมา รางวัลชั้นทอง

¹ ม.ร.ว. อคิน รัตพันธ์ สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416 ม.ร.ว. ปรกาศทองศิริสุข และพรวิจิตรสงวนภูมิ แปล หน้า 252 - 319

เสื่อผ้า ถ้าผู้ใดไปสองคน ออกตัวออกมาไต่หิ้งอาวูชาตีกลับมาด้วย
 บำเหน็จขันทองเสื่อผ้า คึงให้เป็นขุน¹

3. คุ้มการถวายช้างเผือก ช้างเผือกเป็นสัตว์ที่สังคมนาโบราณแยกยกว่าเป็นบุญ
 บารมีของพระเจ้าแผ่นดิน และนำโชติภาพอันประเสริฐมาให้แก่บ้านเมือง พระเจ้าแผ่นดินจะ
 ทรงพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่ผู้ถวายอย่างงาม เช่น ตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
 สมเด็จพระนารายณ์ นายอานชยุคลองช้างเผือกได้ในป่าเมืองศรีสวัสดิ์แล้วนำถวาย โปรดเกล้า
 ให้นำอานชยุเป็นขุนคนเอนทร โอยราวิสุทธราชกิริณี²

4. โดยการแต่งงาน การที่ขุนนางแต่งงานกับลูกหมู่ไพร่ที่เป็นหญิง หญิงนั้นจะ
 ชาติจากหมู่เกิม แต่คงทูลถวายฎีกาขอจากบัญชีไพร่หมู่เดิมต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งส่วนมาก
 พระองค์ก็จะอนุมัติตามที่ขอ ซึ่งจะเป็นการช่วยใหญ่ครุที่เกิคมมาจากการ เป็นไพร่ในกฎหมาย
 ระบุถึงการห้ามเอาบุตรขุนนางมาเข้าบัญชีแม่ลูกหมู่ แมว่าบุตรนั้นจะเกิดจากภรรยาที่เป็นไพร่
 ก็ตาม³ แต่ในทางกลับกันหากบุตรขุนนางหรือเจ้านายโตไพร่ เป็นสามี จะได้รับการตีเทียบจาก
 สังคมเป็นอันมาก เพราะการ เป็นไพร่นั้นได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยามจากชนชั้นปกครองในแง่
 การอบรมสั่งสอนถึงกิริยามารยาทในสังคม

5. โดยการ ออกบวชเป็นพระสงฆ์ เมื่อบวชได้เปรียญสูง ๆ อาจลาสิกขาบทสมัคร
 เข้ารับราชการ แต่ก็คงมีไม่มากนัก เพราะการบวชกว่าจะได้เปรียญสูงต้องบวชอยู่นาน

เนื่องจากไพร่ต้องทำงานให้แก่ทางราชการ เป็นเวลาชานานหลายสิบปี ทำให้เกิด
 ปัญหาการหลบหนีการ สักเลงของชายฉกรรจ์ บางพวกก็หนีเขาป่าไปแล้วของสมมุติคนหรือตบโจร
 ญรายหันไปมีอาชีพเป็นพวกปล้นสดมภ์ บางพวกก็หนีเข้าเมืองหลวงถวายตัวแก่เจ้านายที่เชื่อว่า
 มีอิทธิพลพอที่จะคุ้มครองไม่คงให้ถูกเกณฑ์ทหารไปรับใช้ราชการ ทำให้เจ้านายบางพระองค์
 มีอำนาจมากขึ้นเพราะมีคนเข้ามาถวายตัวเป็นจำนวนมาก ทำให้มีกำลังมากแล้วก็คิดบุญ และ

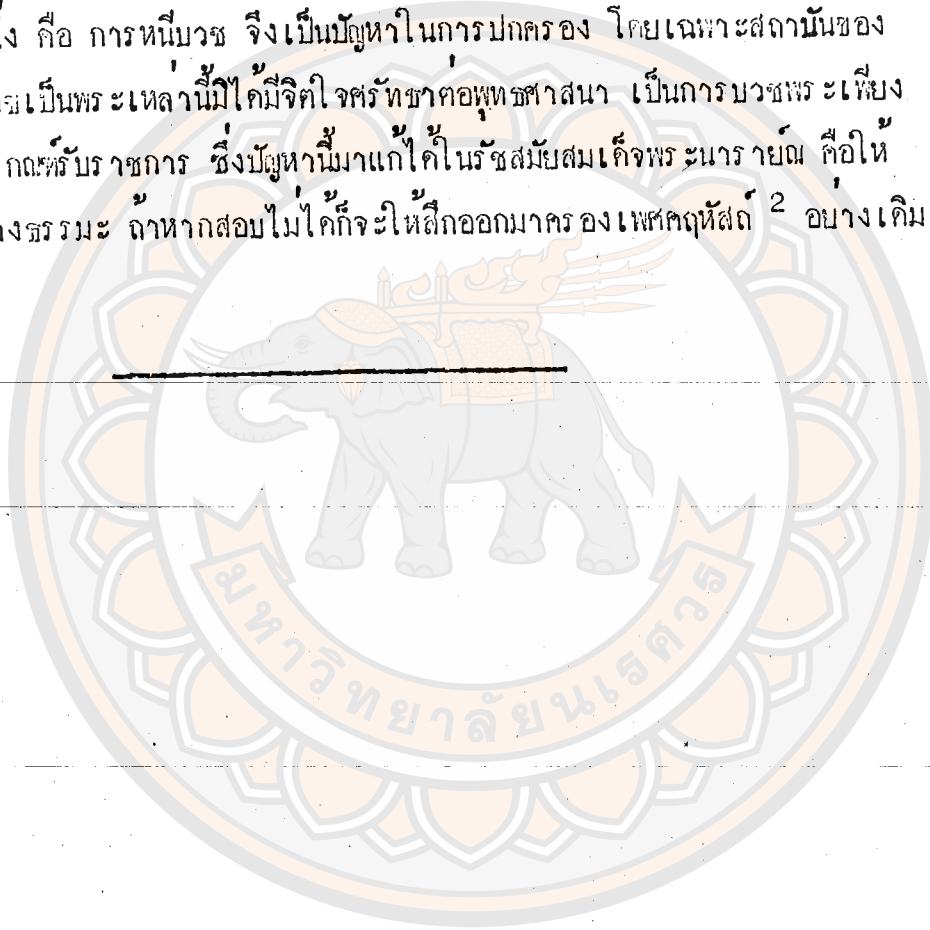
¹ ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติสังคมนาไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25 หน้า 194

² อ.

³ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 หน้า 13

ที่สำคัญคือกำลังคนที่จะใช้ในราชการมีไม่พอ¹

วิธีการแก้ปัญหานี้ก็อาจทำได้เช่นตั้งเจ้านายประจำอยู่ในกรมกอง คือ หน่วยบริการซึ่งเจ้านายมีกำลังคนได้ในอำนาจโดยตั้งเจ้านายเป็นผู้บังคับบัญชาโดยอ้างว่าเป็นการเฉลิมเกียรติเจ้านาย* แต่เบื้องหลังนั่นก็คือ การดึงเอาอำนาจควบคุมกำลังไพร่พลที่ไม่ผ่านการเกณฑ์มาไว้ในราชการ โดยผ่านทางตำแหน่งราชการของเจ้านายผู้บังคับบัญชา การหลบหนีอีกวิธีหนึ่ง คือ การหนีบวช จึงเป็นปัญหาในการปกครอง โดยเฉพาะสถาบันของศาสนา เพราะผู้บวชเป็นพระเหล่านี้มิได้มีจิตใจศรัทธาต่อพุทธศาสนา เป็นการบวชพระเพียงเพื่อหลบหนีการถูกเกณฑ์รับราชการ ซึ่งปัญหานี้มาแก้ได้ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ คือให้มีการสอบความรู้ทางธรรมะ ถ้าหากสอบไม่ได้ก็จะให้สึกออกมาครองเพศคฤหัสถ์² อย่างเต็ม

¹ สมจิตร พุททวงษ์ ไพร่ในระบบสังคมสมัยอยุธยา หน้า 54

* คุรายนละเอียดยกได้ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจันทนุนมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาก)

² ลินชัย กระบวนแสง และ พวงเพชร สุรันทนกวีกุล การศึกษาสภาพสังคมสมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. 1893 - 2072) หน้า 50

บทสรุป

ระบบไฟโด้เริ่มมีมานานแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกเรียกกันโดยสามัญชื่อกันว่า ไฟรพนาไส ไฟรพนาปก ไฟรพนาไทย เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาจะพบว่าไฟโด้ในสมัยสุโขทัยนั้นก็คือ สามัญชนโดยทั่วไปนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตามได้มีผู้ตีความหมายของคำว่าไฟโด้ออกไปอีกมากมาย ในสมัยสุโขทัยนั้นหลักฐานต่างๆยังไม่ปรากฏชัดเจน จึงยากต่อการจะตีความหมายของคำว่าไฟโด้ที่ปรากฏในศิลาจารึกโด้

แต่พอถึงสมัยอยุธยาได้ได้มีการตีความหมายของคำว่าไฟโด้ที่แตกต่างไปจากไฟโด้สมัยสุโขทัย ทั้งนี้เนื่องจากพื้นฐานทางค่านิยมของสมัยอยุธยานั้นแตกต่างจากสมัยสุโขทัย ได้มีการออกกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ทางด้านการปกครอง มาควบคุมประชาชนทั่วไป ประกอบกับในสมัยอยุธยานั้นมีประชาชนจำนวนมากกว่าในสมัยสุโขทัย ถ้าหากไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนควบคุมก็จะก่อให้เกิดความยุ่งยากในการปกครองผู้คนเป็นจำนวนมากนั้นได้ ในสมัยอยุธยาได้แบ่งการปกครองออกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร เพื่อเป็นการแบ่งแยกความรับผิดชอบของแต่ละฝ่ายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงทำให้ไฟโด้สมัยอยุธยามีบทบาทมากกว่าไฟโด้สมัยสุโขทัย และไฟโด้สมัยอยุธยานั้นถึงแม้จะมีได้มีหลักฐานแบ่งประเภทของไฟโด้แน่ชัดนัก แต่จากการศึกษาก็พอจะแบ่งประเภทของไฟโด้ตามหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละประเภทได้แก่ ไฟโด้สม ไฟโด้หลวง ไฟโด้สวย ไฟโด้ชาพระและเลิกแต่ก็ไม่เป็นที่แน่นอนกว่าการแบ่งไฟโด้ตามสังกัดกอง

นอกจากนั้นจะเห็นได้ว่าไฟโด้สมัยอยุธยามีความสัมพันธ์กับมูลนาย เป็นแบบคองพึ่งอาศัยกันคือมีกฎหมายระบุว่าไฟโด้ของสังกัดมูลนาย จึงจะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย ไฟโด้จึงคองพึ่งพามูลนายทางด้านการให้ความคุ้มครอง ซึ่งเพื่อตอบแทนมูลนาย ไฟโด้จึงคองยอมให้แรงงานคนแก่มูลนายเป็นการแลกเปลี่ยน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายกับไฟโด้จึงออกมาในลักษณะการสังกัดกรมกองของไฟโด้ หน้าที่ของไฟโด้และสิทธิของไฟโด้ ซึ่งจะเห็นว่ามีความสำคัญต่อประเทศมาก เพราะการสังกัดกรมกองของไฟโด้มีไว้เพื่อสะดวกในการควบคุมไฟโด้พลให้อยู่ในกฎเกณฑ์มิให้ไฟโด้คองหลบหนีออกจากราชการ ซึ่งภาวะของอยุธยาจำเป็นที่จะต้องใช้ไฟโด้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด เนื่องจากมักเกิดสงครามบ่อยครั้ง ถ้าหากไม่ควบคุมไฟโด้ที่ดีก็อาจจะนำมาซึ่งการเสียเอกราชได้ ถ้าหากกำลังไฟโด้พลมีน้อยก็จะไม่สามารถต่อสู้กับข้าศึกศัตรูอย่างมีประสิทธิภาพได้

นอกจากนั้นการสังกักรมกองยังมีผลส่งมาถึงหน้าที่และสิทธิของไพร่ โดยหน้าที่ภูจะแบ่งแยกได้เป็นสองลักษณะคือหน้าที่ในยามสงครามและในยามสงบ

หน้าที่ในยามสงครามก็เช่นการระดมพลไปช่วยการรบกับข้าศึก คอทุกคนต้องเป็นทหารส่วนหน้าที่ในยามสงบก็ไค่แก่การถูกเกณฑ์แรงงาน คออยู่ไค่คำสั่งของมูลนาย รวมทั้งเสียบภาษี ซึ่งหน้าที่ของไพร่นี้ทำให้โคกการ เปรียบเทียบระหว่างไพร่สมกับไพร่หลวง เพราะไพร่สมนั้นทำงานสบายกว่าไพร่หลวง จึง เป็นเหตุให้ไพร่นี้สังกัคเพื่อจะไค่เป็นไพร่สมหรือไค่หนีเพื่อคองการอิสระเช่น หนีเข้าป่าหรือหนีไปบวช อันเป็นจุดเริ่มคนที่ไพร่มีปฏิกริยาต่อระบบไพร่ไค่ยังไม่รุนแรงนัก

สิทธิของไพร่ในสมัยสุโขทัยจะมีสิทธิในการร้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์ สิทธิในที่ดินที่ไค่หักวางดวงพงไว้ สิทธิในการสืบทอดมรดกแก่ลูกหลาน อีกหังมีสิทธิในการค้า ส่วนในสมัยอยุธยาหนี้สิทธิของไพร่ถูกจำกัดลงคือไพร่มีสิทธิที่จะไค่รับการปกป้องคุ้มครองจากกฎหมายก็คอเมื่อคองสังกัคมูลนาย มีสิทธิไค่รับการคุ้มครองจากมูลนายและสิทธิในการประกอบอาชีพ ส่วนสิทธิที่ไค่จากพระมหากษัตริย์คือจะไค่รับการปกป้องคุ้มครองมิให้เจ้านายขุนนางมากคี่ข่มเหงทางคานบพบาทของไพร่ที่มีคอประเทศก็แยกออกเป็นสามบพบาทคือ บพบาททางเศรษฐกิจทางคานการ เมืองและสังคัม ไค่บบพบาททางเศรษฐกิจออกมากในลักษณะมีคักคินา ถือคักคี่ของคนเป็นเกณฑ์ การประกอบอาชีพก็คักทางคานการ เกษตร เป็นหลัก เช่นเดียวกับไพร่ในสมัยสุโขทัย แต่การประกอบอาชีพของไพร่สมัยสุโขทัยจะมีสิทธิเสรีมากกว่าสมัยอยุธยา เช่นให้สิทธิการเพาะปลูกและการค้าขาย ประชาชนจะค้าขายไค่เฉพาะกับพระคลังสินค้าเท่านั้น ห้ามทำการค้าขายกับคางประเทศโดยคอง อีกหังยังคองเสียบภาษีรายไค่และภาษีการค้าแก่รัฐบาล การผูกขาดการค้าและสินค้าบางประเภท เป็นเหตุให้ไพร่คองขาดเสรีภาพทางการค้า เช่นสมัยสุโขทัย ส่วนบพบาทของไพร่ทางคานเศรษฐกิจที่สำคัญอีกอยางก็คือ การช่วยรัฐในการเกณฑ์แรงงาน ซึ่งก็ไค่แยกออกเป็นไพร่สมและไพร่หลวง เนื่องจากทางเมืองหลวงไม่สามารถจะสอดส่องดูแลไค่หังถึงส่วนนอกเมืองหลวง เป็นเหตุให้มูลนายสะสมกำลังอันจะเป็นผลให้เกิดการบั่นบวนขึ้นเช่นอาจจะก่อกองกบฏ เนื่องจากเห็นว่าคนมีฐานกำลังมากคือมีไพร่อยู่ในสังกัคของตนเองมาก คอมากการเกณฑ์แรงงานก็ไค่มีการเปลี่ยนแปลงโดยใช้วิธีจ่ายเงินแทนการเกณฑ์แรงงานที่เรียกว่า ค้ำราชการ เป็นเหตุให้ไพร่มั่งมีไค่รับการยกเวนการเขาเคื่อนออกเคื่อนแต่วิธีนี้ใช้ไค่เฉพาะในยามที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะปกติเท่านั้น ถ้าหากอยู่ในภาวะมีศึกสงคราม

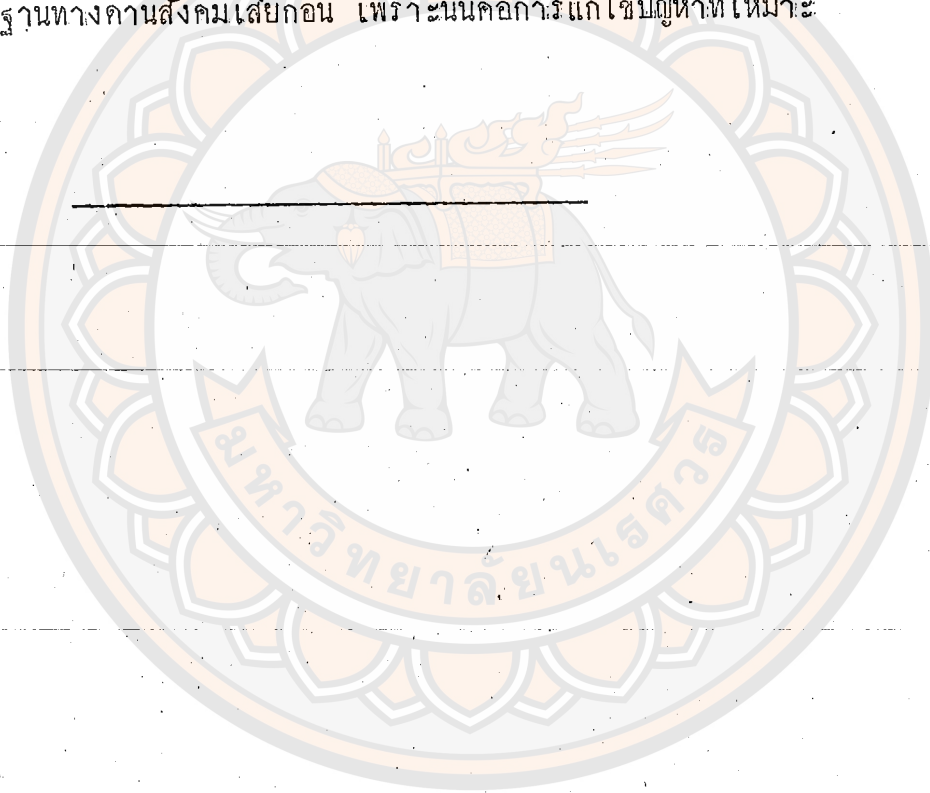
วิธีจ่ายเงินแทนการเกณฑ์แรงงานก็ค่อยๆ เลิกไป ส่วนบทบาทของไพร่ทางด้านการเมือง นั้นก็มีสาเหตุมาจากว่าการที่ประเทศจะดำรงอยู่ได้จะต้องมีกำลังทหารและจะคงพร้อม ในด้านการเตรียมพลไว้เสมอ ถ้าหากเกิดศึกสงครามก็จะสามารถเรียกระดมพลได้ทันที

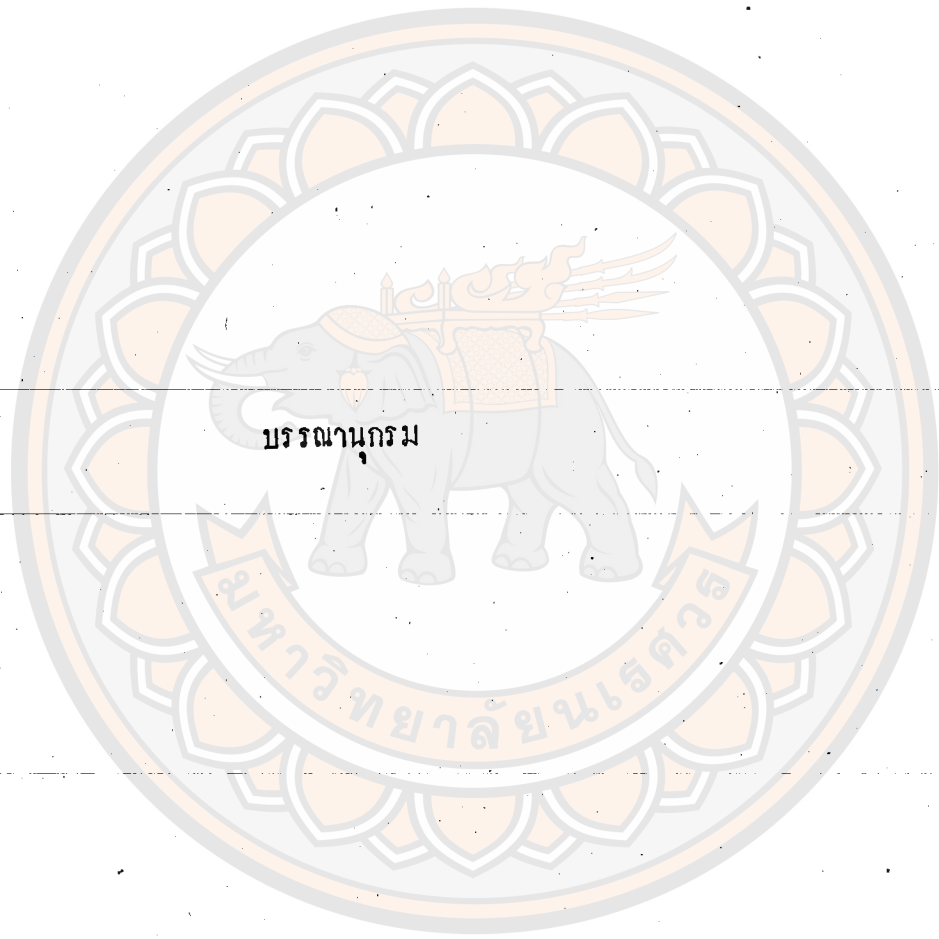
ในสมัยสุโขทัยไพร่จะเป็นทั้งทหารและพลเรือนไปในตัว แต่ในสมัยอยุธยาไพร่ จะมีบทบาททางทหารมากเพราะได้เกิดมีหน่วยงานที่เรียกว่าทะเบียนหางวาว โดยมีการ คัดเอาชายฉกรรจ์ มาเป็นทหารจะมีระยะที่ต้องมาขึ้นทะเบียนและเข้ารับราชการ ใดแก่ ไพร่สมและไพร่หลวง โดยไพร่สมถือเอาชายอายุ 18 ปีมาขึ้นทะเบียนซึ่งจะมีการสักเป็น สัญลักษณ์ เช่น รูปคาง รูปลำตาล เป็นต้น ที่คอที่แขน ขา ไพร่แต่ละหมู่จะถูกสักบริเวณ ค้างกลางแตกต่างกันออกไปบางกรมสักเพียงขาข้างเดียว บางกรมสักขาทั้งสองข้างหรือ บางกรมสักทั้งแขน คอแขน แต่ก็จะมีผู้ที่หนีไม่ขึ้นทะเบียนทั้งๆที่ไม่ได้รับการยกเว้นประการ ใด ซึ่งพวกนี้จะมีโทษหนัก ส่วนไพร่หลวงนั้นที่อยู่รอบเมืองหลวงจะเข้าเวรหกเดือน ที่อยู่ ความหัวเมืองจะเข้าเวรหนึ่งเดือน แต่อย่างไรก็ตามกฎหมายอยุธยาก็ยังคงมีการยกเว้น ผู้ที่จะต้องถูกเกณฑ์เป็นทหารอันใดแก่นักบวชทุกศาสนา ชาวต่างประเทศสุทธานักพิภพศาสนา และ พวกเชลย

บทบาทของไพร่ในด้านการสังคมก็แยกเป็นการ เลื่อนฐานันดรไพร่ และการเกิดปัญหาสังคมก็แยกได้เป็นการ เลื่อนฐานันดรไพร่ และการเกิดปัญหาสังคมอันเกิดจากการเกณฑ์ไพร่ โดยสรุปแล้วไพร่สามารถจะเลื่อนฐานันดรของตนเองได้จะโดยวิธีการทำราชการ โดยการ ออกรบ การถวายช่างเผือก และการที่ขุนนางแต่งงานกับลูกหมู่ไพร่ที่เป็นหญิง ส่วนการเกณฑ์ ไพร่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมก็ใดแก่การที่ไพร่ไม่พอใจ การถูกเกณฑ์แรงงานแล้วหาทางหนีเข้าป่า อาจจะไปของสมุ่กำลัง เป็นโจร หรือไม่ก็หนีไปบวช และที่สำคัญที่สุดคือไพร่หลวงหนีไปเป็นไพร่ สมซึ่ง เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เจ้าขุนมูลนายสามารถสะสมกำลัง เพื่อก่อกบฏได้ และจะเห็นได้ว่า ไพร่ในสมัยอยุธยามีไม่พอใจในสภาพของตน คั้งนั้นจึงได้ก่อกบฏหลายอย่างออกมา

จะเห็นได้ว่าไพร่ในอดีตก็ค่อยๆ แปรสภาพเป็นไพร่พลที่รับพระราชทานเงินเดือน หลวงแทนการ เสียเงินและคำว่าไพร่ก็ค่อยๆ เลือนหายไป จากไพร่ที่พยายามย่ำแย่กาลเวลาของ ความทุกข์มานานนับศตวรรษมาสู่ความเป็นไพร่พล มีภาระหน้าที่ พัฒนาประเทศ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ใดทรงให้มีการ เลิก ระบบไพร่อย่าง เด็ดขาดยังผลให้ ระบบไพร่หลุดหายไปจากสังคมไทยอย่างสมบูรณ์ ถึงแม้ ระบบไพร่จะถูกยกเลิกไปแล้วสำนักของคนในสังคมก็ยังมีอิทธิพลของระบบไพร่แอบแฝงอยู่ เช่นการฉ้อราษฎร์บังหลวงของราชการ สำนักที่เป็นเจ้านายประชาชนของบรรดาข้าราชการ ไขหน้าที่การงานของคนแสวงหาผลประโยชน์จากประชาชนทั่วไป ความไม่เสมอภาค ระหว่างบุคคลในสังคมในค่านต่างๆ สิ่งเหล่านี้ยังมีอยู่ในสังคมไทย จะเห็นว่าพื้นฐานทาง คติสังคมจะส่งผลถึงพฤติกรรมของบุคคล การที่จะหาวิธีการแก้ไขปัญหาของชาติ จึงควร จะให้การศึกษาถึงพื้นฐานทางค่านสังคมเสียก่อน เพราะนั่นคือการแก้ไข้ปัญหาที่เหมาะสมกว่า

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยสุรินทร์

บรรณานุกรม

1. เอกสารต้นฉบับที่ตีพิมพ์แล้ว

- กฎหมายตราสามดวง องค์การคำของครูสภา 2505. 5 เล่ม
แซรแวงส, นิโกลาส์ ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม แปล
โดย สันต์ ท. โกมลบุตร ก้าวหน้า 2506. 308 หน้า
ปาเลกัวซ์, ยูจีน-บ็อบิส เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร ก้าวหน้า
2506. 555 หน้า
ลาตูแบร์, ซิมอน เดอ จดหมายเหตุลาตูแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 แปลโดย สันต์ ท.
โกมลบุตร ก้าวหน้า 2510. 639 หน้า
ลีไทย, พระยา ไทรภูมิพระร่วง พิมพ์ครั้งที่ 2 ครูสภา 2506. 326 หน้า
ศิลป์ากร, กรม ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย ครูสภา 2515. 214 หน้า
พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ม.ป.ท. 2516. 723 หน้า
คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุง
เก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ คลังวิทยา 2507. 472 หน้า
พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน พิมพ์
ครั้งที่ 4 คลังวิทยา 2514. 656 หน้า
พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิ
วงศ์ (จาก) คลังวิทยา 2507. 943 หน้า

2. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นรอง

2.1 หนังสือนิตยสาร

ชจร สุขพานิช ข้อมูลจากอดีต เคล็ดไทย 2518, 120 หน้า

_____ ฐานันดรไพร่ โรงพิมพ์กรุงธน 2525, 91 หน้า

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. "สังคมสมัยอยุธยา" ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516

_____ "สังคมสมัยอยุธยา" ใน รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี เล่ม 1 หน้า
276 - 315 คุรุสภา 2510

เจริญ ไชยชนะ ประวัติศาสตร์ไทย เกษมบรรณกิจ 2512, 672 หน้า

เฉลิม พงศ์อาจารย์ พื้นฐานอารยธรรมไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
2523, 435 หน้า

ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25 สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์ 2523,
282 หน้า

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยโบราณ แผนกตำราและคำ
บรรยายคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519, 168 หน้า

_____ คึกคึกกับพัฒนาการของสังคมไทย นำอักษรการพิมพ์ 2519, 126 หน้า

ณรงค์ พวงพิศ ประวัติศาสตร์ไทย เล่ม 1 มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2514, 276 หน้า

คำเนียร เลชะกุล "การทหารสมัยอยุธยา" ใน รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี
เล่ม 2 หน้า 62 - 156 คุรุสภา 2510

คำทรงราชานุกาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส "ตำนานการเกณฑ์ทหารไทย" ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 14 (ภาคที่ 22 - 25) หน้า 106 - 137 ตีพิมพ์ที่พาดิษย์ 2507

"ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" ใน หนังสืออ่านประกอบพื้นฐาน อารยธรรมไทยตอนต้น พื้นฐานทางประวัติศาสตร์สังคมและการเมือง หน้า 1 - 29 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516

สาส์นสมเด็จ เล่ม 5 คุรุสภา 2504, 27 เล่ม

ถนอม อานามวัฒน์และคณะ ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ไทยถึงสิ้นอยุธยา พิมพ์ครั้งที่ 2 แสงรุ่งการพิมพ์ 2522, 347 หน้า

ไพฑูริย์ มีกุลล ประวัติศาสตร์ไทย ปรีการพิมพ์ 2521, 308 หน้า

ไพฑูริย์ ช่างเรียน ลักษณะสังคมและการปกครองของไทย คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 2514, 196 หน้า

วิไลเลขา การขนส่งและคณะ พื้นฐานวัฒนธรรมไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2521, 570 หน้า

เวลส์ ควอริช การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ แปลโดย กาญจณี ละอองศรี และยุพา ชุมจันทร์ โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2519, 404 หน้า

สมพงศ์ เกษมสิน การปกครองของไทย ไทยวัฒนาพานิช 2515, 202 หน้า

สมสมัย ศรีสุทรพรรณ โฉมหน้าศักดินาไทย เจริญวิทย์การพิมพ์ 2518, 285 หน้า

อकिन รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416 พิมพ์ 2521, 502 หน้า

อนุমানราชชน, พระยา ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน โดย เสรีโย โภเชศ (นามแฝง) คลังวิทยา 2521, 470 หน้า

อสมภินพงศ์ ฉัตราคม ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2524, 135 หน้า

2.2 วิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรรณิการ์ นิโสมล ระบบศักดินาไทยและยุโรป : ศึกษาเปรียบเทียบโครงสร้างทางสังคม
และลักษณะพัฒนาการ วิทยานิพนธ์ อ.ม. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2525, 141 หน้า พิมพ์ดีด

ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ระบบเศรษฐกิจอยุธยา วิทยานิพนธ์ อ.ม. บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2525, 244 หน้า พิมพ์ดีด

ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2450) วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร 2523, 191 หน้า พิมพ์ดีด

สายชล วรณรัตน์ พหุศาสตร์กับแนวความคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 - 2352) วิทยานิพนธ์ อ.ม. บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2525, 261 หน้า พิมพ์ดีด

สินชัย กระบวนแสง และพวงเพชร สัตย์คนแก้ว การศึกษาสภาพสังคมสมัยอยุธยาตอนต้น
(พ.ศ. 1893 - 2072) งานวิจัยมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ 2522, 189 หน้า
พิมพ์ดีด

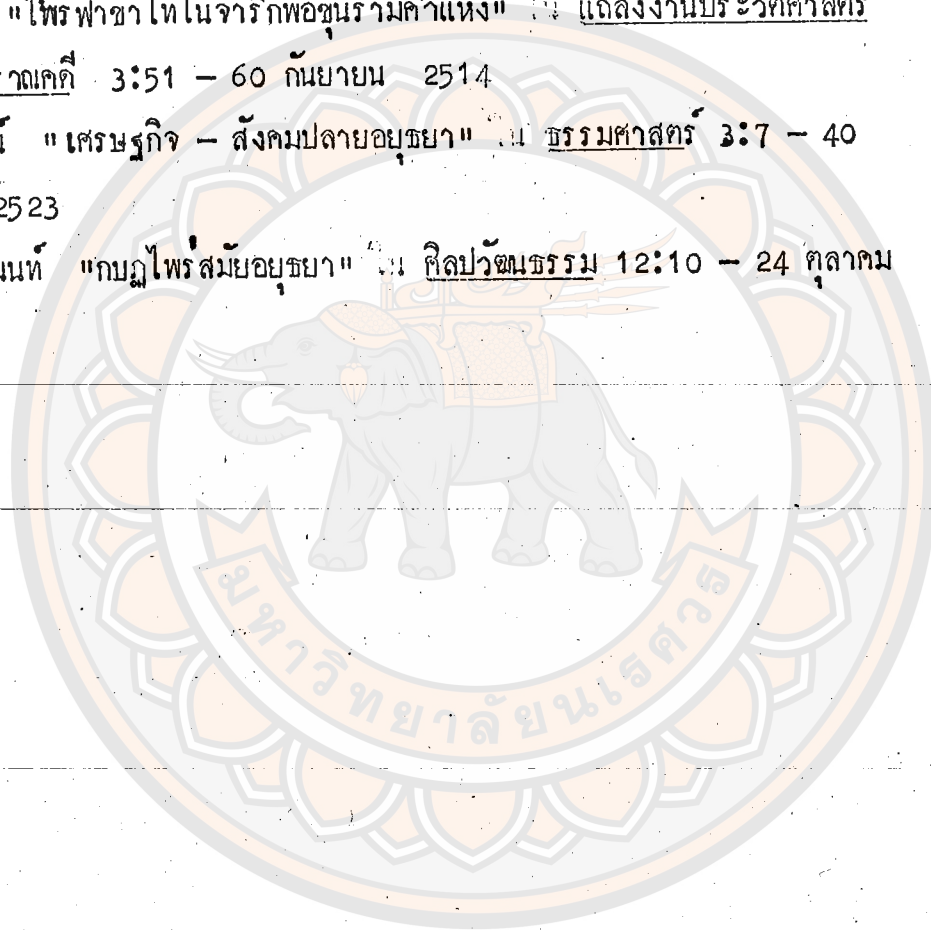
สุนันท์ ไชยเมล์ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว วิทยานิพนธ์ กศ.ม. 2524, 263 หน้า พิมพ์ดีด

สุทธิพันธ์ ยุทธานนท์ การเก็บภาษีอากรและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ. 2416 - 2475
วิทยานิพนธ์ อ.ม. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2525, 410 หน้า พิมพ์ดีด

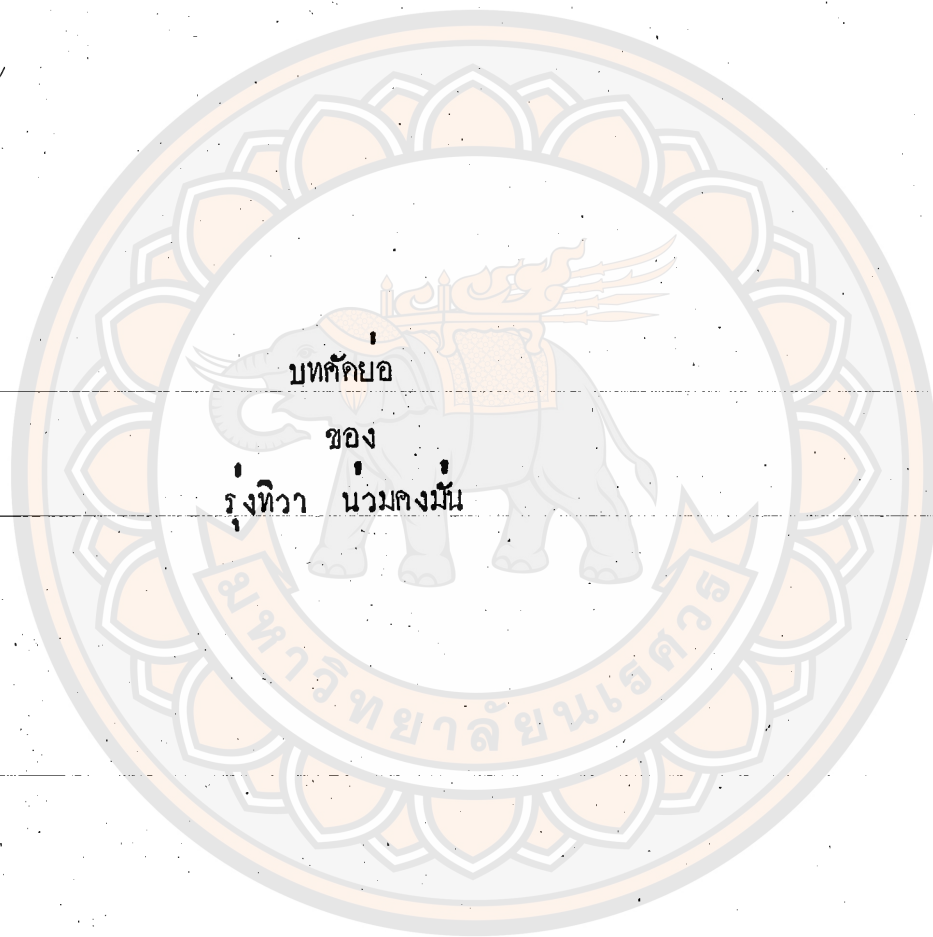
สมจิตร พุทธวงษ์ ไพร่ในระบบสังคมสมัยอยุธยา วิทยานิพนธ์ ศศ.บ. มหาวิทยาลัยศรี-
นครินทรวิโรฒ พิษณุโลก 2526, 60 หน้า พิมพ์ดีด

2.3 วารสาร

- คดีคา เลชะกุล "หมู่บ้านชาวค่างประเทศในสมัยอยุธยา" ใน อ.ส.ท. 25:34 - 43
พฤศจิกายน 2527
- ศรี อมาตย์กุล "ไพร่ฟ้าข้าไทในจารึกพ่อขุนรามคำแหง" ใน แถลงงานประวัติศาสตร์
เอกสารโบราณคดี 3:51 - 60 กันยายน 2514
- สายชล วรรณรัตน์ "เศรษฐกิจ - สังคมปลายอยุธยา" ใน ธรรมศาสตร์ 3:7 - 40
กันยายน 2523
- สุนทร ชุติณธรานนท์ "กบฏไพร่สมัยอยุธยา" ใน ศิลปวัฒนธรรม 12:10 - 24 ตุลาคม
2526

ไพร่ในระบบสังคมสมัยอยุธยา

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคณะหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต

มีนาคม 2528

ไพร่ในระบบสังคมสมัยอยุธยา

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ได้ศึกษาปัญหาใหญ่ 5 ประการคือ

1. ศึกษาคนควาเกี่ยวกับชนชั้นต่างๆในระบบสังคมในสมัยอยุธยา
2. ศึกษาคนควาเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของไพร่ในสังคมอยุธยา
3. ศึกษาคนควาถึงประเภทของไพร่ สิทธิและหน้าที่ของไพร่ในสังคมอยุธยา
4. ศึกษาถึงความสัมพันธ์ของไพร่กับระบบมุลนาย
5. ศึกษาถึงบทบาทของไพร่ทางด้านการเศรษฐกิจ การเมืองสังคม

ผลจากการศึกษาคนควาพบว่า ระบบชนชั้นต่างๆนั้นเป็นผลมาจากการใช้ระบบการปกครองในระบบศักดินา ซึ่งใช้เป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบของประชาชนทุกคนในสังคม ซึ่งปรากฏชัดเจนในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ผู้มีศักดินาสูงก็มีหน้าที่ความรับผิดชอบและสิทธิสูงไปตามลำดับชั้นศักดินา ซึ่งจะส่งผลถึงสภาพความเป็นอยู่ของชนแต่ละชั้นในสังคม ชนชั้นไพร่เป็นชนส่วนใหญ่ของสังคม ถือว่าเป็นกำลังของรัฐ ในยามศึกสงครามต้องออกไปสู้รบกับข้าศึกศัตรู ในยามปกติก็จะต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ถูกใช้งานมากคือไพร่หลวง ปีหนึ่งต้องทำงานเขามาบริราชการ 6 เดือน ไพร่สมัยอยุธยาจะมีความสัมพันธ์กับมุลนายมากซึ่งจะออกมาในรูปของการสังกัดกรมกองของไพร่ หน้าที่ของไพร่และสิทธิของไพร่

หน้าที่ของไพร่ก็จะมีสองลักษณะคือ หน้าที่ในยามสงครามและหน้าที่ในยามสงบ ส่วนสิทธิของไพร่นั้นสมัยสุโขทัยจะมีมากกว่าไพร่สมัยอยุธยา ซึ่งจะสังเกตได้จากกฎหมายออกมาควบคุมการประพฤติปฏิบัติของประชาชนจำนวนมาก ไพร่มีบทบาททั้งในด้านการเศรษฐกิจ การเมือง และทางสังคม โดยบทบาททางเศรษฐกิจก็เป็นลักษณะศักดินา คือศักดิ์ของคนเป็นเกณฑ์ และการช่วยรัฐในการเกณฑ์แรงงาน บทบาททางการเมืองก็จะมีบทบาทมากเพราะสมัยอยุธยามีศึกสงครามบ่อยครั้ง ด้านสังคมก็จะได้แก่ การเลื่อนฐานันดรไพร่ และการเกิดปัญหาซึ่งเกิดจากการเกณฑ์แรงงานไพร่ครั้งนี้เป็นต้น